

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI**

**BÖLGESEL KALKINMADA VERGİ TEŞVİKLERİNİN ROLÜ VE
TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GİZEM ZEREN

BURSA – 2018

**U.Ü.S.B.E
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI**

**BÖLGESEL KALKINMADA VERGİ TEŞVİKLERİNİN ROLÜ VE
TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

GİZEM ZEREN

**BURSA
2018**

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI**

**BÖLGESEL KALKINMADA VERGİ TEŞVİKLERİNİN ROLÜ
VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gizem ZEREN

Danışman:

Prof.Dr.Filiz Giray

BURSA – 2018

T. C. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim / ~~Ana sanat Dalı~~
..... ^{Malîye} ~~Malîye~~ ^{Tezisi} ~~Tezisi~~ ..... Bilim Dalı'nda ^{7014.12001} ..... numaralı
..... ^{Gizem Zeren} ..... 'nın hazırladığı
" ^{Bölgesel kalkınmada vergi teşviklerinin rolü ve Türkiye'de uygulanması}
" konulu ..... ^{Yüksek Lisans} ..... (Yüksek Lisans / ~~Doktora~~ / Sanatta Yeterlik Tezi /
Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, ^{13./04/2018} günü ^{11:00 - 12:00} saatleri arasında
yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
..... ^{başarılı} ..... (başarılı / ~~başarısız~~) olduğuna ..... ^{oybirliği} ..... (oybirliği / ~~oy~~
~~çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Filiz Giray

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Dr. Öğrt. Ü. Simla Gözel
Kamuk Karadur

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Metin ERDEM

Üye u.ü.

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

13./04/2018

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum ‘‘Bölgesel Kalkınmada Vergi Teşviklerinin Rolü ve Türkiye Değerlendirmesi’’ başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

30/03/2018

İmza

Adı Soyadı: Gizem ZEREN

Öğrenci No: 701412001

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Maliye Teorisi

Statüsü: Y.Lisans Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 30.03/2018

Tez Başlığı / Konusu: Bölgesel Kalkınmada Vergi Teşviklerinin Rolü ve Türkiye Değerlendirmesi
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 156 sayfalık kısmına ilişkin 28.03./2018 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

30.03/2018
İmza

Adı Soyadı: Gizem ZEREN
Öğrenci No: 701412001
Anabilim Dalı: Maliye
Programı: Maliye Teorisi
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Prof. Dr. Filiz Giray

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Gizem ZEREN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Maliye
Bilim Dalı : Maliye Teorisi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xviii+160
Mezuniyet Tarihi : ..../..../20..
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Filiz GİRAY

BÖLGESEL KALKINMADA VERGİ TEŞVİKLERİNİN ROLÜ VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

Bölgelerarasında gelişmişlik farkı, birtakım ekonomik ve sosyal sorunlar yaratabilmektedir. Bu sorunlar, sürdürülebilir ekonomik kalkınma için bir engel oluştururlar. Bu çalışmada bölgesel kalkınma kavramının, ekonomiler için önemi ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bölgelerarasındaki gelişmişlik farkının azaltılması için vergi teşviklerinin etkin olup olmadığı Türkiye örneği ile incelenmektedir. Çalışmada bölgesel kalkınma amacına yönelik kullanılan vergi teşvikleri ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınma için vergi teşviklerin etkinliği; ekonomik, mali ve sosyal göstergelerin yardımıyla açıklanmaktadır. Elde edilen bulgulara göre öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Vergi Teşvikleri, Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Araçları, Türkiye’de Bölgesel Vergi Teşvikleri

ABSTRACT

Name and Surname: Gizem ZEREN
University : Uludağ University
Institution : Social Sciences Institute
Field : Public Finance
Branch : Theory of Public Finance
Degree Awarded : Master
Page Number : xviii+160
Degree Date : ....../....../20..
Supervisor : Prof. Filiz GİRAY

THE ROLE OF TAX INCENTIVES IN REGIONAL DEVELOPMENT AND TURKEY ASSESSMENT

The development gap between regions creates many economic and social problems. These problems compose an obstacle for sustainable economic development. In order to decrease the development gap between regions, it is investigated whether tax incentives are effective or not with turkey sample. In this study, the literature related to tax incentives used towards the purpose of region development is given. This study explains the efficiency of tax incentives applied for regional development by means of economic, financial and social indicators in Turkey. According to obtained findings, it is supplied the suggestions.

Key words: Tax Incentives, Regional Development, Regional Development Tools, Regional Tax Incentives in Turkey

ÖNSÖZ

Geçmişten günümüze hem az gelişmiş hem de gelişmiş ülkelerin yaşadığı en büyük sorun bölgesel eşitsizlik farklarıdır. Bölgesel eşitsizlikleri gidermek için uygulanan bölgesel kalkınma politikaları içinde en önemli araç vergi teşvikleridir. Vergi teşviklerinin yatırım hacmini artırmak, yatırımları istenilen bölge ve sektörler yönlendirmek ve istihdamı artırmak gibi önemli işlevleri vardır. Türkiye’de de son 100 yıldır bölgesel eşitsizlikleri gidermeye yönelik politikalar içinde en çok kullanılan araç vergisel teşvikler olmuştur. Ülkemizde çok çeşitli vergi teşvik türleri birçok yasal düzenleme ile mevzuata girmiş ve uygulanmıştır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde bölgesel kalkınma kavramı, çeşitleri, az gelişmiş bölgelerin sorunları ve bölgesel kalkınma araçları ele alınmıştır. İkinci bölümde vergi teşvik türleri tek tek açıklanmış ve bölgesel kalkınmaya yönelik uygulanan vergi teşvikleri ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise ilk olarak Türkiye’de bölgesel eşitsizliklerin ne boyutta olduğunu anlayabilmek için belirli ekonomik, mali ve sosyal göstergeler incelenmiştir. Sonrasında Türkiye’de uygulanan vergi teşvikleri yasal mevzuata göre ele alınmıştır. Son olarak vergi teşviklerinin uygulama sonuçları araştırılmış ve bölgesel kalkınmada ne derece etkili oldukları değerlendirilmiştir.

Tez çalışmamın her aşamasında ilgi ve desteğini esirgemeyen, yazdıklarımı büyük bir titizlikle okuyup değerlendiren, yönlendirmeleriyle çalışmamı daha kaliteli hale getiren, engin bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım ve danışman hoca statüsünü hakkıyla yerine getiren değerli hocam Prof. Dr. Filiz GİRAY’a sonsuz teşekkürler ediyorum. Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, her kararında yanımda olan ve bu hayattaki en büyük şansım olarak gördüğüm aileme de çok teşekkür ediyorum.

Bursa, 2018

Gizem ZEREN

İÇİNDEKİLER

İçindekiler

ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar	xv
KISALTMALAR	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ GÖLÜM GENEL OLARAK BÖLGESEL KALKINMA

1. BÖLGE VE BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMLARI	3
1.1. Bölge Kavramı	3
1.1.1. Az Gelişmiş Bölgeler	5
1.1.2. Az Gelişmiş Bölgelerin Sorunları	7
1.2. Bölgesel Kalkınma Kavramı	10
2. BÖLGESEL KALKINMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ	13
2.1. Bölgelerarası Eşitsizlik ve Nedenleri	13
2.1.1. Doğal-Coğrafi Nedenler	15
2.1.2. İktisadi Nedenler	15
2.1.3. Sosyal Nedenler	18
2.1.4. Diğer Nedenler	18
2.2. Bölgelerarası Eşitsizliklerin Çeşitleri	20
2.2.1. Doğal-Coğrafi Eşitsizlik	20
2.2.2. Ekonomik-Fonksiyonel Eşitsizlik	20
2.2.3. Sosyal Eşitsizlik	20
3. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI	22
3.1. Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Azaltıcı Kalkınma Politikalarının Temel İlkeleri	23

3.1.1. Sosyal Kârlılık İlkesi	23
3.1.2. Kalkınma Kutbu İlkesi	24
3.1.3. Halkın Katılması İlkesi	24
3.2. Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Azaltıcı Kalkınma Politikalarının Amaçları	24
3.2.1. Nüfusun Ülkedeki Rasyonel Dağılımının Sağlanması.....	24
3.2.2. Geri Kalmış Bölgelerde Kalkınmayı Sağlamak.....	25
4. BÖLGESEL KALKINMA ARAÇLARI	25
4.1. Genel Olarak Bölgesel Kalkınma Araçları.....	25
4.1.1. Ekonomik Faaliyetlerin Teşvik Tedbirleriyle Geri Kalmış Bölgelere Yönelmesinin Sağlanması.....	26
4.1.2. Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Devlet Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi.....	27
4.1.3. Yönetimsel Örgütün Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Adaptasyonunun Sağlanması	28
4.1.4. Metropolitan Bölgelerin Gelişmesinin Sınırlandırılması.....	29
4.1.5. Diğer Araçlar	30
4.1.5.1. Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	30
4.1.5.2. Organize Sanayi Bölgeleri.....	30
4.1.5.3. Yatırım Destek Ofisleri.....	31
4.1.5.4. İş/İnovasyon/Teknoloji Merkezleri	31
4.1.5.5. Teknoparklar/Teknokentler	31
4.2. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Politikası ve Bölgesel Kalkınma Araçları	31
4.2.1. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Politikası.....	32
4.2.2. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Araçları.....	33
4.2.2.1. Avrupa Yatırım Bankası	33
4.2.2.2. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu	34
4.2.2.3. Avrupa Sosyal Fonu	34
4.2.2.4. Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu.....	35
4.2.2.5. Avrupa Deniz ve Su Ürünleri Fonu	35
4.2.2.6. Uyum Fonu	35
4.2.2.7. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu	36
4.3. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikası ve Bölgesel Kalkınma Araçları.....	37
4.3.1. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikaları.....	37
4.3.1.1. Kalkınma Planları.....	37

4.3.1.2. Kalkınma Projeleri ve İl Gelişme Planları.....	40
4.3.1.2.1. Kalkınma Projeleri	40
4.3.1.2.2. İl Gelişme Planları	41
4.3.2. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Araçları.....	41
4.3.2.1. Mali Teşvikler	41
4.3.2.1.1. Doğrudan Teşvikler	42
4.3.2.1.2. Vergi Teşvikleri.....	46
4.3.2.2. Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK VERGİ TEŞVİKLERİ

2. VERGİ TEŞVİKLERİ VE BÖLGESEL KALKINMA İLİŞKİSİ.....	50
2.1. TEŞVİK KAVRAMI VE BÖLGESEL KALKINMA İLİŞKİSİ	50
2.2. VERGİ TEŞVİKLERİ.....	54
2.2.1. Vergi Teşvik Türleri	58
2.2.1.1. Vergi Oranlarını Düşürme	58
2.2.1.2. Yatırım İndirimi.....	59
2.2.1.3. Yatırım Kredisi	59
2.2.1.4. Vergi Tatili	60
2.2.1.5. Vergi Ertelemesi	61
2.2.1.6. Hızlandırılmış Amortisman	61
2.2.1.7. İstisna ve Muafiyetler.....	62
2.2.1.8. İndirimli İthalat ve Gümrük Vergisi Uygulamaları	62
2.2.1.9. Katma Değer Vergisi Desteği.....	62
2.2.1.10. İndirim ve Giderler	63
2.2.1.11. Diğer Teşvik Türleri.....	63
2.2.1.11.1. Zarar İndirimi	63
2.2.1.11.2. Uzun Vadeli Sermaye Kazançlarının Tercihli Muamelesi .	63
2.2.1.11.3. Olumlu İndirim Kuralları.....	64
2.2.1.11.4. İstihdam Temelli Kesintiler	64
2.2.1.11.5. İndirilmiş Stopaj Vergileri.....	64
2.2.1.11.6. Vergi Kredisi	65

2.2.1.11.7. Emlak Vergisinin Azaltılması	65
2.2.1.11.8. İdari Takdir Hakkı	65
2.2.2. Vergi Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri	66
2.2.3. Vergi Teşviklerinin Bölgesel Kalkınma Üzerine Etkileri ile İlgili Literatür.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMADA VERGİ TEŞVİK UYGULAMALARI**

3. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMANIN GELİŞİMİ VE TEŞVİK BÖLGELERİ.....	72
3.1 TÜRKİYE’DE BÖLGELERARASI GELİŞİMİŞLİK FARKININ İNCELENMESİ.....	72
3.1.1. Türkiye’de Bölgelerarası Gelişmişlik Farkının Ekonomik ve Sosyal Göstergelere Göre Analizi	72
3.1.1.1. Ekonomik ve Mali Göstergelere Göre Analiz	73
3.1.1.1.1. Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla.....	73
3.1.1.1.2. İşgücü Durumu.....	75
3.1.1.1.3. Kamu Yatırımları	77
3.1.1.1.4. İhracat Verileri	79
3.1.1.1.5. İthalat Verileri	81
3.1.1.1.6. Vergi Tahsilat Oranları	83
3.1.1.1.7. Yoksulluk Oranları	86
3.1.1.2. Sosyal Göstergelere Göre Analiz	89
3.1.1.2.1. Demografik Göstergeler.....	89
3.1.1.2.2. Eğitim Göstergeleri	94
3.1.1.2.3. Sağlık Göstergeleri	99
3.1.1.2.4. Gelir Dağılımı.....	102
3.2. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMAYA YÖNELİK VERGİSEL TEŞVİKLER.....	106
3.2.1. Türkiye’de Tarihsel Açından Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Vergi Teşvik Politikaları	106
3.2.2. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşvik Uygulamaları	107
3.2.2.1. 2000-2012 Yılları Arası Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşvikler	107
3.2.2.2. 2012 Sonrası Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşvikler	118

3.3. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMAYA YÖNELİK UYGULANAN VERGİSEL TEŞVİKLERİN ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	130
3.3.1. 2009 Yılı Öncesi Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşviklerin Etkinliğinin Değerlendirilmesi	130
3.3.2. 2009-2012 Yılları Arası Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşviklerin Etkinliğinin Değerlendirilmesi	134
3.3.3. 2012 Yılı Sonrası Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşviklerin Etkinliğinin Değerlendirilmesi	137
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	148
KAYNAKÇA.....	152

TABLolar

Tablo 1: Türkiye’de Kalkınma Planları Süreci	38
Tablo 2: Teşviklerin Sınıflandırılması.....	54
Tablo 3: Bölgelere Göre Kişi Başına Düşen GSYH (TL) 2004-2014.....	74
Tablo 4: Bölgelere Göre İş Gücü Durumu.....	76
Tablo 5: Bölgelere Göre Kamu Yatırımlarının Dağılımı (Cari Fiyatlarda, Bin TL)..	78
Tablo 6: Bölgelere Göre İhracat Verileri(Bin ABD \$).....	79
Tablo 7: Bölgelere Göre İthalat Verileri(Bin ABD \$).....	82
Tablo 8: İllerin Brüt Tahsilat Tutarları ve Toplam Tahsilat İçindeki Payları.....	84
Tablo 9: Bölgelere Göre Satın Alma Gücü Paritesi Kullanılarak Medyan Gelirin %50’sine göre Belirlenen Yoksulluk Sınırı ve Yoksul Sayısı.....	87
Tablo 10: Bölgelere Göre Toplam Nüfus.....	90
Tablo 11: Bölgelerin Aldığı Göç.....	91
Tablo12: Bölgelerin Verdiği Göç.....	93
Tablo 13: Bölgelerde Okuma Yazma Bilen Nüfusun Sayısı.....	94
Tablo 14: Bölgelerde Lise veya Dengi Mezunu Oranı.....	96
Tablo 15: Bölgelerde Yüksekokul ve Fakülte Mezunu Oranı.....	97
Tablo 16: Bölgelerde Kurum ve Yatak Sayıları.....	99
Tablo 17: Bölgelerdeki Toplam Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru Sayıları.....	101
Tablo 18: Türkiye’de Bölgelere Göre Gini Katsayısı.....	103
Tablo 19: 5084 Sayılı Kanun ile Ülkemizde Vergi Teşvikleri.....	109
Tablo 20: 5084 Sayılı Teşvik Kanunu Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinden Yararlanan İller.....	109
Tablo 21: Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler.....	111
Tablo 22: İBBS Düzey2 Bölgelerindeki İller ve SEGE Sıralaması.....	113
Tablo 23: Büyük Ölçekli Yatırım Yapılacak Sektörler ve Yatırım Tutarları.....	114

Tablo 24: Sigorta Primi ve İşveren Hissesi ve Desteği.....	115
Tablo 25: Vergi İndirimi.....	116
Tablo 26: 2009 Teşvik Sisteminde Uygulanan Vergi Teşvik Araçları.....	117
Tablo 27: 2012 Teşvik Sisteminde Bölgeler ve İller.....	120
Tablo 28: Büyük Ölçekli Yatırım Konuları ve Asgari Yatırım Tutarları.....	121
Tablo 29: 2012 Teşvik Kanununda Yer Alan Vergisel Teşvikler.....	123
Tablo 30: Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Süreleri.....	125
Tablo 31: Bölgeler ve Büyük Ölçekli Yatırımlarda Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği.....	125
Tablo 32: Vergi İndirimi Oranları (1)	127
Tablo 33: Vergi İndirimi Oranları (2)	127
Tablo 34: Faiz Desteğinden Yararlanacak Bölgeler ve Tutarları.....	129
Tablo 35: 1980 ve 2008 Yılları arasında Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı.....	130
Tablo 36: 2001 ve 2008 Yılları Arasında Verilen Teşvik Belgesi Sayıları, Toplam Yatırım Tutarları ve İstihdam Edilen Kişi Sayıları.....	133
Tablo 37: 2009 ve 2011 Yılları Arasında Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgeleri, Sabit Yatırım Tutarları ve İstihdam Sayıları.....	134
Tablo 38: Yatırım Teşvik Belgelerinin Dört Bölgeye Göre Dağılımı.....	135
Tablo 39: Yatırım Teşvik Belgelerinin Dört Bölgede Yarattığı İstihdam.....	136
Tablo 40: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörlere Göre Dağılımı.....	137
Tablo 41: 2012’de Uygulamaya Konan Vergisel Teşviklerin İlk Uygulama Sonuçları	138
Tablo 42: Yatırım Teşvik Belgesi Başına Düşen Sabit Yatırım ve İstihdam.....	138
Tablo 43: 2012 ve 2017 Tarihleri Arasında Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgesi Sayıları ve Sabit Yatırım Tutarları.....	139
Tablo 44: 2012 ve 2017 Tarihleri Arasında Gerçekleşen İstihdam.....	140
Tablo 45: Yatırım Teşvik Belgeleri Sayısının Bölgelere Göre Dağılımı.....	141

Tablo 46: Sabit Yatırım Tutarlarının Bölgelere Göre Dağılımı.....	142
Tablo 47: İstihdam Sayısının Bölgelere Göre Dağılımı.....	142
Tablo 48: Yatırım Teşvik Belgelerinin Destek Türlerine Göre Dağılımı.....	143
Tablo 49: Büyük Ölçekli Yatırımların Bölgelere Göre Dağılımı.....	144
Tablo 50: Stratejik Yatırımların Bölgelere Göre Dağılımı.....	145
Tablo 51: Destek Türlerine Göre İstihdam Durumu.....	145
Tablo 52: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörlere Göre Dağılımı.....	146
Tablo 53: Bölgelere İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı.....	147

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
AB	:Avrupa Birliği
Ar-Ge	:Araştırma ve Geliştirme
BYKP	:Beş Yıllık Kalkınma Planı
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
GAP	:Güneydoğu Anadolu Projesi
GSYH	:Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
İBBS	:İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
KDV	:Katma Değer Vergisi
KOBİ	:Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KÖY	:Kalkınmada Öncelikli Yörelere
OECD	:Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SEGE	:Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	:Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

GİRİŞ

Günümüzde bölgelerarası eşitsizlik hem az gelişmiş hem de gelişmiş ülkelerin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisidir. 1980’li yıllarda ülkelerin yaşadığı iktisadi ve sosyal değişimler, küreselleşme, liberalizasyon süreçleri devletin ekonomideki rolünün de değişmesine sebep olmuştur. Devlet müdahalesi her alanda gerekli olduğu gibi bölgesel kalkınma politikaları hazırlamak ve yürütmek açısından da önemli hale gelmiştir. Bir ülkede sadece kişi başına düşen geliri artırmak büyümeyi beraberinde getirir ancak kalkınma belirli iktisadi ve sosyo-kültürel değişim ve gelişimlerin yaşanmasını gerektirmektedir.

Bir ülkenin bölgeleri arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak sadece piyasa ekonomisi aktörlerine bırakıldığında gerçekleşmesi mümkün olmayan bir çaba olarak kalmaktadır. Bu yüzden burada devletin hem kalkınmaya destek olacak yatırımları kendisinin gerçekleştirilmesi hem de maliye politikası araçlarıyla özel sektöre destek olması gerekmektedir. Devletin en önemli maliye politikası araçlarından biri de vergi teşvikleridir. Vergi teşviklerinin az gelişmiş bölgelere özel sektör yatırımlarını çekmek ve bu bölgelerdeki yatırımları ve istihdamı artırmak gibi önemli mali amaçların yanısıra aynı zamanda mali olmayan ama kalkınmaya destek olacak sosyal amaçları da bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı; bölgelerarası gelişmişlik düzeyindeki eşitsizliğin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkilerini açıklayıp; Türkiye uygulaması ile bu sorunu çözmek üzere geliştirilen vergi teşvik politikalarının etkinliğini değerlendirmektir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde bölgesel kalkınma kavramının içeriği, amaçları, bölgesel eşitsizliklerin ortaya çıkardığı sorunlar işlenmiştir. İkinci bölümde genel olarak vergi teşvik türleri ele alınmış ve teşvik türlerinin bölgesel kalkınmaya etkilerini araştıran literatür çalışmalarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye’de bölgelerarası eşitsizliğin ne boyutlarda olduğu görebilmek açısından İBBS Düzey 1 Bölgelerine göre belirli ekonomik, mali ve sosyal göstergeler ele alınmış, Türkiye’de yasal düzenlemeler olarak uygulamaya konan vergi teşvik türleri ve bölgesel kalkınmaya etkileri incelenmiştir. Sonuç ve öneriler bölümünde Türkiye’de vergi teşviklerinin bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmede ne derece başarılı olduğu istatistiki verilere dayalı analizlerden elde edilen bulgulara dayalı olarak değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
GENEL OLARAK BÖLGESEL KALKINMA

Bu çalışmanın ilk bölümünde genel olarak bölgesel kalkınma kavramına değinilmiştir. Bölgelerarası eşitsizliklerin ortaya çıkış nedenleri, az gelişmiş bölgelerin sorunları, bölgesel kalkınma politikalarının ilke ve amaçları ile hem Avrupa Birliği hem de Türkiye’de kullanılan bölgesel kalkınma politikası araçları ele alınmıştır.

1. BÖLGE VE BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMLARI

1.1. Bölge Kavramı

“Bölge” sözcüğü, etimolojik olarak ‘regio’ kelimesinden gelmektedir. Roma dil havzasında ‘regio’, “herhangi bir tarafa giden yön”, “gözün alabildiği alanla sınırlı çizgi”, “arazi”, “havza”, “çevre”, “saha”, “mahalle”, “il”, “ilçe” gibi çok geniş ve farklı anlamlarda kullanılmaktadır.¹

Geleneksel anlayışa göre bölge, “yan yana gelmiş yerel birimlerin mekânsal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde, sınırları çizilmiş bir birim”dir. Küresel anlayışa göre bölge ise, “ilişki ağı ile belirlenen, mekânsal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birim”dir.² Şeklinde tanımlansa da bölge birçok farklı anlamda kullanılabilen bir kavramdır. Bu nedenle bölgeleri değişik boyutlarıyla daha ayrıntılı tanımlayabilmek için bölge türlerini açıklamak gerekmektedir.

En basit bölge tipi coğrafi bölgelerdir. Bu açıdan bölge, ‘belirli ölçütler bakımından türdeş yeryüzü parçası’ veya genellikle ‘şehirden geniş ülkenin tümünden daha dar mekan parçası’ veyahut da ‘kendine özgü ekonomik ve kültürel özellikler taşıyan ülke parçası’ olarak tanımlanabilir.³

Bölge kavramı plan-bölgesi, idari bölge, siyasal bölge ve kültürel bölge olmak üzere dört başlık altında modellenmiştir:⁴

¹ Mehmet Özel, ‘Avrupa Birliği’nde Bölge, Bölgeselleşme, Bölge Yönetimleri Kavramları Üzerine’, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 58, S. 1, 2003, s. 99.

² DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: 2000, s. 7.

³ Atilla Nalbant, ‘Bölgesel Devlet: Yeni Bir Devlet Biçimi Mi? (Kuramsal Temeller)’, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 29, S. 2, (Haziran, 1996), s. 39-40.

⁴ Nalbant, a.g.m., ss. 43-46.

1.Plan Bölgesi: Plan bölgeler ekonomik ve sosyolojik nedenler ile oluşturulabilir. Merkezi yönetimin bölgesel planlamaya ihtiyaç duyması durumunda plan bölgeler genellikle merkezi otoritenin idaresi altında kurulur. Plan bölgeler oluşturulurken yerel yönetim organlarının katkısı da alınabilir.

2.İdari Bölge: İdari bölgelerin iki işlevi bulunur: Bunlardan ilkinde idari bölge, genel yönetim hizmetlerinin görüldüğü bir idari çevredir (mülkü idare) ve buna bağlı olarak, yetki genişliği veya planlama gibi esasları da içerir. İdari bölgenin ikinci işlevi ise yerel topluluğun idari özerkliğinin tanındığı bir yerel yönetim birimi olmasıdır. Ancak bu birimlerin hiçbir biçimde siyasal yetkileri bulunmaz.

3.Siyasal Bölge: Siyasal bölge, siyasal yetkilerle donatılmıştır. Yetkilerini de anayasa, statü ve yasalar belirler. Siyasal Bölgeler, kural olarak organları seçimle gelen bölge tipleridir. Siyasal bölgeler bağımsız bir hükümet ya da devlet değildir. Burada önemli olan nokta, kendi hukuki varlıklarının temeli olan hukuki belgelerin hazırlanmasına katılabilmeleri ve sahip oldukları statülerle kendi kendilerini idare etme yetkilerinin bulunmasıdır.

4.Kültürel Bölge: Dar anlamda çok kültürlü geniş anlamda ise, çok dilli ve çok dinli toplumlarda görülebilen bir bölgeselleşme türüdür. Kültürel bölgelerde organlarının yetki alanına giren kişiler, temelde kişisel özelliklerine bakılarak yani kültürel, dilsel, dinsel bir takım ölçütlerle tanımlanır. Bu bölgeler, kişi yönünden yerinden yönetim niteliğinde sayılabilir. Çünkü yönetim organının yetkilerini belirleyen temel öge yerellik değildir. Burada ölçüt belirli bir kültürel topluluğa ait olmaktır. Bölgesel otoritelerin yetkileri, o kültürü taşıyan örneğin; nüfus, kültürel malvarlığı gibi unsurların bulunduğu bütün ülke için geçerli olabileceği gibi bölgesel bir çevreyle de sınırlı tutulabilir.

Çalışma konumuzla ilgili olan ve ekonomi ve sosyal politikalar açısından da en yaygın kullanılan bir diğer tür bölgeleri gelişmişlik derecelerine göre ‘‘Az gelişmiş ve Gelişmiş’’ olarak ikiye ayırmaktır. Türkçede ‘‘gelişmişlik’’ ve ‘‘azgelişmişlik’’ kavramları aslında Latin kökenli olup İngilizcedeki ‘‘development-underdevelopment’’ kavramlarından gelmektedir.

1.1.1. Az Gelişmiş Bölgeler

Az gelişmiş bölge gelişme potansiyelini kaybetmiş veya gelişme avantajları bulunmayan bir bölge olarak tanımlanabilir. Az gelişmiş bölgeler ekonomik ve sosyal açıdan gelişmiş bölgeler ile karşılaştırıldığında iktisadi avantajlarının bulunmaması ile dikkati çeker. Geri kalmış bölgeler her ülkenin kendi içinde karşılaştığı bir sorundur.⁵

Az gelişmiş bölge kavramını daha iyi anlayabilmek adına bu bölgeleri diğer bölgelerden ayıran özelliklerine bakmak yararlı olacaktır.

Az gelişmiş bölgelerin temel özellikleri aşağıda belirtilen başlıklar altında özetlenebilir:⁶

- Az gelişmiş bölgelerde iktisadi faaliyetler daha çok tarıma dayanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik yapıları tarıma dayanır. Ancak bu bölgelerin toprakları da verimli değildir. Bu yüzden topraktan elde edilen birim başına verim de düşüktür.
- Bu bölgelerde eğitim seviyesi yüksek olmadığından dolayı vasıfsız işçi oranı da yüksektir, yeterince eğitilmeyen emeğin verimliliği de düşüktür.
- Altyapı yatırımları yetersizdir. Altyapı yatırımları yetersizliği girişimcilerin bu bölgelere yatırım yapmalarına ve yetersiz istihdam olanaklarına neden olmaktadır.
- İşsizlik oranı yüksek olduğundan gelişmiş bölgelere doğru iş göçü oranı da yükselmektedir.
- Bu bölgelerde gelir seviyesi, gelir artış hızı ülke gelir seviyesi ve gelir artış hızından düşüktür.
- Faktör verimliliği de düşüktür.
- Az gelişmiş bölgelerde sağlık hizmetleri yeterince gelişmemiştir. Hastaneler ve kişi başına düşen doktor sayısı yetersizdir.

⁵ Mustafa Erkal, *Bölge Açısından Az Gelişmişlik*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları:56, 1982, s. 11.

⁶ Ali Yılmaz Gündüz, *Bölgesel Kalkınma Politikası*, 1.b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2006, ss. 12-13.

- Sosyal ihtiyaçların karşılandığı lokanta, tiyatro, sinema gibi yerlerin varlığı da ihtiyaçı karşılamakta yetersiz kalmaktadır.
- Faktör dağılımı bozuktur.
- Doğal çevre gelişmeye imkan vermemektedir.
- Kullanılan teknoloji basit ve gelişmemiştir.
- Nüfusun beslenme düzeyi düşük ve artış oranı ise yüksektir.
- Az gelişmiş bölgelerin toprakları da verimli değildir. Bu yüzden topraktan elde edilen birim başına verim de düşüktür.

Gelişmiş bölgeler ise az gelişmiş bölgelerden farklı ekonomik ve sosyal yapıya sahiptirler. Bu durum gelişmiş bölgelerin sahip olduğu özellikler incelendiğinde de görülebilir. Gelişmiş bölgelerin belirgin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:⁷

- Üretim faktörlerinin verimliliği yüksektir.
- Gelişmiş bölgelerde gelir seviyesi yüksektir, gelir artış hızı da ülke ortalamasının üzerindedir.
- Faktör dağılımında aşırı dengesizlik yoktur veya azdır.
- Altyapı yatırımları nispi olarak daha yeterlidir.
- Doğal çevre gelişmeye elverişlidir.
- Bu bölgeler dışardan göç almaktadır.
- Gelişmiş bölgelerin kalkınma hızları yalnız geri kalmış bölgelerden değil aynı zamanda ülke kalkınma hızından da yüksektir.
- Bölgede tasarruflara bağlı olarak yatırımlar da yüksektir ve sürekli artışlar kaydetmektedir. Buna bağlı olarak istihdam oranı yüksektir.
- Eğitim, sağlık, sosyo-kültürel faaliyet alanlarında da teknolojik olanaklardan faydalanılarak ileri düzeyde bir gelişmişlik sağlanmıştır.

---

⁷ a.g.e., s. 14.

1.1.2. Az Gelişmiş Bölgelerin Sorunları

Az gelişmiş bölgelerin taşıdıkları özellikler birtakım ekonomik ve sosyal sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Az gelişmiş bölgelerin başlıca sorunları şöyle sıralanabilir:

- Az gelişmiş bölgeler piyasa mekanizmasının hiç çalışmadığı genelde kırsal bölgelerdir. Kırsal bölgelerde kapalı ekonomiler hakimdir. Bu bölgelerde geçimlik tarımsal üretimden söz edilir. Bu nedenle tarımsal üretimde aileler ya da toplum parasal gelir elde etmekten çok ancak kendi tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Üretim tekniklerinin ilkel ve geleneksel oluşu istenilen düzeyde verim alınamamasına sebep olmaktadır.⁸
- Bir bölgede ekonomik anlamda gelişme gösterebilmek için o bölgedeki üretim faktörlerinin tam kapasiteyle kullanımı sağlanmalıdır. Az gelişmiş bölgelerde üretim faktörlerinin tümü üretimde görev alamadığından bu bölgelerde “eksik istihdam” sorunu ortaya çıkar. Hatta bazen bu bölgelerde üretim için gerekli olan sermaye, girişimci gibi üretim faktörleri bile bir araya getirilemeyebilir. Eksik istihdam bölgede üretim hacmini azaltır. Bir bölgede ortaya çıkan bu sorun nihai olarak ülkenin tümünü etkileyecek makro düzeyde gayrisafî milli hasılanın düşmesine refah düzeyinin de bundan olumsuz etkilenmesine yol açacaktır.⁹
- Az gelişmiş bölgelerde bölge gelişmesini engelleyen en önemli faktörlerden biri de bölgede üretilen malların yüksek maliyetler sebebiyle gelişmiş bölgeler ile rekabet edememesidir. Bu bölgelerdeki sınırlı üretim devamlı büyüyen bir pazara sahip olan gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgelerin rekabet etmesini neredeyse imkansızlaştırır.¹⁰
- Az gelişmiş bölgelerde piyasa mekanizması tam anlamıyla işleyememektedir. Kendi kendine işleyen piyasa mekanizmasına sahip bölgelerde kaynakların en etkin dağılımı

⁸ Ahmet Tolunay, Ayhan Akyol, ‘‘Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* Seri: A, S.2, 2006, s. 121.

⁹ Zeynel Dinler, *Bölgesel İktisat*, Yenilenmiş 10. b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2014, s. 136.

¹⁰ Erkal, a.g.e., ss. 21-22.

sağlanır, fiyatlar ortalama maliyetlerin en düşük olduğu noktada dengeye gelir ve tam istihdama ulaşılır ancak az gelişmiş bölgelerde piyasa mekanizması tam çalışmadığından bu olumlu etkiler gerçekleşmemektedir.¹¹

- Az gelişmiş bölgelere yatırım yapılamamasının en önemli nedenlerinden biri de piyasa rasyonelleri ile sosyal rasyonellerin uyumsuzluğudur. Piyasa mekanizmasına göre işletmeler yatırımlar açısından yüksek kâr sağlayacakları bölgeleri tercih ederler. Az gelişmiş bölgelere sınırlı olarak sosyal faydası olan yatırımlar yapılsa bile piyasa güçlerinin rasyonelleri ile sosyal rasyoneller uyuşmamaktadır. Bunun nedeni, piyasa güçlerinin kar beklentilerini göz ardı etmeden az gelişmiş bölgelerdeki verimli olmayan alanlara girmesinin rasyonel bir davranış olmamasıdır.¹²

- Bir ekonomide üretimin maksimum oranda sağlanabilmesi için her üretim faktörünün marjinal produktivitesinin birbirine eşit olması gerekir. Üretim faktörlerinin mobilitesinin tam olması ve tam rekabet koşullarının var olması ile kaynakların optimal dağılımı gerçekleştirilerek marjinal produktivite sağlanabilir. Ancak, az gelişmiş bölgelerin ekonomilerinde hem faktör mobilitesi sınırlı hem de monopol eğilimleri yüksektir. Bu yüzden bu bölgelerde kaynakların verimliliğini arttırmak çok zordur.¹³

- Az gelişmiş bölgelerdeki sorunlar ekonomik açıdan ele alındığında, gelişmiş bölgeler ve az gelişmiş bölgeler arasında ciddi boyutlarda gelir farklılıklarının ortaya çıktığı görülmektedir. Gelir eşitsizliği sorunu, özünde iktisadi bir sorun olmakla birlikte sosyal ve siyasal bir takım sorunların da kaynağını oluşturmaktadır. Gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu bölgelerde, düşük kültür ve eğitim düzeyi, geniş halk kitlelerinin yetersiz beslenmesi, sağlık standartlarının düşük olması ile karşılaşmaktadır. Bu bölgelerde gelir seviyesi düşük olanlar yoksulluk ve sefalet içinde yaşarken, yüksek gelir elde edenler gelişmiş bölgelerin tüketim kalıplarını taklit etmekte birbirleri ile yarışır. Gelir eşitsizliği arttıkça hırsızlık, gasp, kapkaç olayları da artış göstermektedir. Böyle bir toplumda sosyal barışı sağlamak oldukça güçtür. Gelir farklarının sebep olduğu bir diğer sorun da yoksulluktur. Az gelişmiş bölgelerde yoksulluğun bir kısır döngü haline gelmesi sosyal altyapının yetersizliği ile de yakından ilgilidir. Yoksulluk birçok ciddi

---

¹¹ Tolunay, Akyol, a.g.m., s. 120.

¹² Mine Nur Bozdoğan, *Bölgesel Kalkınmanın Sağlanmasına Yönelik Vergi Özendirme Önlemlerinin Türkiye Açısından İncelenmesi ve Etkinliğinin Analizi*, TOBB: Yayın No: 57, Ankara: 2008, s. 14.

¹³ Tolunay, Akyol, a.g.m., s. 120.

sorunu da beraberinde getirmektedir. Bölgede harcama ve tüketim yapılmasını engeller, sermayenin kısıtlı olması sebebiyle özel sektörün canlanmasına engel olmaktadır. Birçok alanda kurumsal devamlılık sağlanamadığı ve devlet hizmetleri yetersiz kaldığı için bu bölgelerdeki insanların geleceklerine güven duymadıkları görülmüştür.¹⁴

- Az gelişmiş bölgelerde üretimin, ücretlerin, satın alma gücünün düşük olması bu bölgelerde sosyal hizmetlerin gelişmemesine neden olmaktadır. Sağlık, eğitim sosyal ve kültürel faaliyet gibi alanlarda yeterli hizmetlerin sunulamaması bireylerin sosyal faaliyetlere uzak kalmasına ve refah düzeyinin düşmesine neden olmaktadır.¹⁵

Az gelişmiş bölgelerde altyapının, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersiz oluşu, yüksek gelir eşitsizliğinin varlığı, halkın geçim sıkıntısı çektiği için ihtiyaçlarını karşılayamaması bu bölgelerde yaşayan insanların mutsuz olmasına sebep olmaktadır. Bir toplumda mutsuz insanların sayısının artması sosyal huzursuzlukları da beraberinde getirerek siyasi istikrarı da olumsuz etkilemektedir. Gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu bölgelerin siyasi yapıları genelde totaliter ve anti-demokratiktir.¹⁶

Gelişen bölgeler ile kurdukları ticari ilişkiler sonucu daha da gerilemeye mecbur kalan az gelişmiş bölgeler ‘‘az gelişmişlik kısır döngüsü’’ ile karşı karşıya kalacaklardır. Az gelişmişlik kısır döngüsü G.Myrdal tarafından ortaya atılmış, kalkınma için gerekli altyapı yatırımlarını kendi imkanlarıyla gerçekleştiremeyen bölgeler için kullanılan bir terimdir. Bölgedeki faaliyetleri arttırabilmek ve bu yörelerde cazibe merkezleri oluşturabilmek için devletin bu bölgelere altyapı yatırımlarını arttırması şart olacaktır. Başka türlü bu bölgeleri kalkındırmak imkansızdır.¹⁷

Az gelişmiş bölgelerde yaşanan tüm bu sorunlar aslında doğrudan gelişmiş bölgeleri de etkilemekte ve o bölgelerde de birtakım sorunlar doğmasına neden olmaktadır. Gelişmiş bölgelerde yeni yatırımların ve yeni istihdam alanlarının ortaya çıkmasıyla az gelişmiş bölgelerdeki dinamik ve kaliteli iş gücü bu bölgelere kayarak

---

¹⁴ Çağlar Keyder, Nazan Üstündağ, ‘‘Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Kalkınmasında Sosyal Politikalar, ‘‘Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler’’ Raporu Bölüm IV, TESEV, *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*, İstanbul: 2006, ss. 22-23.

¹⁵ Dinler, a.g.e., s. 136.

¹⁶ Burcu Gediz Oral, Alparslan Uğur, ‘‘Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikleri Gidermek İçin Devlet Yardımları (Teşvikler): 2012 Teşvik Sisteminin Bölgesel Teşvikler Açısından Getirdiği Yenilikler’’, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S. 21, 2013, s. 145.

¹⁷ Dinler, a.g.e., ss. 124-125.

gelişen bölgelerdeki nüfusun artışına sebep olmaktadır. İşte bu şekilde bir nüfus göçünden dolayı ortaya çıkan kentleşmeye “demografik kentleşme” adı verilmektedir. Demografik kentleşme planlı bir kentleşme şekli olmadığından dolayı altyapı sorunları, gecekonduların artışı, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği, gayrimenkul ve arsa fiyatlarının artışı gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle gayrimenkul ve kira fiyatlarının artışı, insanların hazine arazilerine ucuz oturma yerleri yapmalarına sebep olmaktadır. Bu yerleşim yerlerine de “gecekondulaşma” adı verilmektedir. Bu gibi yerlerde altyapı, ulaşım, haberleşme vb. hizmetler çok yetersiz kalmaktadır. Bu da gelişmiş bölgelerde başlı başına büyük bir sorun teşkil etmektedir.¹⁸

1.2. Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölgesel kalkınma kavramını açıklamadan önce genel olarak kalkınma kavramını açıklamak yararlı olacaktır. Türkçede “ilerleme (terakki)”, “modernleşme”, “sanayileşme”, “çağdaşlaşma” gibi kavramların yerine de kullanılabilen kalkınma aslında “uygarlaşma” ve “modernleşmeyi” içinde barındıran bir kavramdır. “Büyüme” kavramı zaman zaman kalkınmanın yerine de kullanılabilir.¹⁹ Ancak “büyüme”, “modernleşme”, “sanayileşme” gibi kavramlar aslında kalkınmadan çok farklı anlamlar taşımaktadırlar.²⁰

Büyüme, bir ekonomide belirli bir dönemdeki mal ve hizmet üretim miktarındaki artış olarak tanımlanmaktadır. Büyümede genellikle gayri safi yurt içi hasıladaki artış miktarı dikkate alınır. Bir ülkede kişi başına düşen gelir arttıkça o ülkede büyümeden söz edilebilir. Kalkınma ise, bir ekonomide hem üretimin ve kişi başına düşen gelirin artırılması hem de sosyo-kültürel yapıdaki iyileşmeyi ifade eder. Kalkınma kavramının içinde bulunması gereken unsurlar; ekonomik artış, eğitim seviyesinde artış, ortalama yaşam süresinde artış, sağlık ve altyapı alanında yaşanan gelişmeler, kurumsal yapıdaki olumlu değişimler gibi refah artışını sağlayan değişim ve iyileşmelerdir. Sonuç olarak, büyüme ve kalkınmayı karşılaştırdığımızda; kalkınma, büyümeden daha geniş kapsamlı bir terimdir. Büyüme sadece ekonomik anlamda nicel olarak ölçülebilen bir kavramı ifade ederken; kalkınma, ekonomik, sosyal, kültürel ve

¹⁸ Gündüz, a.g.e., ss. 17-18.

¹⁹ Haktan Sevinç, “Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* C. 6, S. 2, 2011, s. 39.

²⁰ Cengiz Yavilioğlu, “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1, 2002, s. 59.

siyasal alanda hem niceliksel hem de niteliksel anlamda gerçekleşen bir değişme ve gelişme sürecini içine alan bir kavramdır.

Kalkınma sürecinin iki önemli elemanı bulunur ve bunların ülkelerin kalkınma süreçlerinde eş zamanlı olarak yürütülmesi gerekmektedir. Bu elemanları tek tek incelediğimizde;²¹

-Ekonomik Kalkınma: Ekonomik kalkınma sonucu, bireylerin gereksinimi olan mal ve hizmetlerin gelişmiş bir ekonomik yapı içerisinde üretilmesi hem milli gelir artışına katkı sağlarken hem de toplumların bu süreçte refah ve mutluluğu artar.

-Sosyal Kalkınma: Sağlık, eğitim, altyapı, kurumsal yapılar, şehirleşme, çevre gibi alanlarda yaşanan değişim ve gelişimi içinde barındıran kalkınma türü sosyal kalkınmadır. Sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesi için yapılar ve ağırlıklı olarak hizmet yönü ağır basan kalkınma konularını içerir. Bu kapsamda sosyal kalkınma, insani kalkınmayı da (Human Development) kapsamaktadır.

Bu iki unsur dikkate alındığında kalkınmanın amaçları şu şekilde sıralanabilir:²²

- Yaşamın sürekliliğinin temeli olan ihtiyaç maddelerinin elde edilebilirliğinin artırılması ve dağıtımının yaygınlaştırılması,

- Sosyal ve ekonomik alanlarda seçeneklerin alt ve üst sınırlarının genişletilmesi,

- Refah seviyesinin yükseltilmesi ve gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşılması olarak sıralanmaktadır.

Bölgesel kalkınma kavramının ilk olarak ortaya çıkışı 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile olmuştur denilebilir. Hem sanayileşmiş ülkeler hem de az gelişmiş ülkeler bu büyük bunalımdan ciddi yaralar almışlardır. Krizin etkileri 1930'lerden itibaren görülmesine rağmen İkinci Dünya Savaşı ile beraber ülkeler her alanda yıkıcı darbelere maruz kalmışlardır. İşte bu dönemde, tüm bu olumsuz etkilerden arınabilmek ve gelişme gösterebilmek için kalkınma politikaları uygulanmaya çalışılmıştır. Bölgesel

²¹ Tolunay, Akyol, a.g.m., s. 119.

²² M. Oğuz Sinemillioğlu, "Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 27, 2009, s. 249.

kalkınma kavramı da aslında tüm bu doğal değişimler sonucu ortaya çıkmış ve sonradan iktisatçıların ilgilendiği ve literatüre eklediği bir kavram olmuştur.

Bölgesel kalkınma kavramının iktisat literatürüne girmiş olan bir klasik bir de çağdaş tanımı bulunmaktadır. Klasik tanım da bölgesel kalkınma dar anlamda ele alınıp vurgu yapılan iki nokta vardır. *Birincisi*, bölgeler arası gelişmişlik farklarının en aza indirilmesi, *ikincisi* ise, az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgeler seviyesine ulaştırılmasıdır. Bu kapsamda bölgesel kalkınma, bölge itibariyle “fakirlik kısır çemberi”nin kırılmasıdır. Buradan anlaşılması gereken; “bölge içi gelişme potansiyelinin harekete geçirilmesi, ayrıca bölge dışı birikimlerin (sermaye, bilgi, teşebbüs kabiliyeti gibi) bölgeye ithali ve bunların itici birer güç şeklinde bölgeye çekilmesidir”.²³

Çağdaş bölgesel kalkınma tanımı ise, daha geniş kapsamlıdır. Bu tanım hem klasik tanım içinde yer alan bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması hem de dünyadaki tüm ülkelerin bütün olarak sürdürülebilir bölgesel kalkınma politikaları ile gelişmişlik seviyesine ulaştırılması amaçlanır. Bu amaç için de yapılması gerekenler; bölgelerin global rekabet güçlerinin artırılması, bölge içinde kırsal ve kentsel alandaki gelişmişlik düzeyleri farklılıklarının en aza indirilmesi, bölgelerin hem ulusal hem yerel dinamiklerinin kalkınma amacı için aynı anda ve birlikte harekete geçirilmesi gereklilikleri şeklinde sayılabilir. Yani özel sektör ve yerel yönetimler gibi aktörlerin de kalkınma çabalarına destek olması ve yerelleşme ile bölgeselleşme politikalarının en iyi şekilde uygulanması şarttır. Bu açıklamalar çerçevesinde çağdaş bölgesel kalkınma; “ülkenin bütününde yer alan bölgelerin çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi yoluyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁴

Tüm bu tanımlardan anlaşılacağı üzere, bölgesel kalkınma sadece az gelişmiş ülkelerde uygulanan kalkınma politikalarından ibaret değildir. Gelişmiş ülkelerde de

²³ Yusuf Bayraktutan, “Bölgesel Dengesizlik ve Bölgesel Kalkınma (Çorum-Çankırı ve Erzurum Kırsal Kalkınma Projelerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi)”, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 3-4, 1994, s. 187.

²⁴ Sevinç, a.g.m., s. 40.

kalkınma yönünde uygulanan politikaların devamlılığı olması sürdürülebilir bir bölgesel kalkınma açısından zorunludur.²⁵

2. BÖLGESEL KALKINMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ

Bir ülkenin bölgesel kalkınma çabalarının başlıca iki temel sebebi vardır: Bunlardan ilki; ekonomik bir sebep olarak değerlendirilebilecek olan bölgeler arası gelir farklılıklarını azaltabilmek iken, bir diğeri ise, her bölgede gelişmişlik düzeyini aynı seviyeye taşıyabilmektir. Bu sebeplerden ilki olan bölgeler arası gelir farklılıklarını azaltabilmek için ekonomik kalkınma politikaları uygulanır. Aslında, bölgesel kalkınma hem ekonomik kalkınma sonucunda oluşan bir ‘‘ürün’’ olarak değerlendirilir hem de ekonomik kalkınma sağlanmaya çalışılırken buradaki ‘‘süreç’’ olarak değerlendirilir. Ekonomik kalkınmanın ürünü olarak ele alınan bölgesel kalkınmadaki amaçlar; iş olanaklarının artırılması, istihdamın artırılması, yatırımların fazlaştırılması ve böylece, bölgedeki refah seviyesi ile yaşam koşullarının olumlu yönde gelişmesidir. Bir süreç olarak ele alınan bölgesel kalkınmada ise, daha geniş kapsamlı iyileştirmeler amaçlanır. Örneğin; altyapı çalışmalarının artırılması, çalışma koşullarını iyileştirecek önlemlerin alınması, az gelişmiş bölgelere yatırımların yönlendirilmesi ve bu bölgelerde sanayileşme çabalarının artırılması gibi hedefler söz konusudur. Az gelişmiş bölgelere uygulanabilecek bu politikalar ile hem o bölgelerde ekonomik kalkınma sağlanmış olur hem de gelişmişlik seviyesi artırılır.²⁶

Dolayısıyla ‘‘bölgesel kalkınma uzun ve meşakkatli bir süreci içermekte ve onun başarıya ulaşabilmesi için etkin politikalar ile desteklenmesi gerekmektedir’’.²⁷

2.1. Bölgelerarası Eşitsizlik ve Nedenleri

Bölgesel eşitsizlik dar anlamda bir ulusal ekonominin farklı bölgelerinde görülen iktisadi gelişme farkları olarak tanımlanabilir. Farklılık olarak bir bölgeye ilişkin sadece gelir düzeyi göstergesi ele alınmaz, aynı zamanda farklı ekonomik ve sosyal göstergeler de dikkate alınır. Bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanların sağlık, eğitim, kültürel hizmetlerden eşit oranda faydalanamaması, iş bulma ve eşit ücret alma gibi

²⁵ Naci Akın, ‘‘Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu’’, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, TEPAV, (Eylül, 2006), s. 295.

²⁶ Sevinç, a.g.m., s. 40-41.

²⁷ Fehim Bakırcı, Emine Demet Ekinci, Tuba Şahinoğlu, ‘‘Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama’’, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 18, S. 2, 2014, s. 282.

konularda gelişmiş bölgelerdeki fırsatlara sahip olamamaları az gelişmiş bölgelerdeki dezavantajlardır. Bu gibi göstergelerin geriye düşmüş olması bölgesel dengesizliğin var oluşunun kanıtı olarak kabul edilir.²⁸

Bölgesel eşitsizlikler yalnızca az gelişmiş ülkelerde görülen bir problem değildir. Çünkü bölgelerarası gelişmişlik farkları gelişmenin her aşamasında ortaya çıkabilir. Bu nedenle de bölgesel eşitsizlik hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerin karşı karşıya kaldığı ciddi bir sorundur. Nitekim Rostow'a göre de; 'olgunlaşma evresinde, bir ülkenin bütün bölgeleri veya bir ekonominin bütün sektörleri, modern teknolojiyi tam manasıyla uygulayıp aynı seviyede bir gelişme sağlayamaz. Bölgeler ve sektörler arasında gelişme farklarının bulunması normaldir'. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere bir ülkedeki bölgesel gelişme ülke içindeki herhangi bir bölgede başladığında, bu gelişme ülkenin her köşesinde aynı şekilde ilerleyemez, bu sebeple de bölgeler arasında dengesizlikler ortaya çıkar.²⁹ Ancak bölgesel dengesizliğin gelişmiş ülkelerde zamanla azaldığı, az gelişmiş ülkelerde ise arttığı şeklinde bir görüş de ileri sürülebilmektedir.³⁰

Bir ülkede bölgesel kalkınma amaçlarına ulaşabilmek için bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal açılardan görülen gelişmişlik farklılıklarının nedenlerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Bir ülkenin belli bölgeleri giderek zenginleşirken, diğer bölgelerin giderek fakirleşmesi gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgelerin birbirlerine yabancılaşmasına sebep olabilir. Bu da ülkede ciddi sosyal dengesizlikler yaşanmasına neden olarak büyük huzursuzlukların da kaynağı olur.³¹

Bölgesel eşitsizliğin belirli sebepleri vardır. Bunlar, doğal-coğrafi, iktisadi, sosyo-kültürel, teknolojik nedenler olarak sıralanabilir.

---

²⁸ Mehmet Özel, 'Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgelerarası Dengesizlik ve Yeni Yönetmelik Birim Arayışları', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 64, S. 1, 2009, s. 168.

²⁹ Ömer Yılmaz, 'Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye Örneği', *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1-2, (Mart, 2001), ss. 1-2.

³⁰ Bayraktutan, a.g.m., s. 185.

³¹ Dinler, a.g.e., s. 137.

2.1.1. Doğal-Coğrafi Nedenler

Bir ülkede doğal kaynaklar her bir bölge üzerinde eşit bir şekilde dağılmaz. Bu nedenle ekonomik ve sosyal gelişme bölgeler arasında dengeli bir şekilde gerçekleşemez. Ülkelerin doğal kaynaklar bakımından birbirinden farklılık göstermesi ekonomik ve sosyal gelişmenin her yerde farklı seviyede ilerlemesine sebep olmaktadır. Kaynak bakımından zengin bölgeler daha hızlı gelişme gösterirken, diğer bölgeler daha geride kalmaktadır. Bu sorun ülkeler arasında olabileceği gibi bir ülkenin bölgeleri arasında da ortaya çıkabilir.³²

Ülkelerin farklı bölgelerinde gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş gibi gelişmişlik tanımlamaları bölgelerarasındaki eşitsizlikleri göstermektedir. Doğal kaynakların ülke mekanı üzerindeki farklı yoğunluklarda dağılımı coğrafi açıdan eşitsizliğe neden olmaktadır. Kaynakların mekansal dağılımı ile refahın mekansal dağılımı arasındaki doğrudan ilişki mekan faktörünün dengeli bir kalkınma açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kalkınmanın ilk aşamalarında ortaya çıkan mekansal kutuplaşmalar kıt olan kaynakların etkin kullanımını sağlamak için gerçekleşmektedir ancak kalkınmanın belirli bir aşamasından sonra coğrafi açıdan elverişsiz olan bölgeleri geliştirmeye yönelik bölgesel politikalar zorunlu hale gelmektedir.³³

2.1.2. İktisadi Nedenler

Bölgelerarasındaki eşitsizliğin iktisadi nedenleri şu şekilde sıralanabilir.

a) *Pozitif ve Negatif Dışsal Ekonomiler*: Belirli bir bölgede başlayan iktisadi gelişmenin zaman içinde sadece o noktada yoğunlaşmasının iki temel nedeni vardır: Bunlardan ilki; işletmeler kalkınmanın başladığı noktalarda, üretimlerini optimal seviyeye ulaştırmak için yeni yatırımlar gerçekleştirerek ya da işletmelerini genişleterek ölçek ekonomilerinden faydalanma amacıyla hareket etmektedirler. Böylece işletme hem ‘pozitif içsel ekonomilerden’ yararlanırken hem de kurulmuş olduğu bölgede iktisadi faaliyetleri arttırarak kalkınmaya katkıda bulunur. İkinci neden ise; bölgenin kalkınmasından faydalanabilmek için diğer işletmelerin de aynı bölgede faaliyet

³² Bakırcı, Ekinci, Şahinoğlu, a.g.m., s. 282.

³³ Bülent Dinçer, Metin Özaslan, Taner Kavasoglu, ‘İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)’, DPT: Yayın No: 2671, ss. 8-9.

göstermek için harekete geçmeleridir. İktisadi anlamda bunun gerekçesi ise, “dışsal ekonomilerden”, yani aynı bölgede birlikte bulunmanın avantajlarından yararlanabilmektir. İşte belirli bölgelerde başlayan bu gelişme hareketi, içsel ve dışsal ekonomilerin etkileri sonucunda giderek artar ve bu bölgeleri daha da geliştirir. Bu durum diğer bölgelerde bir duraklama ve bazen gerilemeye sebep olur. Bu da bölgeler arası dengesizliği ortaya çıkaran önemli bir iktisadi nedendir.³⁴

b) *Bölgelerarasında Üretim Faktörlerinin Dağılımındaki Eşitsizlik*: Gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki farkın temel nedenlerinden biri de üretim faktörlerinin eşit olmayan dağılımıdır. Her bölgede aynı miktarda ve aynı kalitede üretim faktörü bulunması imkansızdır. Bir bölgede üretim faktörlerinden herhangi birinin hiç olmaması veya sınırlı olması durumunda mal ve hizmet üretimi gerçekleştirilemez. Üretim faktörleri birbirlerinin tamamlayıcısı olduğundan, o bölgede olmayan üretim faktörü yerine diğerleri ikame edilebilir. Bu konuda bir noktaya kadar bir elastikiyetin varlığı ileri sürülebilir. Bu noktaya yaklaştıkça üretim maliyetleri artar, bu nokta aşıldıktan sonra ise üretim imkansız hale gelir. Bunun sonucunda da az gelişmiş bölgelerde yaşayan aileler ancak kendi kendilerine yeter derecede bir üretim gerçekleştirebilirler. Üretim yapılabilse bile pazarlama imkanları çok yetersizdir. Üretim faktörlerinin eşit olmayan dağılışı nedeniyle iktisadi faaliyet hacmi gelişmiş bölgeler ile rekabet etmeye yetmeyecektir.³⁵

c) *Düşük Tasarruf Düzeyi*: Az gelişmiş bölgelerde gelir düzeyinin düşük seviyede olması tasarrufların yeterli seviyede olamamasına sebep olur. Aynı zamanda üretim faktörlerinin marjinal verimliliğinin düşük olması da yatırımların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan sermaye birikimini olumsuz yönde etkiler. Ayrıca az gelişmiş bölgelerdeki sınırlı tasarrufların bankacılık sistemi aracılığıyla gelişmiş bölgelere kayması yine bu bölgeler lehine bir durum meydana getirmektedir.³⁶

ç) *Yeterli Yatırım İkliminin Olmaması*: Ekonomik faaliyetlerin gelişmiş bölgelerde yoğunlaşması, işgücünün gelişmiş bölgelerde bulunması, hammadde kaynaklarının bu bölgelerde var olması, üretim kaynaklarının verimliliği gibi sebeplerden dolayı

---

³⁴ Dinler, a.g.e., ss. 121-122.

³⁵ Erkal, a.g.e., s. 33.

³⁶ Bozdoğan, a.g.e., s. 12.

girişimciler yatırımları bu bölgelerde yapmayı tercih ederler. Yatırımların gerçekleşmemesi işsizlik oranının artmasına ve çalışmak isteyen aktif nüfusun iş bulamamasına sebep olmaktadır. İşsizliğin az gelişmiş bölgelerde yoğun oluşu da ücretlerin düşük olmasına yol açmaktadır. İşletme maliyetleri kısa dönemde düşük ücret seviyesi ile azaltılabilir. Ancak uzun vadede sosyal boyutlu çeşitli sorunların ortaya çıkabileceği göz ardı edilmemelidir.³⁷

Az gelişmiş bölgelerde işsizlik oranının yüksekliği ve gelir düzeyinin düşük olması bu bölgelerden gelişmiş bölgelere göç oranını da arttıran sebepler arasındadır. Hem yatırımların kalkınmış bölgelerde yoğunlaşması, hem de altyapı, ulaşım, iletişim gibi sistemlerin bu bölgelerde gelişmişlik göstermesi, hem de sosyal ve kültürel faaliyetlerin gelişmeye başlamış bölgelerde var olması iç göç oranını arttırmaktadır. Bölgelerarası eşitsizliğin ortaya çıkışında yer alan faktörler arasında “işgücü, gelir düzeyi, iç göçler” gibi önemli ekonomik göstergelere bağlıdır.³⁸

d) *Ölçek Ekonomilerinin Oluşturulamaması*: Az gelişmiş ülkelerde ölçek ekonomilerinin oluşturulamaması da gelişmeyi engelleyen başka bir nedendir. Bilindiği gibi ölçek ekonomileri en genel anlamıyla ölçeğe göre artan getirileri ifade etmektedir. Az gelişmiş bölgelerde üretim hacmi genişleyemediğinden ölçek ekonomilerinden faydalanılamaz. Çünkü yatırımlar maliyetlerin az, kârların fazla ve ekonomik faaliyetlerin gelişmiş olduğu bölgelerde yapılır.³⁹

e) *Uluslararası Ticaret Kuramı*: Bölgeler arası gelişmişlik farklarının ortaya çıktıktan sonra varlığını giderek arttırması ya da azaltmasının sebepleri arasında ‘*uluslararası ticaret kuramı*’ da gösterilebilir. Bu kurama göre, bölgesel gelişmenin ilk aşamalarında, gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasında altyapı, ulaşım, haberleşme sistemleri aynı düzeyde ilerlemiş olmadığından ötürü bu iki farklı bölge arasındaki ticaret ‘*karşılaştırmalı üstünlük kuralına*’ göre yapılmaktadır. Buna göre, az gelişmiş bölgelerde yeterli ilerleme sağlanamazsa, girişimci, sermaye, nüfus gelişmiş bölgelere

---

³⁷ a.g.e., s. 17.

³⁸ Abdür-rauf Aydın, “İktisadi Açıdan Bölgesel Dengesizlik: Mardin İli Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 24, 2008, ss. 307-308.

³⁹ Bozdoğan, a.g.e., s. 13.

kayarak hem ticari hem sosyal açılardan oradaki gelişmelerden faydalanma amacı güder.⁴⁰

2.1.3. Sosyal Nedenler

Geri kalmış bölgelerde eğitim sistemi, inanç sistemi, gelir düzeyi gibi sosyal, entelektüel ve mali sebepler doğurganlık oranını yükselterek nüfus artış hızının da yüksek olmasına sebep olmaktadır. Nüfus artış hızının yüksek olması hem geçim şartlarını zorlaştırıp hem de kamu hizmetlerinin yetersiz kalmasına ve ihtiyaçların karşılanamamasına sebep olur.⁴¹

Az gelişmiş bölgelerdeki eğitim kurumlarının sınırlı sayıda olması okur-yazar oranının ve eğitim seviyesinin düşük olmasının en önemli nedenidir. Hastane sayılarının bu bölgelerde az sayıda olması da halkın sağlık hizmetlerinden yeterli ölçüde faydalanamamasına sebep olmaktadır. Eğitim ve sağlık kurumlarının bile sınırlı sayıda kaldığı bir yörede sosyal ve kültürel etkinliklerin yapıldığı merkezlerin bulunmaması da yadırganmamalıdır. Tüm bu nedenler halkın refah seviyesinin giderek düşmesine sebep olurken gelişmiş bölgelere göçlerin nedenlerini de açıklayan önemli faktörlerdir.

2.1.4. Diğer Nedenler

Bölgesel eşitsizliğin ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden biri de ‘*teknolojik gelişmeler*’dir. Şöyle ki; yeni teknolojinin girdiği bölgeler bazı noktalarda konumlanıp yoğunlaşabilir. Böylece o noktalarda ileri teknolojiler ve buna bağlı olarak ekonomik faaliyetler artış göstermektedir. Buna karşılık, o bölgelerin dışında kalan noktalarda daha geri teknolojiler kullanılması ile ekonomik faaliyet düzeyi daha düşük bir çevre yaratılmış olur. Teknolojik açıdan ileri bağlantıları olan endüstriler ve işletmeler birbirlerine yakın yerlerde konumlanarak o bölgedeki gelişmenin daha da artmasına sebep olabilmektedirler.⁴²

Bilgi çağının başlaması ile beraber ‘*bilgi*’ de bölgesel eşitsizliğin önemli ve belirleyici nedenlerinden biri olmuştur. Çünkü doğal kaynakların, sermayenin ve nitelikli emeğin oluşturdukları artı değerün üstünde bir artı değer yaratılarak

⁴⁰ Özel, a.g.m., s. 170.

⁴¹ Bozdoğan, a.g.e., s. 15.

⁴² Servet Mutlu, ‘Bölge Gelişmesinde Temel Etmenler ve Türkiye’deki Durum’, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 25, S. 3, 1992, s. 95.

biriktirilebilmesi ancak bilgiyi kullanabilme ile mümkündür.⁴³ Bu bölgelerde daha önce de belirtildiği üzere yetersiz eğitim olanakları bilgi faktörünün bu bölgelerde oluşturulmasını engellemektedir.

Bölgesel eşitsizliğin bir diğer nedeni ise, “*toplumsal örgütlenme ve kültürel sınırların*” oluşturulmasında görülmektedir. Farklı toplumların ve devletlerin birbirleri ile ticari ve kültürel iletişim kurmadan, sadece içe dönük politikalar ile var olabilmeye mücadelesi toplumlar arasında hem ekonomik hem de kültürel farklılıklar oluşmasının en temel sebebidir. Başka devletler ile iletişimin sağlanamaması emeğin, sermayenin ve bilginin serbest dolaşımını engeller. Ülkeler arasında ticarete ciddi sınırlar koyulması gelişmiş bölgelerin daha da zenginleşmesine sebep olurken, az gelişmiş bölgelerin fakirleşmesine yol açabilmektedir.⁴⁴

Bazı araştırmalara göre, ülke içinde gelir eşitsizliğinin oluşumunda “*küreselleşme*”nin de etkisinin olduğu belirtilmektedir. Cornia ve Kiiski (2001) yaptıkları çalışmada dünya nüfusunun % 80’ini ve GSYH’nın % 91’ini oluşturan 73 (bu ülkelerden 43’ü gelişmekte olan ülke, 18’i OECD ülkesi, 22’si geçiş ekonomisidir) ülkenin üçte ikisinde son yirmi yılda gelir eşitsizliğinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Yine son 20 yılda 48 ülkede ülke içi eşitsizliklerin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı dönemde 16 ülkede eşitsizliğin aynı düzeyde kaldığı, 9 ülkede ise azaldığı görülmüştür. Araştırmaya göre, Afrika ülkelerinde, Latin Amerika’da, Doğu Avrupa ve geçiş ekonomilerinde ülke içi eşitsizlik artmıştır.⁴⁵ Meschi ve Vivarelli (2007) de yetmiş gelişmekte olan ülke için 1980-1999 dönemi için yaptıkları çalışmalarında ülke içindeki gelir eşitsizliğinin ticaret üzerindeki etkilerini tahmin etmeye çalışmışlardır. Ancak ülke içindeki gelir eşitsizliği ile toplam ticaret akışı arasında zayıf ilişki olduğu görülmüştür.⁴⁶ Lundber ve Squire ise yaptıkları çalışmada, ülkelerin liberal politikalar uygulaması sonucu sağlanan gelirden yoksulların faydalanamadığı ortaya çıkmıştır.

⁴³ TMMOB, *Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikler Konulu Komisyon Çalışması*, 2004, http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=86&tipi=15, s.1. (10.03.2017).

⁴⁴ a.g.m., s. 1.

⁴⁵ Bkz. Giovanni Andrea Cornia and Sampsa Kiiski, “Trends in Income Distribution in the Post-World War II Period Evidence and Interpretation”, *Discussion Paper*, No. 2001/89, Helsinki: 2001, ss. 1-44.

⁴⁶ Meschi ve Vivarelli, “Globalization and Income Inequality”, *IZA Discussion Paper*, No. 2958, 2007, s. 3.

Başka bir ifade ile liberalizasyon, ülke içindeki yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini daha da artırmaktadır.⁴⁷

2.2. Bölgelerarası Eşitsizliklerin Çeşitleri

Bölgelerarası eşitsizlik nedenleri farklı olduğundan dolayı ülkelerde yer alan bölgelerarası eşitsizlik çeşitli şekillerde görülebilmektedir. Bunlar; *doğal-coğrafi eşitsizlik, ekonomik-fonksiyonel eşitsizlik ve sosyal eşitsizliktir.*

2.2.1. Doğal-Coğrafi Eşitsizlik

Doğal-coğrafi eşitsizlik, fiziki şartların ve doğal kaynakların doğrudan sonucudurlar. Bu eşitsizlik, aynı zamanda ekonomik bir eşitsizliğin ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu eşitsizliğe örnek olarak liman ve maden kentleri verilebilir.⁴⁸

2.2.2. Ekonomik-Fonksiyonel Eşitsizlik

Bu tür eşitsizlik, ekonomide, aynı üretim faktörlerinin değişik bölgelerde farklı kazançlar elde etmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Böyle bir durumda da, serbest piyasa şartlarında üretim faktörlerinin, ülke düzeyinde dengesiz dağılımı söz konusu olur ki gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki farkın temel sebebi budur.⁴⁹

2.2.3. Sosyal Eşitsizlik

Bu eşitsizlik, çeşitli bölgelerde yaşayan insanların faydalandıkları sosyal hizmetlerin miktar ve kaliteleri arasındaki farklar şeklinde kendini göstermektedir. Bu farklar, sosyal eşitsizlik içinde düşünülebilen eğitim, kültür ve sağlık hizmetleri alanında ortaya çıkmaktadır.⁵⁰

Yukarıda belirtilen bölgesel eşitsizliğin yarattığı sorunların çözülmesi ve makro ölçekte ekonomik kalkınmanın sağlanması bölgesel kalkınmayı gerektirmektedir. Bölgesel kalkınmanın yaratacağı etkiler şu şekilde sayılabilir:

- Gelişmenin başladığı bölgelerde ortaya çıkan dışsal ekonomilerle bölgeye yeni işletmeler gelecek ve daha düşük maliyetler ile üretim gerçekleştirilebilecektir. Bölgede gerçekleştirilen yatırımlar ve satın alınan girdiler için yapılan harcamalar ile bölgedeki

⁴⁷ Oral, Uğur, a.g.m., s. 144.

⁴⁸ Bayraktutan, a.g.m., s. 186.

⁴⁹ a.g.m., s. 186.

⁵⁰ Erkal, a.g.e., ss. 33-34.

her türlü ekonomik hareket yeni yatırımları teşvik edecek, istihdamı arttıracak ve çarpan mekanizmasını hızlandıracaktır. Yatırımların artışıyla tarıma dayalı ekonomik yapı yerini sanayiye dayalı bir yapıya bırakacak ve sanayileşme hareketleri hızlandıkça işsizlik de bu ölçüde azalacaktır. Daha önceden bölgede kurulmuş olan işletmeler de kalkınma hareketinden etkilenerek kendilerini yenilemeye gidecek ve o bölgedeki gelişme dinamiğinden onlar da faydalanacaktır.⁵¹

- Endüstriyel açıdan gelişmiş olan bölge, girdilerini ucuz olan geri kalmış bölgelerden satın alır. Bu alımlar sonucu yapılan ödemeler, bu bölgelerin hammadde sektörlerini yeni işletmeler açısından cazip hale getirmektedir. Böylece bu ürünlerin üretimi için yapılan faktör ödemeleri satın alma gücünü artırarak diğer sektörler için de yeni pazarların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.⁵²

- Tüm dünyada bilginin artan rolüyle beraber bilişim teknolojilerinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bilgisayar ve bilişim alanında faaliyet gösterenlerin sayısı giderek artınca ‘bilgi sektörü’ olarak adlandırılabilir bir sektör ortaya çıkmış ve bu sayede bilgi stratejik bir rol üstlenmiştir. Bilgiyi üreten ve kullanan nitelikli elemanların oluşturduğu bölgeler kalkınma yolunda önemli adımlar atmıştır. Bilişim teknolojilerindeki gelişme kitle üretim sisteminden esnek üretim sistemine geçişi beraberinde getirmiştir. Mikro elektronik alandaki yeni buluşlar ile standart üretim makinalarının yerini çok amaçlı programlanabilir otomasyon teknolojileriyle geliştirilmiş makinalar almıştır. Böylece, esnek üretim sistemleri hem üretimi çeşitlendirip yeni ürünler geliştirilmesine katkıda bulunmakta hem de emek ve sermayeden tasarruf edilmesine yardımcı olmaktadır.⁵³

- Bölgede kişi başına düşen gelir seviyesi yükseldikçe, tasarruflar ve yatırımlar artacaktır. Yatırımlardaki artış istihdamı da arttıracaktır.

- Bölgesel gelişmenin arttığı yerlerde sosyal alanda da birtakım gelişmeler olacaktır. Bu gelişmeleri şu şekilde sıralayabiliriz;⁵⁴ i) Bölgedeki eğitim kurumları yaygınlaştıkça

⁵¹ Gündüz, a.g.e., s. 19.

⁵² Alaattin Kızıltan, Mustafa Ersungur, ‘‘Türkiye’de İller ve Bölgelerin Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkiler’’, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 2, 2007, s. 274.

⁵³ Dinler, a.g.e., s. 119.

⁵⁴ Gündüz, a.g.e., s. 18.

okur-yazar oranı yükselecek ve eğitim seviyesi artacaktır. ii) Sağlık kuruluşlarının sayısının artmasıyla beraber sağlık personeli sayısı artacak, bireyler sağlık hizmetlerinden diledikleri ölçüde faydalanabilecektir. iii) Bölgedeki köylere yapılan altyapı yatırımları arttıkça köylerin statik sosyal yapısı dinamikleşecektir. iv) Bölgedeki halkın batıl inancı ve değer yargıları değişerek geleneksel değer ölçütlerinin yerini yeni değerler alacaktır. v) Ulaşım hizmetlerinin artması da bölgede hem ekonomik hem sosyal canlılığının artmasına sebep olacaktır.

Görüldüğü gibi hiçbir ekonomik canlılığının olmadığı bir ülkede, belirli bir bölgede ortaya çıkan kalkınma hareketi, ülkenin gelişmesi için ilk adım olmaktadır ve ülke kalkınma yolunda mesafe almaya başlamaktadır. Gelişen bölgelerde ortaya çıkan dışsal ekonomilerle hem o bölgede yaşayan halk avantaj sağlar hem de ülkenin diğer bölgelerindeki atıl kaynaklar da harekete geçerek ülke gelişmesine katkı sağlanmış olmaktadır.⁵⁵

Yukarıda sayılan tüm bu sorunlar az gelişmiş bölgelerin neredeyse bir mahrumiyet bölgesi haline gelmesine sebep olur.

3. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI

Ülkelerin gelişmesini engelleyen bölgesel eşitsizliklerin azaltmak ve ortadan kaldırmak amacıyla devletlerin az gelişmiş bölgelerin ihtiyaçlarına göre bölgesel kalkınma politikaları uygulamaları zorunludur.

Bölgelerarası dengesizliklerin zaman içindeki değişimini ve gelişimini açıklarken konu ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden ilki; bölgelerarası dengesizliklerin büyüme sonucunun doğal bir sonucu olduğunu ve büyüme ile birlikte kendiliğinden azalacağını görüşüdür. Bu nedenle devletin düzenleyici politikalar ile bu dengesizliğe müdahale etmesine gerek yoktur. İkinci görüş ise ilk görüşün tam tersi bir görüşü ifade etmektedir. Bu görüşe göre, bölgesel dengesizlik olağan akışına bırakılır ise daha çok büyür. Bu nedenle devletin düzenleyici politikalar ile müdahale etmesi gerekir.⁵⁶ Bu görüş genel kabul görmüştür. Devletin ekonomik ve sosyal müdahalelerde bulunarak bölgesel kalkınma planları çerçevesinde

⁵⁵ Dinler, a.g.e., s. 135.

⁵⁶ Bayraktutan, a.g.m., ss. 184-185.

geri kalmış bölgelere yatırımlar yapması ve işletmeler için de özendirici avantajlar sağlayarak yatırımları bu bölgelere yönlendirmesi gerekmektedir.⁵⁷

Yeterince sanayileşmemiş ve iktisadi faaliyetleri tarıma dayalı bu az gelişmiş bölgelerin sorunlarının çözülebilmesi için bölgesel politikanın mutlaka sanayileşme ile yürütülmesi şart değildir. Bu bölgeler coğrafi yapıları ya da iklim ve diğer kuruluş yeri faktörleri bakımından sanayileşme için elverişsiz olabilirler. Bu bölgeler için daha uygun olan çözüm, yöresel verimliliğin nispeten fazla olduğu sektörlerin teşviki olabileceği gibi, sulama yoluyla tarımın geliştirilmesi, bölgedeki madenlerin çıkarılması veya bölgenin turizm potansiyelinin harekete geçirilmesi şeklinde politikalar olabilir.⁵⁸

Bu bölümde genel olarak bölgesel kalkınma politikalarının ilkeleri ve amaçları incelenecektir.

3.1. Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Azaltıcı Kalkınma Politikalarının Temel İlkeleri

Bölgelerarası eşitsizlikleri azaltmak üzere bir ülkede kullanılacak kalkınma politikaları için belirlenen temel ilkeler; *sosyal kârlılık ilkesi*, *kalkınma kutbu ilkesi* ve *halkın katılması ilkesidir*.⁵⁹

3.1.1. Sosyal Kârlılık İlkesi

Bölgesel kalkınma politikasının en önemli ilkesi az gelişmiş bölgelerde sosyal kârlılığı yüksek yatırımların devlet eliyle yapılmasıdır. Devlet eliyle yapılmasının sebebi şöyle açıklanabilir. Özel sektörde kar amacı güden işletmeler üretim kararı alırken hem kısa dönemde verimli olacak faaliyetleri tercih etmektedir hem de yüksek kar oranı elde edebileceği yörelerde işletmeyi faaliyete geçirmek istemektedir. Az gelişmiş bölgelerde yeni bir yatırım yapmak işletmelerin karlılık hesapları ile örtüşmemektedir. Bu nedenle işletmenin özel yararı ile toplumun sosyal yararı çakışma göstermektedir. Devlet bu duruma müdahale ederek geri kalmış bölgelere hem altyapı yatırımlarını hem de üretken yatırımları götürmelidir. Devlet müdahalesi olmadan bu bölgelerde kalkınma sağlanamaz.

⁵⁷ Dinler, a.g.e., ss. 136-137.

⁵⁸ Yahya Kulaksız, ‘‘Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi’’, (Uzmanlık Tezi), Türkiye İş Kurumu, Ankara: 2008, s. 16.

⁵⁹ Dinler, a.g.e., ss. 301-303.

3.1.2. Kalkınma Kutbu İlkesi

Kalkınma kutbu ilkesi, sosyal kârlılık ilkesinin bir sonucu niteliğindedir. Gelişme bilindiği gibi, sürükleyici bir birimin varlığı ile ortaya çıkmaktadır. Gelişmenin başlangıç noktası olan bu birim, çevresine hem ekonomik hem teknik planda bir seri kutuplaşma etkisinde bulunmaktadır. Bu görüşten hareketle, geri kalmış bölgelerde kalkınma kutbunun yapay olarak yaratılması fikri ortaya çıkmıştır. Bu ilkeye göre, bir kutup oluşturulurken, yatırımların tüm sektörler değil, bölgenin özelliğine göre daha hızlı gelişme şansı olan sektöre yöneltilmesi gerekmektedir.

3.1.3. Halkın Katılması İlkesi

Bölgesel kalkınma planlarına halkın katılımı ilkesi bölgesel kalkınma politikalarının üçüncü ilkesidir. Yöre halkının bölgesel kalkınma politikalarında söz sahibi olması ile politikanın başarısının artacağı açık bir gerçektir. Halkın programlara katılımı ile birlikte hem kişilerin toplum duygusu yükselecek hem bölgesel kalkınma planlarına canlılık gelecek hem de yöredeki faaliyetler o yörede yaşayanlarca denetlenebilecektir.

3.2. Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Azaltıcı Kalkınma Politikalarının Amaçları

Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak üzere uygulanmak istenen kalkınma politikalarının amaçları '*nüfusun ülkedeki rasyonel dağılımının sağlanması*' ve '*geri kalmış bölgelerde kalkınmayı sağlamak*' şeklinde iki başlık altında toplanabilir.

3.2.1. Nüfusun Ülkedeki Rasyonel Dağılımının Sağlanması

Az gelişmiş bölgelerden gelişmiş olan bölgelere doğru gerçekleşen göçler bölgelerarası eşitsizliklerin yarattığı en önemli sorunların başında gelmektedir. Az gelişmiş bölgelerde nüfus yoğunluğu azalırken gelişmiş bölgelerde nüfus giderek artış eğilimi göstermektedir. Kırdan kente doğru gerçekleşen bu iç göç dalgaları ile hem kutuplaşma artmakta hem de metropollerdeki mevcut yapılarda durum giderek olumsuzlaşmaktadır. Kaçak yapılarla ortaya çıkan çarpık kentleşme konut ve ulaşım sorunlarını arttırmaktadır. Nüfusun optimal dağılımının sağlanamadığı durumlarda bazı bölgelerde kaynak yetersizliği görülürken, bazı bölgelerde kaynak israfı ortaya

çıkmaktadır.⁶⁰ Göç alan bölgelerdeki demografik birikim ve göç veren bölgelerdeki sorunların her geçen gün artması, nüfusun ülkede rasyonel dağılımının sağlanması gerektiğinin en temel iki sebebidir. Bu amaç geri kalmış bölgelerde, kalkınmaya elverişli noktaları seçmek ve yatırımları buralarda yoğunlaştırmak şeklinde hayata geçmektedir. Göçler gelişmekte olan ülkelerde bu şekilde durdurulabilir.⁶¹

3.2.2. Geri Kalmış Bölgelerde Kalkınmayı Sağlamak

Ulaşım ve haberleşme olanaklarının, ölçek ekonomilerinin ve finansal hizmetlerin zamanla gelişmiş bölgelerde yoğunlaşması sonucu iktisadi faaliyetler bu bölgelerde artış göstermektedir. Az gelişmiş bölgelerin bu sürece dahil olamamaları rekabet güçlerinin zayıflayarak gelişmiş bölgeler ile aralarındaki dengesizliklerin artmasına sebep olmaktadır. Bu dengesizlikler de zamanla hem ekonomik hem sosyal hem de politik yapıyı etkilemektedir. Bu olumsuz etkileri giderebilmek için yapılması gereken bölgelerarasında ekonomik ve sosyal farklılıkların giderilmesine yönelik bölgesel kalkınma politikaları uygulamaktır. Kişi başına düşen geliri artırmak için istihdam alanları yaratmak, kaynakların bölgeler arasında dengeli dağılımını sağlamak, eğitim ve sağlık hizmetlerinin her bölgede aynı standartlarda gerçekleştirilebilmesi için hizmetler sunmak uygulanması gereken bölgesel kalkınma politikalarına örnek verilebilir.⁶²

4. BÖLGESEL KALKINMA ARAÇLARI

Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirecek araçlar bu bölüm kapsamında anlatılmaktadır.

4.1. Genel Olarak Bölgesel Kalkınma Araçları

Bölgelerarası eşitsizlikleri azaltıcı kalkınma politika araçları olarak temelde dört araç vardır. Bunlardan ilk üçü az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına yönelik iken, dördüncüsü aşırı kalabalıklaşmış bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılmasına yöneliktir. Bu araçlar; Ekonomik faaliyetlerin teşvik tedbirleriyle geri kalmış bölgelere yönelmesinin sağlanması, bölgesel kalkınma için gerekli devlet yatırımlarının

---

⁶⁰ Bozdoğan, a.g.e., s. 19.

⁶¹ Dinler, a.g.e., s. 306.

⁶² Bozdoğan, a.g.e., s. 21.

gerçekleştirilmesi, yönetsel örgütün bölgesel kalkınma sorunlarına adaptasyonunun sağlanması ve metropoliten bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılmasıdır.⁶³

4.1.1. Ekonomik Faaliyetlerin Teşvik Tedbirleriyle Geri Kalmış Bölgelere Yönelmesinin Sağlanması

Devlet geri kalmış bölgelerde kalkınmayı sağlayabilmek için özel sektör işletmelerinin bölgede yatırım yapmasını destekleyecek birtakım mali ve vergisel teşvikler uygulayabilir. Bu teşvikler yatırımların maliyetini düşürerek girişimcilerin kâr oranlarını artırmaya yönelik önlemlerdir. Bu önlemler sayesinde az gelişmiş bölgelerde sanayileşme faaliyetleri artırılarak endüstriyel sektörün gelişmesi sağlanırken aynı zamanda bölgedeki iktisadi faaliyetlerde de artış olduğundan bölge gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.⁶⁴

Az gelişmiş bölgelere uygulanacak teşvik politikalarının genel olarak amaçları şöyle sıralanabilir:⁶⁵

- Özel sektör yatırımlarını geri kalmış bölgelere çekmek, uygulanan teşvik tedbirleriyle girişimcilerin sanayi alanında yatırımlarının ve üretim paylarının artırılması,
- Yatırımların finansmanında öz kaynak kullanılması,
- Döviz gelirlerinin ve ihracatın artırılması,
- Üretimde verimlilik ve çeşitliliği artırmaktır.
- Ülkeye yeni teknolojiler getirerek şirketlerin uluslararası rekabet gücüne ulaşmalarınıdır.

---

⁶³ Dinler, a.g.e., s. 309.

⁶⁴ Abdullah Taştekin, *Avrupa Birliği'nde Bölgesel Gelişme Politikaları ve Türkiye'de Bölgesel Stratejiler*, (Doktora Tezi) İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 29.

⁶⁵ Gündüz, a.g.e., s. 156.

4.1.2. Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Devlet Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi

Az gelişmiş bölgelerde kalkınma hareketinin başlayabilmesi için devletin bu bölgelere bizzat üretici olarak birtakım yatırımlarda bulunması zorunludur. Bu yatırımlar altyapı yatırımları şeklinde olabileceği gibi üretken kamu yatırımları şeklinde de olabilmektedir. Geri kalmış bölgelere üretken kamu yatırımlarının yapılabilmesi için devletin ekonomik verimlilik beklentisinden bir süreliğine özveride bulunması gerekmektedir. Çünkü burada önemli olan yatırımların sağlayacağı sosyal faydalardır. Devletin bu bölgelerde elde ettiği gelirden daha fazla harcama yapması ile hem bölgede satın alma gücü artmış olmakta hem de bu bölgeler girişimciler açısından daha cazip hale gelmeye başlamaktadır. Böylece kamu yatırımları sayesinde bölgedeki iktisadi faaliyetlerde bir canlanma meydana gelmektedir.⁶⁶

Altyapı yatırım türleri şu şekilde gruplandırılabilir:⁶⁷

- **Mesleki Formasyon ile İlgili Altyapı Çalışmaları:** Az gelişmiş bölgelerde temel geçim kaynağı tarım olduğundan bu bölgelerde yaşayan halk mesleki eğitimlerle desteklenerek sanayileşmiş bölgelerde çalışabilecek potansiyele sahip olmalıdır. Ekonomik kalkınmayı başlatacak altyapı niteliğinde görülen mesleki formasyon, işletmelerin faaliyet alanına giren her düzeyde (uzman, işçi, mühendis, yönetici) eğitimi gerektirmektedir. Hükümetler az gelişmiş bölgelerin özelliklerine göre mesleki eğitimi geliştirecek programlar düzenleyerek buradaki aktif nüfusun modern teknolojiye uyumunu sağlayacak tecrübeyi ve kaliteli işgücünü altyapı yatırımlarıyla sağlayabilirler.
- **Sosyo-Kültürel Altyapı Yatırımları:** Bu tür yatırımlar içinde eğlence ve kültür hizmetleri, sağlık tesislerinin iyileştirilmesi, bireylerin sağlık alanında bilinçlendirilmesi gibi hizmetler vardır. Bu tür yatırımlar hem girişimciler hem sermaye hem de işgücü açısından az gelişmiş bölgeleri cazip hale getirmeye yöneliktir.
- **Ekonomik Altyapı Yatırımları:** Haberleşme, enerji, ulaşım hizmetleri ile ilgili yatırımları kapsamaktadır. Günümüzde üretim birimlerinin aşırı uzmanlaşması sonucu ekonomik altyapı yatırımlarının da önemi artmaktadır. Bölgede sürdürülebilir bir

⁶⁶ Taştekin, a.g.e., s. 30.

⁶⁷ Dinler, a.g.e., ss. 318-320.

kalkınma sağlanması için bu yatırımların yapılması zorunludur. Yatırımlar sadece yapıldıktan sonra değil yapıldığı sırada da bölge halkına katkıda bulunmaktadır. Şöyle ki, yatırımların yapılması sırasında bölgeden işgücü talebi artacak ve buralarda yapılan harcamalar sayesinde ek bir satın alma gücü yaratılmış olacaktır. Bölgede yatırımların artmasıyla beraber girişimciler yeni kuracakları şirketlerini bu bölgelere yönlendireceklerdir. Bu şekilde bir araya gelen işletmeler dışsal ekonomiler yaratarak bölgedeki iktisadi faaliyetlerin canlanmasına katkıda bulunacaklardır.

Bölgesel gelişmeye destek olmak için üstyapı yatırımları da yapılmalıdır. Üstyapı yatırımları bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan mal ve hizmetlerin üretimiyle ilgili bir yatırım türüdür. Bu yatırımların konusu üretim, tüketim, dağıtım gibi ekonomik faaliyetlerdir. Üstyapı yatırımları bu ekonomik faaliyetleri yapabilmek için oluşturulmaktadır. Altyapı yatırımlarının bu yatırım türünden farkı, altyapı yatırımları kendisi için değil üstyapı yatırımlarını gerçekleştirebilmek için vardır.⁶⁸ Üstyapı yatırımları bölgeye yeni işletmeler çekerek bölge gelişimine katkı sağlayan bir araç olarak görülebilir.

4.1.3. Yönetimsel Örgütün Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Adaptasyonunun Sağlanması

Bölgesel kalkınma politikalarında başarıya ulaşabilmek için bölgesel teşkilatların örgüt yapılarının bu politikaların uygulanmasını kolaylaştıracak şekilde faaliyet göstermesi gerekmektedir. Bölgesel kalkınmaya uygun yeni bir örgütsel yapının oluşturulması da politikalarda başarıya ulaşmada tek başına yeterli değildir. Oluşturulan bu örgütlerle yönetim kademeleri arasında gerekli koordinasyonun sağlanması gerekmektedir.

Bölgesel kalkınma politikalarının başarıya ulaşabilmesi için çözümü gereken yönetimsel örgüt sorunları şu şekilde sıralanabilir:⁶⁹

- Mevcut durumdaki yönetimsel yapıyı saptanan plan bölgelere⁷⁰ göre yeniden örgütlemek,

⁶⁸ Gündüz, a.g.e., s. 31.

⁶⁹ Dinler, a.g.e., ss. 321-322.

⁷⁰ Bölgesel eşitsizlik sorununun çözümüne yönelik bölgesel planların uygulandığı alanlar bütünü olarak tanımlanabilir.

- Plan bölgelerde bulunan yönetim kademelerinde yetki devri, yetki genişliği ve yerinden yönetim ilkelerini uygulamak,
- Bölgesel yönetimin mali olanaklarını artırmak ve yeterli personele kavuşmasını sağlamak,
- Yönetim kademeleri arasında gerekli koordinasyonu sağlamak,
- Bazı özel görevleri yerine getirebilmek için gerektiğinde geleneksel yönetim çerçevesi dışında özel kuruluşlar oluşturmak,
- Halkın yönetime katılmasını sağlamaktır.

4.1.4. Metropoliten Bölgelerin Gelişmesinin Sınırlandırılması

Gelişmiş ülkelerde bulunan büyük metropoller geri kalmış bölgelerin sorunlarından en az onlar kadar etkilenmektedir. İş imkanlarının gelişmiş bölgelerde daha fazla olması bu bölgelere göçü artırmaktadır. Göç dolayısıyla nüfusu artan bu bölgelerde kamu hizmetleri bir noktadan sonra ihtiyacı karşılamamaktadır. Ayrıca bu bölgelerde aşırı kalabalıklaşmanın maliyetleri giderek artmaktadır.

Geri kalmış bölgelerin sorunlarının azaltılabilmesi için ilk olarak, kırsal kesime kalkınma politikaları ile destek olarak, göçün durdurulması yani nüfusun bölgede tutulması gerekmektedir. İkinci bir uygulama ise; büyük kentlere girişte vize veya baş vergisi uygulamalarıdır. Ancak bu uygulama AB ülkeleri arasında serbest dolaşımı engelleyeceğinden günümüzde uygulaması pek de mümkün görünmemektedir. Bir diğer önlem, metropoliten bölgelerdeki faaliyetlerin az gelişmiş bölgelere transfer edilmesidir. Son olarak, büyük kentlerin nüfuslarını çevreye dağıtmaya yönelik projeler hayata geçirilmelidir. Yeni kentler oluşturularak bu uygulamaya destek olunabilir.⁷¹

---

⁷¹ a.g.e., s. 332.

4.1.5. Diğer Araçlar

4.1.5.1. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel kalkınma ajansları, kamu kuruluşları, özel sektördeki işletmeler ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ile yatırımları teşvik edecek bölgesel politikalar oluşturarak, geri kalmış bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmesini sağlamak amacıyla ortaya çıkmış kuruluşlardır.⁷²

Kalkınma ajansları, bölgesel gelişmeyi sağlamaya yönelik planların uygulanmasına destek olmak amaçlı tasarlanmış bir araç olarak değerlendirilmektedir. Sorunların çözümüne yönelik ortaya çıkan politikalar kalkınma ajansları sayesinde bölgede yaşayanlar tarafından da desteklendiği için katılımcı bir yapı da sağlanmış olmaktadır. Böylece eskiden sadece devletin rol aldığı kalkınma projeleri toplumun farklı kesimleri tarafından da destek görmektedir. Kalkınma ajansları, kuruluş biçimleri ve yapıları itibarıyla ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye farklılık göstermesine rağmen ortak paydaları; geri kalmış bölgelerin içsel potansiyellerini harekete geçirerek o bölgenin kalkınmasına destek olmalarıdır.⁷³

4.1.5.2. Organize Sanayi Bölgeleri

Devlet ya da özel yatırımcılar belirli bölge ve yerlerin, ekonomik ve sosyal kalkınmasına destek olmak amacıyla birçok işletmenin buralarda toplanmasını sağlayarak ‘‘Organize Sanayi Bölgeleri’’ denilen toplu iş merkezleri oluştururlar. Günümüzde bu bölgeler işletmeler açısından ideal yerleşim yerleridir.⁷⁴ Organize sanayi bölgeleri sayesinde sınai yatırımlar az gelişmiş bölgelere yönlendirilerek bu bölgelerde yeni istihdam alanları yaratılmakta ve sanayiler arası ilişkilerin daha kolay gelişmesi sağlanmaktadır. Bölgelerarası gelişmişlik farklarını gidermek ve ülkede dengeli kalkınmaya destek olmak için oluşturulan bu bölgeler ülkeler için önemli birer kalkınma aracı niteliği taşımaktadır.⁷⁵

⁷² Ali Yılmaz Gündüz, ‘‘Türkiye’de Az Gelişmiş Bölgelerin Kalkındırılmasında Bölgesel Kalkınma Ajansları ve TRB1 Bölgesi’’, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 27, S. 2, 2013, s. 64.

⁷³ DPT, *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Ankara: 2008, s. 18.

⁷⁴ Gündüz, a.g.e., s. 38-39.

⁷⁵ a.g.e., s. 42.

4.1.5.3. Yatırım Destek Ofisleri

Yatırım destek ofisleri, küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ) hem kuruluş aşamasındaki idari işlemlerde yardımcı olmak hem de finansal anlamda destek vermek amaçlı faaliyet gösteren birimlerdir. Girişimcilerin idari konularda yaşadıkları sorunlara çözüm üretmek onların önündeki bürokratik engelleri azaltmaya yardımcı olan danışma birimi niteliğindedir. Genellikle kamu sektörü tarafından kurulan yatırım destek ofisleri az gelişmiş bölgelerin özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre farklılık gösterebilmektedir.⁷⁶

4.1.5.4. İş/İnovasyon/Teknoloji Merkezleri

İş ve inovasyon merkezleri özellikle genç girişimciler ile yenilikçi küçük ve orta ölçekli işletmeleri (KOBİ) hedef alan ve kamu sektörü tarafından desteklenen bölgesel kalkınma araçlarıdır. Bu merkezler şirketlerde kullanılacak teknolojik faaliyetleri geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Örneğin; şirketlerin üretilen mal ve hizmetlerinde, araştırma, test etme, uygunluk sertifikalaması, kalibrasyon (ölçüm) gibi alanlarda teknoloji tavsiyesi vererek gelişmeye destek olmaktadır.⁷⁷

4.1.5.5. Teknoparklar/Teknokentler

Teknoparklar kurulduğu bölgede üniversite-sanayi işbirliğine aracı olarak katma değeri yüksek yeni iş alanlarının doğuşuna yardımcı olmaktadır. Girişimciler yeni yatırımlarını teknoparkların olduğu bölgelere yönlendirerek bu bölgelerin avantajlarından faydalanma amacı taşımaktadırlar. Yapılan araştırmalara göre, teknoparklardan 5 yıl boyunca kâr beklenmemektedir. Burada önemli olan nokta, kısa dönemde karlılık beklentisinden öte, iş hacmi ve istihdam yaratılmasına yardımcı olması ve bu sayede bölgesel gelişmeye destek olmasıdır.⁷⁸

4.2. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Politikası ve Bölgesel Kalkınma Araçları

Bu başlık altında öncelikle Avrupa Birliği'nde (AB) üye ülkeler için geliştirilen bölgesel kalkınma politikaları açıklanacaktır. Daha sonra bölgesel kalkınmada kullanılan araçlara yer verilmektedir.

---

⁷⁶ DPT, 2008, s. 23.

⁷⁷ a.g.e., s. 34.

⁷⁸ a.g.e., s. 38.

4.2.1. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Politikası

AB dünyanın en zengin ekonomik bölgelerinden biri olup aynı zamanda 450 milyonluk bir insan potansiyeline de sahiptir. AB ekonomik ve sosyal açıdan gelişmiş bir topluluk olmasına rağmen Birliğe üye ülkeler ile çeşitli bölgeleri arasında ekonomik ve sosyal eşitsizlikler görülmektedir. Bu eşitsizlikler de Birliğin büyüme hedeflerini kısıtlamaktadır. AB'nin kendi içindeki bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını gidermesi, istihdam, eğitim, altyapı, Ar-Ge, çevre ve rekabetçilik gibi alanlarda gelişme gösterebilmesi için birtakım bölgesel kalkınma politikaları uygulanması zorunlu hale gelmiştir. AB bölgesel kalkınma politikasının amacı; Birliğin kendi içindeki ekonomik ve sosyal uyumu güçlendirmesi, az gelişmiş bölgelerin çekiciliğinin artırılarak potansiyelinin ortaya çıkarılması ve dezavantajlı bölgelerde hızlı bir kalkınma süreci için gerekli önlemlerin alınması şeklinde açıklanabilir.⁷⁹ Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın giriş kısmında, bölgelerarası gelişmişlik farkları giderilmezse birlik içinde bütünleşme sağlanamayacağı vurgusu yapılmasına rağmen, 1975 yılında Bölgesel Kalkınma Fonu'nun kurulmasına kadar, henüz yapısal fonlar gibi mali mekanizmalar uygulanmadığından bölgesel kalkınma politikalarında etkin uygulamalar gerçekleştirilememiştir. Bu döneme kadar projeler Avrupa Yatırım Bankası'nın finansörlüğünde yapılırken, bu banka da gelişmişlik alanındaki sorunlara tek başına çözüm getirememiştir ve birlik içinde bölgesel eşitsizlikler giderek artmaya başlamıştır.⁸⁰

1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastrich Antlaşması ile bölgesel kalkınma politikalarına daha fazla ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu antlaşma ile yeniden şekillenen bölgesel kalkınma politikasının içeriği şu şekildedir:⁸¹

- Bölgesel kalkınma politikasının kapsamı, ilkeleri ve amaçları yeniden düzenlenerek bu doğrultuda plan, proje ve programların oluşturulması ve bu programların faaliyete geçebilmesi amacıyla gerekli verilerin ve istatistiklerin toplanması,

⁷⁹ Ergüder Can, Dilek Akdenizli Kocagül, "Avrupa Birliği'nde Bölgesel Politikanın Gelişimi ve Yapısal Fonlar", TEPAV, (Temmuz 2008), s. 1.

⁸⁰ Bozdoğan, a.g.e., s. 51.

⁸¹ a.g.e., s. 52.

- Bölgelere yapılacak devlet yardımlarının gelişigüzel olmaması ve bu konuda ülkeler arasında eşgüdüm sağlanması,

- AB politikalarının bölgesel farklılıklara göre hazırlanması ve uygulanması gerektiğidir.

4.2.2. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Araçları

AB bugün dünyadaki en zengin bölgelerden biri olmasına rağmen, birliğin sınırları içinde bulunan 250 bölge arasında önemli gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Bu farkların en aza indirilebilmesi, bölgeler arasında ekonomik ve sosyal uyumun artırılması ve az gelişmiş bölgelerdeki vatandaşların da birliğin refah düzeyinden faydalanmasını sağlayabilmek için bölgesel kalkınma politikalarının önemli araçlarından olan birtakım fonlardan yararlanılmaktadır. Bu fonlar sayesinde, hem birliğin genel ekonomik ve sosyal politikaları uygulanmış olacak hem de gelir ve refah birlik içinde giderek daha dengeli bir biçimde dağıtılmış olacaktır.⁸²

4.2.2.1. Avrupa Yatırım Bankası

Avrupa Yatırım Bankası (European Investment Bank-EIB), 1958 yılında kurulmuş olup amacı, Avrupa'nın iş ve büyüme potansiyelini artırmak ve AB'nin yatırımlarla ilgili proje ve politikalarını desteklemektir. Banka, bağımsız bir organ olarak kendi borçlanma ve borç verme kararlarını kendisi almaktadır.⁸³ Avrupa Yatırım Bankasının, iki önemli amacı bulunmaktadır: 1) Ülkeler ve bölgeler arasında, AB içinde gelir farklılıklarını düşürmek, 2) Artan entegre piyasaların fonksiyonlarını kolaylaştıracak kaynaklar tahsis etmektir.⁸⁴

Merkezi Lüksemburg olan banka, AB üyesi devletlerin mülkiyetinde olan ve bu ülkelerin çıkarlarını temsil eden tek bankadır. AB politika hedeflerine katkıda bulunan sürdürülebilir yatırım projeleri için finans ve uzmanlık sağlamakta ve yatırımları mali anlamda finanse etme dışında yatırımın kolaylaştırılması için idari ve proje yönetimi alanlarında da destek olmaktadır. Aynı zamanda, KOBİ'ler, altyapı yatırımları, çevre ve

⁸² Muhammet Kösecik, S.Yaman Koçak, "Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, C.2, DPT ve PAÜ, 2004, s. 17.

⁸³ European Investment Bank-EIB, https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-investment-bank_en, (11.05.2017).

⁸⁴ Stephany Griffith-Jones, Alfred Steinherr and Ana Teresa Fuzzo de Lima, *The European Investment Bank: A useful inspiration for emerging countries?*, New York: United Nations, 2004, s. 2.

iklim, enerji, ulaştırma, eğitim, sağlık gibi geniş bir yelpaze alanında bulunan sektörlere mali yardımlarda bulunmaktadır.⁸⁵

4.2.2.2. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu

Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonunun (The European Regional Development Fund-ERDF) kurulma amacı, rekabetçiliği teşvik etmek ve tüm AB bölgelerinde ve şehirlerinde istihdam yaratmak için büyümekte olan sektörlerde yapılacak yatırımları desteklemektir. Sürdürülebilir kentsel gelişime özel olarak odaklanarak, ekonomik, sosyal ve çevresel zorlukları gidermek için çalışmalar yürütmektedir. Coğrafi açıdan ulaşılması zor olan alanlardaki (uzak, dağlık, seyrek nüfuslu bölgeler gibi) ve uzaklığından ötürü birliğin dışında kalan alanlardaki dezavantajları gidermek için Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonundan özel yardımlar yapılmaktadır. Bu fon, Avrupa Bölgesel İşbirliği olarak da bilinmektedir ve sınır ötesi ve bölgelerarası işbirliğini teşvik ve finanse etmektedir. Ulaşım, altyapı, iletişim ağları, ticaret, doğal kaynakların müşterek yönetimi, kentsel ve kırsal alanların kalkınması bağlamında faaliyetler yürütmektedir. Bu işbirliği için yapılan yatırımlar yalnızca AB için değil aynı zamanda komşu bölgeler için de katma değer taşıır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonundan yapılacak 2014-2020 arasındaki yatırımların %50'sinden fazlasının kentsel alanlarda gerçekteşmesi beklenmektedir.⁸⁶

4.2.2.3. Avrupa Sosyal Fonu

1958 yılında kurulan Avrupa Sosyal Fonu (The European Social Fund-ESF) en eski yapısal fondur. İş arayanlara istihdam edilebilirliklerini artırmak için uygun eğitimi almalarını, mevcut işçilere ve iş arayan kişilere yeni beceriler kazandırmayı ve değişen mesleki durumlara uyum sağlamayı kolaylaştırmayı amaçlayan bir fondur. Sadece özel sektör yatırımlarına destek olmakla kalmaz, aynı zamanda eğitim, istihdam ve sosyal politikaların uygulanabilmesi için kamu idarelerinin ve kamu hizmetlerinin faaliyetleri için de yatırımlar yapmaktadır. Her yıl, AB genelinde, yaklaşık 15 milyon kişi Avrupa Sosyal Fonu tarafından finanse edilen binlerce projede iş imkanı elde etmektedir.⁸⁷

⁸⁵ European Investment Bank, www.eib.org, (11.05.2017).

⁸⁶ European Commission, *Regional Policy*, Belgium: 2014, s. 7.

⁸⁷ a.g.e., s. 7.

4.2.2.4. Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu

Ortak Tarım Politikası 40 yılı aşkın bir süredir AB'nin en önemli ortak politikası olmuştur. Tarım harcamaları, AB genel bütçesinin bir bölümünü oluşturan iki fon tarafından finanse edilmektedir. Bunlardan ilki, "Avrupa Tarımsal Garanti Fonu (European Agricultural Guarantee Fund-EAGF)'dir. Bu fon çiftçilere yapılan doğrudan ödemeleri, müdahale ve ihracat geri ödemeleri gibi tarım pazarlarını düzenlemek için alınan önlemleri finanse etmektedir. Diğer fon olan "Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu (European Agricultural Fund For Rural Development-EAFRD) ise, sadece harcamaların ortaklaşa yönetildiği 1698/2005 Sayılı Konsey Tüzüğüne (EC) uygun olarak kullanılan üye devletlerin kırsal kalkınma programlarına mali ve teknik destek sağlamaktadır.⁸⁸

4.2.2.5. Avrupa Deniz ve Su Ürünleri Fonu

Yapısal fonlardan biri olan Avrupa Deniz ve Su Ürünleri Fonu (European Maritime and Fisheries Fund-EMFF), AB'nin deniz ve balıkçılık alanındaki faaliyetlerini finanse etmek amacıyla kurulmuştur. Bu fonun desteklediği faaliyetler arasında; balıkçılara mali ve teknik alanda yardımcı olmak, kıyı balıkçılığının çeşitlendirilmesini sağlamak, küçük ölçekli çalışan kıyı balıkçıların balıkçı teknelerine, motorlarına finansal ve teknik alanda destek vermek, balıkçıların teknolojik yeniliklerden faydalanmalarını sağlamak ve en önemlisi Avrupa sahillerinde yeni iş yaratacak ve yaşam kalitesini artıracak projelere finansman sağlamak sayılabilir.⁸⁹

4.2.2.6. Uyum Fonu

1994'te kurulan Uyum Fonu (The Cohesion Fund), kişi başına GSYH'sı AB ortalamasının % 90'ının altında kalan ülkelerdeki ve bölgelerdeki ulaşım, altyapı ve çevre yatırımlarını finanse etmek amacıyla kurulmuştur. Fon, bölgesel uyumu ve erişilebilirliği iyileştirerek ekonomik ve sosyal farklılıkları azaltarak çevreye duyarlı "yeşil ekonomik büyümeyi" teşvik etmektedir. Özellikle iç pazarın düzgün bir şekilde işleyişi için ve AB'nin içinde ve dışında kara, deniz, hava ulaşımı yoluyla insanların ve malların dolaşımını kolaylaştırmak için gerekli olan ulaşım ağını iyileştirmeye çalışmaktadır. Kara yolları, demir yolları, elektrik şebekeleri, doğal gaz boru hatları gibi altyapı yatırımlarını destekleyerek ulaşım bağlantılarını geliştirmeye yardımcı olmakta,

⁸⁸ European Agricultural Fund, <https://eufunds.gov.mt>, (11.05.2017).

⁸⁹ European Maritime and Fisheries Fund (EMFF), https://ec.europa.eu/cfp/emff_en, (11.05.2017).

iş ve seyahat etmeyi kolaylaştırmakta, enerji güvenliğini artırmakta ve bu sayede hem işletmelere hem vatandaşlara fayda sağlamaktadır. Uyum fonu, iklim değişikliğine uyum sağlayıcı, su ve atık sektörü ile çevre ortamını düzenleyici yatırımları da finanse etmektedir. Aynı zamanda enerji verimliliği ve yenilenebilir enerjinin şirketlerde ve kamu altyapılarında kullanımı ile ilgili projeleri de desteklemektedir. Özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Yunanistan, Malta, Kıbrıs, Portekiz gibi birçok ülke bu fondan yararlanmaktadır.⁹⁰

4.2.2.7. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran Antlaşma 18 Nisan 1951 yılında Paris'te imzalanmış ve 23 Temmuz 1952'de yürürlüğe girmiştir. Geçerlilik süresi 50 yıl ile sınırlanmış olup Antlaşma 23 Temmuz 2002'de dolmuştur. AKÇT'nin hedefleri arasında kömür ve çelik ticaretini düzenlemek, kömür ve çelik bulunan bölgelerde bu kaynakları faaliyete geçirecek üretim teknolojileri kullanmak, bu sektörde istihdam yaratmak ve bu sayede bölgesel gelişmeye katkı sağlamak olarak sayılabilir. AKÇT gerçekleştirdiği faaliyetler ile genel olarak başarıya ulaşmış ve krizlerle baş edebilmiştir. Aynı zamanda kaynakları üretim ve dağıtımını dengeli bir şekilde sağlamış ve gerekli endüstriyel yapılanma ve üretimi yeniden geliştirme sürecini kolaylaştırmıştır. Çelik üretimi 1950'lere kıyasla 4 kat artmış, daha ucuz ve daha temiz çelik üretimi gerçekleştirilmiştir. Kömür üretiminde ise teknolojik gelişme, güvenli çalışma ve çevreyi koruma gibi alanlarda önemli gelişmeler yaşanmıştır.⁹¹

AB'nde izlenen bu bölgesel kalkınma politikaları ve kullanılan kalkınma araçları kişi başına düşen GSYH'yi, ülkelerin milli gelirlerini ve istihdam alanlarını belli başlı bazı ülkelerde artırmış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir ancak birliğe üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal alanda yaşanan bölgesel eşitsizliklerin tamamen ortadan kalktığı söylenemez. AB'ye üye ülkeler arasında gelişmişlik açısından hala ciddi farklılıklar olan bölgeler vardır.

⁹⁰ European Commission, a.g.e., s. 7.

⁹¹ Treaty Establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty, eur-lex.europa.eu, (11.05.2017).

4.3. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikası ve Bölgesel Kalkınma Araçları

4.3.1. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunun ilk yıllarında bölgesel gelişme politikalarına ağırlık verememiştir. Çünkü sanayi devrimine ayak uyduramayarak yıkılan Osmanlı İmparatorluğu’ndan bir enkaz devralmıştır. Osmanlı’nın son yıllarda izlediği dışa açık politikalar sonucu ülkenin doğusu ile batısı arasında ciddi farklılıklar ortaya çıkmış, tarımı gerilemiş, sanayiye dayalı faaliyetler neredeyse hiç gerçekleştirilemediği, eğitim oranı düşük, Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında son derece geri kalmış bir ülke resmi görünmektedir. 1923’lerde hem coğrafi koşulların etkisi hem sanayi devrimine uzak kalarak endüstrileşmeden faydalanılamaması ile ülkenin batısı lehine gelişme farkları Cumhuriyet Dönemi’nde daha da artmıştır.⁹²

Türkiye Cumhuriyeti ülke çapında genel bir gelişme politikası izlediğinden, bölgesel eşitsizlikleri azaltmaya yönelik politikalar kuruluşun ilk yıllarında ertelenmek zorunda kalmıştır. 1923-1950 yılları arasında devletçilik dönemi olarak adlandırılan henüz iktisadi faaliyetlerin bile çok az olduğu bu dönemde ülkenin doğusu ile batısı arasındaki farkları azaltmaya yönelik herhangi bir politika aracı olamamıştır. 1950-1960 yılları arasındaki liberal dönemde de geri kalmış bölgeleri kalkındıracak plan ve projeler hayata geçememiştir. 1960 yılından günümüze kadar uzanan planlı dönemde ise bölgesel planlama çalışmaları başlamıştır. Geri kalmış bölgelerin geliştirilmesinin ve bölgelerarası dengesizlikleri azaltmaya yönelik bölgesel politikaların önemi bu dönemde artmıştır.⁹³

Türkiye’de bölgesel kalkınmayı gerçekleştirebilmek amacıyla birçok farklı araç kullanılmıştır. Bu araçlar arasında kalkınma planları, kalkınma projeleri, il gelişme planları sayılabilir.

4.3.1.1. Kalkınma Planları

Ülkemizde bölgelerarası gelişmişlik farkları yıllardır süregelen bir sorun olmuştur. Az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgeler ile aralarında ekonomik ve sosyal uyumun sağlanamamasının temel sebebi bu gelişmişlik farklarıdır. Bu bağlamda

---

⁹² Dinler, a.g.e., s. 199.

⁹³ a.g.e., s. 199.

1960'lerden itibaren Planlı Dönem olarak adlandırılan süreçte bölgesel gelişme farklarını azaltma amacına yönelik birçok kalkınma planı hazırlanmış ve uygulanmıştır.

Ülkemizde tarihsel süreç içinde uygulanan kalkınma planlarında kullanılan kalkınma araçları aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'de Kalkınma Planları Süreci

I.BYKP (1963-1967)	II.BYKP (1968-1972)	III.BYKP (1973-1977)	IV.BYKP (1979-1983)	V.BYKP (1985-1989)
-Sanayi Yer Seçimi -Mali Özendirmeler	-Az Gelişmiş Bölgede ''Bölge Yerleşme Planı'' Yapmak -Sanayi Bölgeleri -Mali Özendirmeler -Sanayi Sektöründe Yatırımcıya Danışmanlık	-Sanayi Yer Seçimi -Mali Özendirmeler -Altyapı Yatırımları	-Mali Özendirmeler -Altyapı Yatırımları	-Kırsal Kalkınma Projelerinin Hazırlanması -Organize Sanayi Bölgeleri -Mali Özendirmeler -Altyapı Yatırımları -Küçük Ölçekli Emek Yoğun Sanayinin Teşviki
VI.BYKP (1990-1994)	VII.BYKP (1995-1999)	VIII.BYKP (2001-2005)	IX.Kalkınma Planı (2007-2013)	X.Kalkınma Planı (2014-2018)
-Az Gelişmiş Bölgede ''Bölge ve Alt Bölge Planı Yapma'' -Organize Sanayi Bölgeleri -Mali Özendirmeler -Altyapı Yatırımları -Gümrük Kapılarında Sınır Ticareti -KÖY'de ''Araştırma Merkezi Kurmak -Kıyı Master Planı Yapmak -Yenilenebilir Enerji Kullanımı AR-GE -Çevre Denetim İzleme Sistemi	-İl Gelişme Planı, Aksiyon Planı, Acil Destek Programı -Organize Sanayi Bölgesi ve AR-GE -Mali Özendirmeler -Altyapı Yatırımları -Kırsal Kesimde Yatırımcıya Danışmanlık -Kırsal Emek Yoğun Sanayinin Teşviki	-Tüm Kesimlerin Katılımı ile Oluşturulacak İl Gelişme Planları -Sanayi Destek Faaliyetleri -Organize Sanayi Bölgeleri ve Örnek Sanayi Siteleri -Mali Özendirmeler -Altyapı Yatırımları -Eğitime Yönelik Faaliyetler	-''Bölge Planları'' ve ''İl Gelişme Planları'' Yapmak -Kalkınmada Öncelikli Yörelere Desteklenmesi -Sanayi Bölgeleri Oluşturulması -KOBİ'lere Yönelik Destekler	-Altyapı Yatırımları -Üretken Kamu Yatırımları -Enerji, Lojistik, İnşaat Sektörlerine Yönelik Faaliyetler -Kentsel Dönüşüm Projeleri -Çevrenin Korunmasına Yönelik Çalışmalar

Kaynak: Bölgesel Kalkınma ve Kamu Politikaları Tebliğler, 26. Türkiye Maliye Sempozyumu Şanlıurfa: 2011, s. 24; DPT, *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 2008, s. 9; T.C Kalkınma Bakanlığı, *10. Kalkınma Planı (2014-2018)*, Ankara: 2013 ss. 102-136.

İlk iki plan döneminde (1963-1967 ve 1968-1972) bölgesel planlama çalışmaları yapılmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) döneminde kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesi için uygulamalar başlatılmıştır. Dördüncü BYKP döneminde önceki planlarda uygulanan kalkınma politikalarının başarılı olmadığı belirtilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun gelişmesine yönelik projeler başlatılmıştır. Beşinci BYKP döneminde hem bölge planlama çalışmaları yapılmış hem de kalkınmada öncelikli yöreler dikkate alınarak projeler belirlenmiştir. Altıncı BYKP döneminde geri kalmış yörelerde organize sanayi bölgeleri oluşturulmasına ağırlık verilmiş, ekonomileri tarıma dayalı kırsal alanlarda sulama projeleri hazırlanmış, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde ise altyapı çalışmaları önem kazanmıştır. Yedinci BYKP döneminde belirli illerde organize sanayi bölgeleri etüt çalışmaları tamamlanırken birçok ilde bu kapsamda inşaat çalışmaları devam etmektedir. Sekizinci BYKP döneminde ise, sanayi sektörünün ülke çapında ağırlık kazanması için gerekli altyapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir.⁹⁴ Dokuzuncu Kalkınma Planında sürdürülebilir bir kalkınma sağlayabilmek ve bölgelerarası dengesizlikleri azaltmak için *Bölge ve İl Gelişme Planlarının ve Kalkınma Ajanslarının* önemi vurgulanmıştır. Kalkınmada Öncelikli Yöreler için yeni yasal düzenlemeler yapılmış, Sanayi Bölgeleri, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri ve KOBİ'lerin önemli finansal destek araçları olduğu kabul edilmiştir. AB'ye tam üyelik sürecinin etkisiyle AB mevzuatına ve uygulamalarına uyumlu politikalar yürütülmesi hedeflenmiştir.⁹⁵ Son olarak Onuncu Kalkınma Planında ise, uzun vadeli bir kalkınma stratejisi belirlenerek 2023 yılında GSYH 2 trilyon dolara, kişi başına gelirin 25 bin dolara yükseltilmesi, işsizliğin % 5'e düşürülmesi, enflasyon oranlarının ise kalıcı biçimde düşük ve tek haneli rakamlara indirilmesi hedeflenmektedir.⁹⁶

Tüm bu planlar bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik bölgesel kalkınma araçları olarak görülebilir. Kalkınma planları uygulandıkları her bölgeye farklı katkılarda bulunmuştur. Ancak bu planların ve içlerinde yer alan projelerin etkinliği tartışmaya açıktır.

---

⁹⁴ Gündüz, a.g.e., ss. 134-135.

⁹⁵ DPT, 2008, ss. 9-10.

⁹⁶ T.C Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı(2014-2018)*, Ankara: 2013, s. 27.

4.3.1.2. Kalkınma Projeleri ve İl Gelişme Planları

4.3.1.2.1. Kalkınma Projeleri

Beş yıllık hazırlanan kalkınma planları içinde önemli bazı projeler başlatılmıştır. Bu projeler bölgelerarası dengesizliklerin ortadan kaldırılması ve geri kalmış yörelerin gelişmesinin sağlanmasına yönelik bölgesel kalkınma araçları olarak yorumlanabilir. Ülke içinde geri kalmış noktaların, gelişmişlik seviyesine göre belli planlara ayrılarak bu yörelerde gelişme hareketinin başlatılması, kalkınmada önemli hususlardan biridir. Türkiye’de de geçmişten günümüze kadar birçok plan, bölge çalışmaları yapılarak projeler hazırlanmıştır. Bu projeler;⁹⁷

- Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)
- Antalya Bölgesi Projesi
- Marmara Bölgesi Projesi
- Zonguldak Bölgesi Projesi
- Çukurova Bölgesi Projesi
- Keban Projesi
- Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi
- Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı
- Doğu Anadolu Projesi Ana Planı
- Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi
- Marmara Bölge Planı.

Yukarıda sayılan projelerin dışında az gelişmiş bölgeleri kalkındırmaya yönelik yöresel bazda kalkınma projeleri de hazırlanmıştır. Bunlara örnek olarak, ‘*Malkara Projesi*’ ve ‘*Kelkit Projesi*’ örnek verilebilir. Projelerin temel amacı, projelerin

---

⁹⁷ Dinler, a.g.e., ss. 217-229.

uygulanacağı bölgelerdeki atıl kaynakları harekete geçirmek ve bu kaynaklardan en verimli ve etkin şekilde yararlanarak kalkınmaya destek olmaktadır.⁹⁸

4.3.1.2.2. İl Gelişme Planları

Bölgelerarası eşitsizlikleri gidermek amacıyla ve tüm ülkelerin bölgesel kalkınmaya verdikleri önemin artmasıyla Türkiye’de de kalkınma temelli politikalarda farklı arayışlara yönelmeler olmuştur. Bunlardan bir tanesi de il ölçeğinde başlayan bir kalkınma anlayışının ve buna uygun bir planlama sisteminin ortaya çıkardığı ‘‘İl Gelişme Planları’’dır. İller, bölgesel kalkınma programlarının hayata geçirilmesi sırasında operasyonel bir hareket noktası olarak görülmektedir. Bölgelerarası eşitsizlikleri en alt seviyeye indirebilmek ve bu sayede az gelişmiş yöreleri geliştirebilmek açısından, il gelişme planları ve stratejileri, hem hızlı ve dengeli kalkınmaya destek olacak hem de yöresel kaynakları harekete geçirerek, bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmesine destek vermiş olacaktır.⁹⁹ Türkiye’de il gelişme planı uygulamaları 2000’li yıllarda başlamış olup 10’a yakın ilde bu planlar hazırlanmıştır. Bunlara örnek olarak; ‘‘Bolu ve Düzce İl Gelişme Planları’’ ile ‘‘Mersin, Çankırı, Batman İl Gelişme Planları’’ örnek verilebilir. Ayrıca Türkiye’de Sivas, Şanlıurfa, Manisa İlleri için de il gelişme planları hazırlanmıştır.¹⁰⁰

4.3.2. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Araçları

Uygulanan bölgesel kalkınma araçları; *mali teşvikler* ve *bölgesel kalkınma ajanslarıdır*.

4.3.2.1. Mali Teşvikler

Teşvikler, Türkiye’de az gelişmiş bölgelerin kalkındırılmasında her zaman önemli bir rol üstlenmiştir. Ülkemizde 1913 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunundan günümüze kadar özel yatırımların artmasını sağlamak, yatırımları belirli bölge ve sektörlerle yönlendirerek bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla teşvikler uygulanmaktadır. 24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye’nin ithal ikameci ve içe dönük politikalarını terk ederek ihracata dayalı ve dışa açık sanayileşme politikaları benimsemesi ile 2000’li yılların başından itibaren AB’ye uyum sağlamaya yönelik çalışmaların yürütmesi teşvik uygulamalarının da zamanla değişmesine yol açmıştır.

⁹⁸ Gündüz, a.g.e., s. 165.

⁹⁹ DPT, 2008, s. 180.

¹⁰⁰ a.g.e., s. 189.

Mali teşvikler; doğrudan veya parasal teşvikler ve vergi teşvikleri şeklinde iki türlü olabilmektedir.

4.3.2.1.1. Doğrudan Teşvikler

Yatırımları, üretimi, Ar-Ge faaliyetlerini teşvik etmek için doğrudan teşviklerin kullanılması mevcut teşvik araçları içinde politikacılar tarafından tercih edilen önlemler arasındadır. Doğrudan teşvikler 2. Dünya Savaşı'ndan sonra savunma sanayisini; 1970'lere ise imalat sektörünü desteklemek için verilmeye başlanmıştır. Bu destek türü aynı zamanda KOBİ'lerin faaliyetlerini geliştirmek için de uygulanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise doğrudan teşvikler hem OECD ülkelerinde hem de gelişmekte olan ülkelerde kullanılan önemli devlet teşvikleri arasına girmiştir. Girişimcilerin ve işletmelerin sektörel hedeflerini gerçekleştirmeye yardımcı olan doğrudan teşvikler aynı zamanda bölgesel kalkınma amacına yönelik önemli maliye politikası araçlarıdır.¹⁰¹

Doğrudan teşvikler teknolojinin, yeniliğin, Ar-Ge'nin desteklenmesi amacıyla, doğrudan ya da dolaylı olarak firmalara verilen ve yeni pazarlanabilir ürünler, süreçler ve hizmetler üretilmesini sağlayacak olan teşviklerdir. Bu tür destekler yenilik kavramının doğuşundan önce başlangıçtaki kamu sanayi politikalarının temelini oluşturmaktadır.¹⁰²

1990'lı yıllarda AB ile yapılan Gümrük Birliği Antlaşmasına göre Türkiye'nin teşvik sisteminin AB ile uyumlaştırılması zorunlu hale gelmiş ve teşvik verilecek yatırımların uluslararası alanda rekabet edebilir düzeyde olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye'de nakit olarak verilen parasal teşvikler yavaş yavaş uygulamadan kaldırılmış, yerini bölgesel kalkınmaya yönelik vergisel teşvikler almaya başlamıştır.¹⁰³

Doğrudan teşvikler hibeler, krediler ve kamu yatırımları olmak üzere 3 şekilde incelenebilir:

---

¹⁰¹ Paul Cunningham, Abdullah Gök, Philippe Laredo, "The Impact of Direct Support to R&D and Innovation in Firms", *Nesta Working Paper*, No:13/03, 2013, s. 8.

¹⁰² a.g.e., s. 9

¹⁰³ Fatih Leblebici, "Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi", Ankara: DPT Yayın No: 2663, 2002, s. 6.

(1) **Hibeler:** Hibe, devlet ya da resmi kurumlar tarafından, girişimcilere ve işletmelere verilen, geri ödemesi veya herhangi bir karşılığı olmayan nakit teşvikler olarak tanımlanabilir. Bu parasal yardımların geri ödemelerinin olmaması ve nakit verilmesi yatırımcılar açısından en cazip teşvik aracı olarak görülmesini sağlamıştır. Türkiye’de 1991 yılından beri hibe türü teşvikler uygulanmamaktadır.¹⁰⁴

(2) **Kredi:** Krediler ise doğrudan bir devlet kurumu, ticari bankalar ya da diğer finansal araçlar tarafından verilmektedir. Krediler yalnızca spesifik durumlarda belirli koşulların gerçekleştirilmesi karşılığında verilebilir. Örneğin; bir ürün geliştirme projesinin başarılı olması, yeni satışlar gerçekleştirilmesi gibi.¹⁰⁵

Doğrudan teşvikler içinde hibe ve krediler dışında girişimcilere daha kolay kredi temini sağlayan ‘*risk sermayesi*’ ve ‘*melek finansmanı*’ gibi teşvik araçları da bulunmaktadır.¹⁰⁶

Risk sermayesi bir özel sermaye türü olup aynı zamanda finansal bir araçtır. Yatırımcıların sermayesini alır ve bu sermaye ile özel şirketlere yatırım yapar. Risk sermayesinin ana amacı satış ve halka arz aracılığı ile mevcut yatırımların getirisini maksimuma çıkarmaktır.¹⁰⁷ Risk sermayesi ilk olarak 1946’da ABD’de ortaya çıkmış ve finansman bulmada güçlük içinde olan işletmelere sermaye sağlayarak finansal piyasalarda önemli bir araç haline gelmiştir. 1970’lerde ABD hızla büyürken risk sermayesi aracı 1980’lerde Avrupa ve Japonya tarafından da uygulama alanı bulmuştur.

Melek finansmanı geleneksel finansman kaynaklarından faydalanamayan yeni girişimleri finanse etme amacı taşımaktadır. Bu kavram ilk ortaya çıktığında riskli yatırımları finanse eden zengin finansörleri tanımlamak için kullanılmaktaydı. Günümüz meleklerinde ise varlıklı bireyler ve aileler, başlangıç sermayesi sağlamak isteyen girişimcilerin yeni kurulmuş ve yüksek riskli işlerine yatırım yapan özel yatırımcılardır.

¹⁰⁴ Mustafa Duran, ‘‘Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları’’, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma İnceleme Dizisi (33), Ankara: 2003, s. 31.

¹⁰⁵ Cunningham, Gök, Laredo, a.g.e., s. 13.

¹⁰⁶ a.g.e., s. 14.

¹⁰⁷ Yılmaz Bayar, ‘‘Girişimcilik Finansmanında Risk Sermayesi ve Melek Finansmanı’’, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* C. 7, S. 2, 2012, s. 135.

Sonuç olarak risk sermayedarları ve melekler kuruluş aşamasında ya da gelişmekte olan işletmelere yatırım yapıp bunun karşılında şirketten belli bir oranda hisse alan önemli yatırımcılar olarak belirtilebilir.

Türkiye’de risk sermayesi ve melek finansmanı uygulaması gelişmekte olan diğer ülkelere göre çok kısa bir geçmişe sahiptir. Özellikle 1980’lerden sonra ülkenin dışa dönük ve liberal bir ekonomi politikası izlemeye başlaması, sık sık yaşanan krizler ve uzun süre ekonomide istikrarın sağlanamayışı yatırımcıların finansman kaynakları bulmasını zorlaştırmıştır.¹⁰⁸

Türkiye’de risk sermayesinin tarihçesi 1990’lara dayanmaktadır. Ülkemizde ilk risk sermayesi 1996 yılında Vakıfbank A.Ş. girişimiyle Vakıf Risk Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş. adıyla kurulmuş olup 2009’da Rhea Yatırım Grubu’na satılmıştır.¹⁰⁹ KOBİ Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş., TOBB, Halk Bankası, KOSGEB, TESK ve 16 Sanayi ve Ticaret Odası’nın ortaklığında “KOBİ Yatırımlarına Ortaklık A.Ş.” adı altında KOBİ’lerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak, ülke ekonomisine katkı sağlayabilecek ve uluslararası alanda rekabet gücüne sahip ürün ve hizmetler üretmek amacıyla kurulmuştur. Ancak ülkedeki ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle kuruluşundan 4 yıl sonra 2003 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır.¹¹⁰

Türkiye’de Melek Yatırımcılık kavramını geliştirmek ve girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla 2006 yılında faaliyete geçen ilk Girişimcilik ve Yatırım Danışmanlık şirketi LabX’tir. LabX potansiyeli yüksek iş fikirlerini ve projelerini melek yatırımcılar aracılığıyla hayata geçirmek amacıyla oluşturulmuş olup birçok farklı sektörden 85 kişilik seçkin melek yatırımcı ağı bulunmaktadır. LabX uluslararası melek ağları, şirketler, dernekler ve üniversiteler ile girişimcilik ve finansman alanlarında çalışmalar yürütmektedir.¹¹¹ Mersin Ticaret ve Sanayi Odası, Türkiye'nin Odalar bünyesinde kurulan MersinBAN 2009 yılında faaliyete geçmiştir. Türkiye’deki ilk bölgesel iş melek ağı örneği olan MersinBAN, Avrupa Melek Yatırımcı Ağına da

---

¹⁰⁸ a.g.m., ss. 136-139.

¹⁰⁹ a.g.m., s. 140.

¹¹⁰ KOBİ Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Tarihçe, <http://www.kobias.com.tr/tarihce.html>, (6.12.2017).

¹¹¹ LabX Melek Yatırımcılık, http://lab-x.org/hakkimizda/2-biz_kimiz.html, (6.12.2017).

(European Business Angels Network-EBAN) üye olarak uluslararası platformlarda fon bulabilme imkânına sahip olmuştur.¹¹²

Günümüzde Türkiye’de ülke ekonomisine katkı sağlayacak ve istihdam yaratacak olan yatırımları yapacak olan işletmelere önemli devlet destekleri sağlanmaktadır. Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü KOBİ’lere kullanacakları kredilerde kredi faiz desteği; Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) aracılığıyla yine KOBİ’lere yönelik yeni iş kurarken geri ödemesiz hibe ve faizsiz kredi desteği gibi teşvikler sağlamaktadır.¹¹³

(3) Kamu Yatırımları: Bölgelerarası eşitsizliklerin giderilebilmesi ve az gelişmiş bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasında bütünleşme sağlanabilmesinde kullanılan önemli kalkınma araçlarından biri de kamu yatırımlarıdır. Ülkemizde kamu yatırımları altyapı, ulaştırma, enerji, sulama, eğitim ve sağlık gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Özellikle sulama baraj ve kanalları, enerji nakil hatları, devlet yolları, otoyollar, demir yolu, boru hatları gibi projeler ile okul, hastane, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri gibi toplulaştırılmış projeler birden fazla ili ilgilendirdiğinden bu büyük çaptaki kamu yatırımlarının bölgesel kalkınmaya önemli katkıları olduğu görülmektedir.¹¹⁴

Bölgesel kalkınma aracı olarak kullanılacak kamu yatırımlarının ülkemizde planlı bir şekilde uygulanamayarak dengesiz bir dağılım göstermesi bölgelerarası eşitsizlikleri gidermede etkinliğe ulaşamamasına neden olmuştur. Bazı dönemlerde sağlık, eğitim, enerji gibi alanlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne yapılması planlanan bazı projeler olduysa da uygulamalarda verimli sonuçlar alınamamıştır. Ülkenin doğusu ile batısı arasında altyapı yatırımları yönünden ciddi farklılıklar oluşmasının önüne geçilememiştir. Özel hazırlanmış altyapı yatırımları, özel sektörün yatırımlarını artırıp dışsal ekonomiler yaratabilir.¹¹⁵

---

¹¹² Bayar, a.g.m., s. 142.

¹¹³ KOBİ LINE KOBİ Destek Merkezi, KOBİ’lere Verilen Hibe Tesvik Destek Ve Krediler, <https://www.kobi-line.com.tr/kobilere-verilen-hibe-tesvik-destek-ve-krediler>, (6.12.2017).

¹¹⁴ TOBB, *Ekonomik Rapor 2014*, Ankara: 2015, s. 69.

¹¹⁵ Dinler, a.g.e., ss. 369-370.

Ülkemizde son yıllarda kamu yatırımlarında sağlanan iyileştirmelere rağmen, kamu kuruluşlarının proje hazırlama, uygulama, izleme ve değerlendirme aşamalarında eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca, ülkemizin birçok alanda yeni yatırım ihtiyacı olması yanında mevcut sermaye stokunun daha etkin kullanılmasına ve korunmasına yönelik modernizasyon ihtiyacı bulunmaktadır.¹¹⁶

Devletin hem altyapı hem de üst yapı yatırımlarında aktif rol alması ekonomik kalkınma açısından geri kalmış bölgelere götürülen önemli bir hizmettir. Başlangıçta etkin bir araç olarak kullanılan kamu yatırımları son dönemlerde etkinliğini kaybetmiştir. Bu nedenle de kamunun üstlendiği sanayi yatırımları bölgesel gelişmede önemli bir araç olma özelliğinden uzaklaşmıştır. Bunun yerini ise özel yatırımları teşvik edici politikalar almıştır.¹¹⁷ Burada önemli olan nokta, özel sektörün finanse edemeyeceği altyapı ve büyük yatırım tutarları gerektiren, sosyal ve beşeri ihtiyaçları karşılayacak olan projelerde devlet her zaman öncü olmalıdır. Ancak ekonomik değeri olan yatırım ve girişimlerde özel sektör devreye girmelidir. Özel sektörün üstlendiği yatırımlarda kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığı ve kaliteli ürün ve hizmet üretilip üretilmediği devlet tarafından kontrol edilmeli, karşılaşılabilecek olumsuz durumlarda ise devlet müdahalesi gerekmektedir.¹¹⁸

4.3.2.1.2. Vergi Teşvikleri

Vergi teşvikleri devlet tarafından özel sektörü desteklemek amacıyla verilen, doğrudan mali destek yerine birtakım vergisel ayrıcalıklar ile işletmelerin daha az vergi ödemesini sağlayan teşviklerdir.¹¹⁹

Ülkemizdeki vergi teşvik sistemi ile uygulanan teşvikler ilerideki bölümlerde daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

---

¹¹⁶ T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı(2014-2018)*, 2015 Yılı Programı, Ankara: 2014, s. 28.

¹¹⁷ Kahraman Arslan, “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, S.7, (Bahar 2005/1), s. 291.

¹¹⁸ Ali Kalem, “*Türkiye’de Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarına Etkisinin İncelenmesi*”, (Uzmanlık Tezi), Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yatırım Programlama, İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Yayın No:2922, 2015, s. 115.

¹¹⁹ Simla Güzel, “*Avrupa Birliği ve Türkiye’de KOBİ’lere Yönelik Ar-Ge Teşvikleri: Bursa Uygulaması*”, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 58.

4.3.2.2. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Ülkemizde 2006 yılında yürürlüğe giren 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkındaki Kanuna göre; ‘*Kalkınma ajansları; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla oluşturulmaktadır*’.

Ülkemizde faaliyet göstermiş bölgesel kalkınma ajansları şu şekildedir:¹²⁰

Güneydoğu Anadolu Projesi Türkiye’de bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeye yönelik ortaya çıkan en önemli projelerden biridir. Gap Projesi çerçevesinde kurulan **Girişimci Destekleme Merkezleri (GİDEM)** GAP İdaresi ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın (UNDP) birlikte yürüttüğü, ‘‘GAP Bölgesinde Entegre Bölgesel Kalkınmanın Güçlendirilmesi ve Sosyo Ekonomik Eşitsizliklerin Azaltılması Programı’’ çerçevesinde 15 Eylül 1997 tarihinde ilk olarak Adıyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep ve Mardin illerinde faaliyetlerine başlamıştır. GİDEM’lerin amacı Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki az gelişmiş illerde yatırımları artırmak, yerli ve yabancı sermayeyi bölgeye çekerek oradaki nüfusa istihdam yaratmak, bölgeye yatırım yapacak girişimcilere yardımcı olmak ve bölgede üretim ve teknolojinin gelişmesine katkı sağlamaktır. GİDEM’ler aynı zamanda girişimcilere ve işletmelere yörelin özellikleri ve kullanılabilir kaynakları hakkında danışmanlık hizmeti verirken bölgedeki mikro ölçekli ve sosyal amaçlı projeleri de yönetmektedir. GİDEM’ler faaliyet alanları ve amaçları ile dünyadaki kalkınma ajansları ile büyük paralellik göstermektedir.

Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı (EGEV) 1992 yılında İzmir ve Ege Bölgesi’nde ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, yatırımcıları bu bölgeye çekecek tanıtım ve teşvik çalışmaları yapmak amacıyla ortaya çıkmış olup, 1993 yılına gelindiğinde EGEV’in yasal bir organı olarak **Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı (EBKA)**

---

¹²⁰ DPT, 2008, ss. 85-89.

kurulmuştur. EBKA'nın faaliyetleri ve amaçları arasında Ege Bölgesini geliştirmek, AB ülkeleri ile bölgedeki işletmeler arasında ticari faaliyetleri artırmak ve Avrupa'daki kalkınma ajansları yardımıyla teknoloji transferi gerçekleştirerek bölgenin kalkınmasına katkı sağlamak sayılabilir.

Mersin Kalkınma Ajansı, bölgenin kalkınmasına destek olmak, bölgedeki insanların refah seviyesini artırmak ve yine bölgedeki işletmelerin uluslararası platformda rekabet edebilir pozisyonlarını geliştirmek amaçlı faaliyetlerde bulunmaktadır. Ajans EURADA adıyla bilinen Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği'nin Türkiye'den tek üyesidir. 2004 yılında Mersin ilinin temel kurumları ile "Mersin Kalkınma ve İşbirliği Konseyi (MEKİK) kurulmuştur. Mersin Ticaret ve Sanayi Odası bünyesindeki Mersin Kalkınma Ajansı görevleri de bu tarihten itibaren MEKİK tarafından yürütülmektedir.

Samsun Bölgesel Ekonomik Kalkınma Konseyi Samsun Belediyesi öncülüğünde bölgesel kalkınmaya destek amacıyla **Samsun Bölgesel Ekonomik Kalkınma Anonim Şirketi'ni (SABEK)** kurarak Samsun bölgesindeki kalkınma projelerine destek vermektedir. SABEK A.Ş. Samsun'un bölgesel ekonomik kalkınma planını yapmak, Samsun bölgesel kalkınma uygulama projeleri yapmak, iş ve işyeri yaratmak ile mevcut işyerlerinin yeni teknolojiler ve yeni üretim yöntemleri kullanmasını sağlamak, yatırım altyapısı çerçevesinde bölgenin pazar payını artırmak, mevcut şirketlerin uluslararası tanıtımını yaparak AB kuralları çerçevesinde kurumsallaşmasını sağlamak gibi faaliyetler gerçekleştirmektedir.

Ülkemizdeki diğer bir bölgesel kalkınma amaçlı sivil oluşum 1999 tarihinde kurulan **Batı Akdeniz Ekonomisini Geliştirme Vakfıdır (BAGEV)**. Antalya, Isparta ve Burdur illerindeki Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları, Deniz Ticaret Odası ve Üniversitelerin ortak girişimi ile oluşturulan bu sivil toplum kuruluşunun amacı bölgedeki mevcut potansiyel kaynakları kullanarak bölgesel gelişmeye katkı sağlamaktır. BAGEV vakıf kimliğine sahip olmakla beraber kuruluşundan kısa bir süre sonra bölgenin ekonomik potansiyelinin belirlenebilmesi için önemli çalışmalar yapmış ve raporlar hazırlamıştır, bu çalışmalar için gerekli kaynağı ise TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) aracılığı ile sağlamıştır. BAGEV'e daha sonra Afyon ili Sanayi ve Ticaret Odası da katılarak ölçek genişletilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
GENEL OLARAK VERGİ TEŞVİKLERİ

2. VERGİ TEŞVİKLERİ VE BÖLGESEL KALKINMA İLİŞKİSİ

Çalışmanın ikinci bölümünde hem dünyada hem de Türkiye’de kullanım alanı bulan vergi teşvik türleri tek tek açıklanmıştır. Vergi teşviklerinin bölgesel kalkınma üzerine etkilerini incelemiş olan literatür araştırmalarının sonuçları ele alınarak bölgesel kalkınmada vergi teşviklerinin etkileri incelenmiştir.

2.1. TEŞVİK KAVRAMI VE BÖLGESEL KALKINMA İLİŞKİSİ

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olan ülkelerarası ekonomik sınırların giderek ortadan kaybolması ve ülkelerin birbirine bağımlı hale gelmesiyle bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi her geçen gün daha sık gündeme gelen konular arasındadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan her ülke uluslararası alanda ortaya çıkan gelişmelere ve değişmelere uyum sağlayabilmek ve bölgesel kalkınma sürecini hızlandırabilmek için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Bu politikalar arasında en önemli araç ise teşviklerdir. Teşvik kavramı, “belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayrimaddi destek, yardım ve özendirmeler” olarak tanımlanabilir.¹²¹ Teşvikler sadece belirli ekonomik faaliyetleri geliştirmez, bölgesel dengesizlikleri giderme ve makro açıdan ülke kalkınmasını sağlamak gibi amaçları da gerçekleştirmede de önemli rol oynamaktadır. Bu açıklamadan hareketle teşvikleri; “belirli bölgelerde ya da sektörlerde yeni istihdam olanakları sağlamak ve ülke insanını sosyal ekonomik ve kültürel açıdan güçlendirmek ve toplumun yaşam kalitesini artırmak için, hükümetler tarafından sunulan desteklerin tamamı” olarak da tanımlamak mümkündür.¹²² Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, dünya üzerindeki tüm ülkeler arasındaki bölgesel dengesizlikleri azaltmak ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirebilmek için hükümetler tarafından kullanılan en önemli bölgesel politika aracı teşvikler olarak kabul edilmiştir.¹²³

¹²¹ Ahmet İncekara, *Türkiye’de Teşvik Sistemi (Genel Değerlendirme)*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 1995, s. 9.

¹²² Mevlüt Karabıçak, “Türkiye’de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal, Bölgesel ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 3, 2013, s. 265.

¹²³ Nuri Yavan, “Teşviklerin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz”, *Ekonomik Yaklaşım*, C. 22, S. 81, (2011a), s. 67.

Teşviklerin temel özellikleri şu şekilde sayılabilir:¹²⁴

- Teşvikler, devlet tarafından verilmektedir.
- Teşvikler genellikle özel kesime verilmekle birlikte kamu teşebbüslerine de verilebilmektedir.
- Teşvikler, devlete bir maliyet yüklemektedir. Bu maliyet teşvik türüne göre iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi; nakdi teşvikler de ucuz kredi ve hibeler yoluyla kamu fonlarının azalması söz konusu iken, diğerinde, vergisel teşviklerde tahakkuk etmiş veya gelecekte tahakkuk edecek bir devlet gelirinun bağışlanmasından kaynaklanan gelir azalması ortaya çıkabilmektedir.
- Teşvikler devlet açısından gelir kaybı veya fon azalmasına neden olurken, firmalar açısından bir ‘‘yararı’’ ifade etmektedir.
- Teşvikler yatırımların mahiyetini, bölgesini, sektörünü, büyüüğünü ve zamanlamasını etkilemek amacıyla dönük olarak kullanılmaktadır.
- Teşvikler dolaylı veya dolaysız verilebilir.
- Teşvikler açık veya gizli olabilir.

Teşviklerin nihai amacı iktisadi kalkınmayı desteklemektir. Teşvikler ve iktisadi kalkınma süreci arasında doğrudan yakın bir ilişki vardır. İktisadi kalkınma ile hükümetlerin elde etmek istediği amaçlar arasında istihdam yaratılması, daha yüksek gelir seviyelerine ulaşılması, daha geniş vergi tabanı yaratılması ve refah seviyesinin artırılması sayılabilir.¹²⁵ Özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyüme ve kalkınma sürecinde özel sektörün desteksiz tek başına rol üstlenmesi mümkün değildir. Devletin özel sektörü destekleyici ve yönlendirici teşvik politikaları gerekmektedir. Doğru

---

¹²⁴ Duran, a.g.e., ss. 6-7.

¹²⁵ Emre Eser, ‘‘Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler’’, (Uzmanlık Tezi), DPT, 2011, s. 12.

alanlarda ve doğru miktarlarda uygulanacak teşvikler ile ekonomik büyüme ve kalkınmada önemli mesafeler alınabilir.¹²⁶

Teşvik tedbirleri az gelişmiş ülkelerin gelişmesini hızlandıracak sektörleri ya da faaliyetleri teşvik ederek hem az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına destek olmakta hem de diğer ülkelerle aralarında oluşan eşitsizliklerin azaltılmasına yardımcı olmaktadır.¹²⁷

Günümüzde teşvikler çok geniş bir yelpaze içinde ele alınmaktadır. Bir ülkenin ekonomik, mali ve sosyal politikaları ile o ülkede uygulanan teşvik sistemi arasında sıkı bir bağ vardır. Şöyle ki bir ülkede yaşanan kriz dönemlerinde teşvik politikaları daha ön plana çıkar ve krizin olumsuz etkilerini gidermede araç olarak kullanılır. Teşvikler bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak, üretim, istihdam ve büyüme gibi alanlarda yaşanan sorunları azaltmak, yenilikleri desteklemek, yatırımları artırmak gibi önemli amaçları da içinde barındırmaktadır. Özellikle ulusal-bölgesel-yerel kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak açısından teşvik politikalarının önemi oldukça fazladır.¹²⁸

1980 öncesinde dünyadaki teşvik uygulamaları yatırımcıları destekleyici şekilde politikalar iken, 1980’de başlayan liberalleşme hareketleri ile kamu işletmeciliğinin azalması ortadan kalkmış, ülkeler küresel yabancı yatırımcıların sermayelerini çekmeye yönelik teşvik politikaları izlemiştir. Son yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde teşvik uygulamaları bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik yatırımları artırmak ve küresel piyasalarda rekabet gücü kazanabilmek için yabancı yatırımcıları çekmeye yöneliktir.¹²⁹

Az gelişmiş bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasındaki farkın giderilmesinde uygulanacak bölgesel kalkınma politikaları içinde teşviklerin önemli bir yeri vardır. Ancak uygulanan bu politikaların kısa vadede her zaman başarılı olduğu söylenemez

---

¹²⁶ Esra Siverekli Demircan, ‘‘Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi’’, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, S. 21, 2003, s. 109.

¹²⁷ Mustafa Gülmez, İlkey Noyan Yalman, ‘‘Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri, Sivas İli Örneği’’, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 24, S. 2, 2010, ss. 236-238.

¹²⁸ Karabıçak, a.g.m., s. 264.

¹²⁹ Erdal Akdeve, Erdal Tanas Karagöl, ‘‘Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları’’, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 37, 2013, s. 330.

çünkü bölgesel kalkınma uzun soluklu bir çaba gerektirmektedir. Teşvikler bölgesel gelişme amacına yönelik kullanılıyorsa şu hususlara dikkat etmek gerekmektedir:¹³⁰

- Teşvikten yararlanacak bölgelerin seçimi herkes tarafından kabul edilebilir objektif kriterlere dayanmalıdır.

- Teşvikler sadece yatırım dönemindeki sermaye maliyetlerini düşürmek için değil, aynı zamanda az gelişmiş bölgelerdeki iş ortamının iyileştirilmesi içinde kullanılacak bir araç olmalıdır.

- Sadece az gelişmiş bölgelere yönelik cömert teşvikler ile bölgesel kalkınma gerçekleştirilemez. Bunun için ülke genelinde kalkınma amaçlanıp, her bölgenin kendi ihtiyaçlarına göre teşvikler uygulamak daha doğru olacaktır.

Teşvikler çeşitli kriterler esas alınarak sınıflandırılabilir:¹³¹

1-Amaçlarına Göre Teşvikler: Yatırım ve üretimi artırmak, ihracatı desteklemek, uluslararası alanda rekabet gücü kazanmak, bölgelerarası eşitsizliği azaltmak, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek, Ar-Ge faaliyetlerini artırmak, KOBİ'lere destek olmak, yarım kalmış yatırımları tamamlamak vb. amaçları gerçekleştirmeye yönelik teşvikler şeklindedir.

2-Kapsamına Göre Teşvikler: Genel amaçlı ve özel amaçlı olmak üzere iki şekildedir. Genel amaçlı teşvikler, ekonominin genelini kapsayan, her sektör için aynı oranlarda uygulanan gümrük muafiyeti ve KDV istisnası şeklinde teşviklerdir. Özel amaçlı teşvikler ise belirli sektör, bölge veya firmalara ayrıcalık sağlayan teşviklerdir. Örnek olarak, Ar-Ge yatırımlarına sağlanan uygun koşullu krediler verilebilir.

3-Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler: Yatırım öncesi teşvikler, yatırım dönemi teşvikleri ve işletme dönemi teşvikleri olarak üç kategoride incelenebilir.

4-Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler: Aynı teşvikler, nakdi teşvikler, vergisel teşvikler, garanti ve kefaletlerdir.

---

¹³⁰ Duran, a.g.e., s. 69.

¹³¹ a.g.e., ss. 23-24.

5-Kaynaklarına Göre Teşvikler: Kar/gelir bazlı, sermaye yatırımları bazlı, emek bazlı, satış bazlı, katma değer bazlı, ithal bazlı, ihraç bazlı olarak sınıflandırılabilir.

Teşvikler kullanılan araçlar itibariyle Tablo 2'deki gibi sınıflandırılabilir:¹³²

Tablo 2 : Teşviklerin Sınıflandırılması

Teşvik Türü	Klasik Teşvikler			Yeni Nesil Teşvikler
	Vergisel Teşvikler	Doğrudan Finansal Teşvikler	Dolaylı Finansal Teşvikler	
Temel Özellikler	- Belirli kriterlerin yerine getirilebilmesi şartıyla otomatik olarak uygulanır. - En yaygın biçimde yatırımların ve istihdamın teşvikinde kullanılır.	- Genelde seçici mahiyette uygulanır. - Bazı durumlarda detaylı iş planları ve fizibilite etüdüleri istenebilir. - Pazarlık usulü ile destek miktarları belirlenebilir.	- Ortak kamu yararına hizmet edecek projelerde özel sektörün desteklenmesidir.	- Yenilikçilik ve Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması için kullanılır. - Firmalara orta ve uzun vadede kalıcı rekabet gücü kazandırmayı amaçlamaktadır.
Örnekler	- Kurumlar Vergisi indirimi, vergi tatili, hızlandırılmış amortisman, yatırım indirimi, gelir vergisi indirimi, KDV ve gümrük vergisi muafiyeti.	- Hibe, sübvans edilmiş borçlar, borç garantileri, nakit istihdam destekleri, düşük faizli veya faizsiz krediler	- Altyapı sübvansiyonları, ortak kamu hizmetlerine yönelik sübvansiyonlar, bireysel işgücü geliştirme programları	- Girişimcilik programları, Ar-Ge teşvikleri, işgücü eğitimi, kuluçka merkezleri, KOBİ'lere danışmanlık destekleri

Kaynak: Eser, a.g.e., s. 19.

2.2. VERGİ TEŞVİKLERİ

Günümüzde kamu harcamalarının finansmanında kullanılan en önemli ve en sağlam gelir kaynağı vergilerdir. Vergi sisteminin temel fonksiyonu kamu hizmetlerinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli finansmanı sağlamaktır. Bunun yanında gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi, tasarrufların ve sermaye birikiminin artırılması yoluyla ekonomik büyümenin teşvik edilmesi gibi amaçları gerçekleştirebilmek için de vergilerden yararlanılır. Vergi teşvikleriyle bir kısım vergilerden vazgeçilerek bazı ekonomi ve mali politikaların gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Daha az vergi ödeyerek

¹³² Eser, a.g.e., s. 19.

vergi teşviklerinden yararlanmak mükelleflerin de yasal haklarındandır ve onlara bu yolla birtakım mali avantajlar sağlanmaktadır.¹³³

Vergi teşvikleri, belirli makroekonomik amaçlara ulaşabilmek amacıyla, vergi kanunlarında değişiklikler ve düzenlemeler yapılarak, bazı ekonomik faaliyetlere vergisel avantajlar ve ayrıcalıklar sağlamaya yarayan bir teşvik türüdür.¹³⁴ Başka bir tanıma göre vergi teşvikleri, özel olarak vergi imtiyazları tanınmamış olan nitelikli yatırım projelerine uygulanan ve vergi mevzuatından olumlu bir sapma gösteren, yasal ya da daha etkili vergisel düzenlemelerdir.¹³⁵ Yapılan tüm tanımların ortak noktası, vergi teşviklerinin, “ekonominin belirli sektörlerindeki vergi yükünü azaltan veya ortadan kaldıran önlemler” olmasıdır.¹³⁶

Vergi teşviklerinin amaçları genel olarak şu şekilde sayılabilir:¹³⁷

- Tasarrufları ve yatırımları artırmak,
- Yatırımları belirli alanlara ve bölgelere yönlendirmek,
- Vergilerin ekonomik kararlar üzerinde yarattığı olumsuz etkileri gidermek,
- Ekonomik istikrarı sağlamak ve enflasyonist etkileri azaltmak,
- İstihdamı teşvik etmek,
- Adil gelir dağılımını sağlamak,
- Vergi yükünün dağılımında adaleti sağlamak,
- İhracatı, döviz kazandırıcı işlemleri ve uluslararası rekabet gücünü artırmaktır.

Vergi teşvikleri ülkeden ülkeye değişmekle beraber özellikle vergi oranlarındaki indirimlerin kullanılabilir geliri artırarak tasarrufları artırdığı ve bu tasarrufların vergi

¹³³ Recep Bıyık, Aydın Kıratlı, ‘‘Vergi Teşvikleri ve Korumaları’’, Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2001, s. 4-5.

¹³⁴ Serkan Benk, ‘‘Vergisel Teşvikler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları’’, *Vergi Sorunları*, S. 206, 2005, s. 184.

¹³⁵ Howell H.Zee, Janet G.Stotsky, and Eduardo Ley, ‘‘Tax Incentives for Business Investment: A Primer For Policy Makers in Developing Countries’’, *World Development*, Vol:30, No:9, (2002), ss. 1498-1499.

¹³⁶ Filiz Giray, *Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*, 3. b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2016, s. 27.

¹³⁷ Filiz Giray, Emine Koban, Adnan Gerçek, ‘‘Avrupa Birliği ve Türkiye’de Yatırımlara Yönelik Vergi Teşvikleri ve Karşılaştırmalı Değerlendirmesi’’, Bursa: BOSYÖD, 1998, ss. 10-21.

teşvikleri sayesinde yatırımlara yönlendirildiği ve yatırım hacmini artırdığı görülmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yatırımların artması büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır.¹³⁸

Hükümetlerin maliye politikası araçları içinde sıklıkla vergi teşviklerine başvurmaları şaşırtıcı değildir. Çünkü vergi avantajları sağlamak, yasal sistemdeki eksiklikleri gidermekten çok daha kolaydır. Vergi teşvikleri hükümet tarafından gerçek bir fon harcaması gerektirmez. Yatırımcılara hibeler veya nakit sübvansiyonlar vermek gibi nakit yardımlar ile vergi teşvikleri ekonomik olarak benzemesine rağmen, siyasi ve diğer nedenlerden dolayı hükümetler için yatırımcılara vergi avantajı sağlamak fiilen para sağlamaktan daha kolaydır.¹³⁹

Ancak vergi teşvikleri uygulandığında birtakım maliyetleri de beraberinde getirir. Bunlar; teşvik verilen yatırımlar ile verilmeyen yatırımlar arasındaki sapmalardan kaynaklanan maliyetler, vazgeçilen vergi gelirleriyle hükümete gelir kaybı maliyeti, vergi teşviklerini uygulayabilmek için gerekli olan idari kaynakların oluşturduğu maliyetler, vergi teşvik mevzuatının kötüye kullanılması durumunda yozlaşma ve rant kollama gibi faaliyetler ile ortaya çıkan sosyal maliyetler olarak sayılabilir. Bu maliyetler ne kadar az olursa uygulanan vergi teşviki de o derece ‘maliyet etkin’ bir uygulama olur. Bu maliyetlerin en aza indirilmesi ise ancak pozitif dışsallığı fazla olan yatırımlara yönelik vergi teşvikleri verilmesiyle mümkündür.¹⁴⁰

Vergi teşviklerinin beklenen amaçları gerçekleştirebilmesi ise, bazı koşulların ve düzenlemelerin varlığına bağlıdır. Rasyonel bir vergi teşvik politikası belirlenerek ve bu politikaya uygun vergi düzenlemeleri yaparak istenen amaçlar elde edilebilir. Bu düzenlemelere yönelik ilkeler şu şekilde sayılabilir:¹⁴¹

- Vergi teşviklerinden elde edilen sonuçlar hesaplanabilir olmalıdır.

- Teşvik kapsamında yer alacak konuların belirli kriterler ve amaçlar dahilinde belirlenmesi gerekir.

¹³⁸ Siverekli Demircan, a.g.m., s. 105.

¹³⁹ Eric Zolt, ‘‘Tax Incentives: Protecting the Tax Base’’, Paper for Workshop on Tax Incentives and Base Protection, Newyork: 2015, s. 12.

¹⁴⁰ Ahmet Tekin, ‘‘Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri’’, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16, 2006, s. 303.

¹⁴¹ Bıyık ve Kıratlı, a.g.e., ss. 7-8.

- Uygulanan teşviklerin sonuçları sürekli izlenmeli, beklenen etkiyi göstermeyenler kaldırılmalı, yerine başka teşvik tedbirleri getirilmelidir.

- Vergi teşvik düzenlemelerinde ‘adalet’, ‘eşitlik’ ve ‘verimlilik’ gibi vergileme ilkelerine uyulmalıdır.

- Vergi teşvikleri ile sağlanan faydaların boyutu iyi tespit edilmeli ve sağlanan teşvikler hantal, rekabet gücünden yoksun işletme yapıları ortaya çıkarmayacak şekilde düzenlenmelidir.

- Teşviklerin kapsamı somut ve sınırlı olarak belirlenmelidir. Teşvikleri bütün mükelleflerin yararlandığı bir düzenleme haline getirmek aslında teşviklerden hiçbir mükellefin yararlanmadığı anlamına gelmektedir.

- Vergi teşviklerinin gerekliliği ve sonuçları vergi gelirlerinden bağımsız olarak değerlendirilmelidir.

- Vergi teşviklerinin yatırımcıların elde edecekleri kar oranlarını artırması ve bu kar oranlarının ileride yapılacak yatırımlarda kullanılmasıyla toplam yatırımların canlanacağı yaygın bir görüştür. Ancak büyük ölçekli yatırım projelerini desteklemek için verilen vergi teşvikleri vergi gelirlerinde ciddi bir azalmaya sebep oluyorsa bu teşviklerin olumlu etkiler göstermesi beklenemez. Hatta teşvik verilmeyen projelerin vergi yükü artırılıyorsa yatırımlarda azalmalar bile olabilir.¹⁴²

- Vergilerin ne zaman ve ne miktarda verileceği ile hangi sektörleri destekleyeceği konusu da ayrı bir önem taşımaktadır. Gereksiz verilen teşvikler hem sektörler arası haksız rekabete yol açar hem emek piyasasındaki ücret yapısını bozar hem de gereksiz kaynak kullanımı bir çevre maliyeti olarak ortaya çıkar ve toplumun yaşam kalitesi azalır.¹⁴³

---

¹⁴² Tekin, a.g.m., s. 310.

¹⁴³ Karabıçak, a.g.m., s. 279.

2.2.1. Vergi Teşvik Türleri

Dolaylı teşvik türü içinde yer alan vergi teşviklerinin bir kısmı vergi oranını bir kısmı ise vergi matrahını etkilemektedir. Bu çerçevede vergi teşvikleri; vergi oranlarını düşürme, yatırım indirimi, yatırım kredisi, vergi tatilleri, vergi erteleme, istisna ve muafiyetler, indirimli ithalat ve gümrük vergisi uygulamaları, KDV desteği ve indirim ve giderlerdir.

2.2.1.1. Vergi Oranlarını Düşürme

Vergi oranlarını düşürmenin iki tür yolu vardır. Bunlardan ilki, belirli kaynaklardan gelen gelirler için genel vergi oranı indirimleri sağlanabilir. Diğerinde ise, belirli kriterleri sağlayan firmalara ya da belirli bölge ve sektörler için vergi oranı indirimleri yapılabilir. Örneğin, sadece imalat veya tarım sektöründeki küçük firmalara vergi oranı indirimi yapılabilir. Bu teşvik türünde firmaların vergi yükümlülükleri tamamen ortadan kaldırılmamaktadır.¹⁴⁴ Özellikle hükümetler, genel vergi rejimine istisna olarak, belirli sektörler için ya da bölgelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırmak amacıyla daha düşük bir kurumlar vergisi oranı uygulayabilir. Hong Kong, Çin, Endonezya, İrlanda, Kamboçya, Estonya gibi ülkeler bu tip teşvik uygulayan ülkelere örnek olarak verilebilir. Bu uygulama belirli kriterleri karşılayan yabancı yatırımcıların gelirlerini hedef alabileceği gibi ek olarak yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için de kullanılmaktadır. Örneğin Malezya yatırım akışlarının beklentilerin altında olduğu 1980'lerin ortasında bu tür bir uygulamaya başvurmuştur.¹⁴⁵

Düşük oranlı vergileme uygulaması belirli bir süre için getirildiğinde elde edilecek vergi tasarrufu, vergi indirim oranına ve zararın ileriye taşınıp taşınmamasına göre değişiklik göstermektedir. İşletmeler zarar ileriye taşınmazsa, normal kurumlar vergisi oranına dönüldüğünde vergi tasarrufu daha yüksek olabilecektir.¹⁴⁶

Düşük oran şeklindeki bu teşvikten belirli firma tipleri yararlandırılacaksa uygun mükellefleri tanımlamak için belirli kurallar gerekebilir (sadece küçük işletmeler gibi).

¹⁴⁴ David Holland and Richard J.Vann, "Income Tax Incentives for Investment", *Tax Law Design and Drafting*, International Monetary Fund, 1998, s. 9.

¹⁴⁵ UNCTAD, "Tax Incentives and Foreign Direct Investment A Global Survey", United Nations, Newyork and Geneva: 2000, s. 19.

¹⁴⁶ Serkan Acinoroğlu, "Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomik Üzerine Etkinliği", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Vol. 1, No. 2, 2009, s. 151.

Aynı şekilde sadece belirli gelir türleri faydalanacaksa gelirleri ölçmek için de belirli kurallar tanımlanmalıdır. Ancak tüm bu kuralların da faydalarını maksimize etmek isteyen mükelleflerce manipüle edilebilme olasılığı da olabilir.¹⁴⁷

2.2.1.2. Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi (Investment Allowances), yatırımların maliyetini düşürmek amacıyla yapılan yatırımların tamamının veya belirli bir kısmının vergilendirilebilir gelirden düşülmesidir. Üç farklı şekilde uygulanabilir. Bunlar; indirime tek bir mali yıl için izin verme, indirime daha uzun yıllar için izin verme (5-10 yıl), yapılan harcamaların tamamı indirime tabi tutuluncaya kadar süresiz izin verme olarak sıralanabilir.¹⁴⁸ Yatırımları artırmaya yönelik vergisel teşvikler arasında en yaygın ve en etkin şekilde kullanılan teşvik türü yatırım indirimidir. Yatırım indirimi, yatırımların maliyetini azaltarak yatırımcının kârlılığını artıran bir vergi teşvikidir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, yatırım indirimi oranının % 40 olması durumunda her 100 TL'lik yatırımda 8 TL'lik vergi tasarrufu sağlanacaktır. Yani teşvik sonrasında mükellefin ödeyeceği vergi, eğer başka bir vergi ödemesi yoksa (stopaj gibi) % 8 oranında azalacaktır.¹⁴⁹ Yatırım indiriminin yatırımcı firmalara kazandırdığı değer vergi matrahına uygulanan gelir veya kurumlar vergisi oranına bağlıdır. Vergi oranı ne kadar yüksek (düşük) olursa, verilen belirli bir yatırım harcaması tutarında vergi indirim tutarı da o kadar yüksek (düşük) olur.¹⁵⁰ Yatırım indiriminin olumlu yönleri arasında hedeflenen yatırım türlerini en etkin şekilde teşvik edecek bir uygulama olması, kontrol edilmesinin kolaylığı ve ortaya çıkan maliyetlerin şeffaflığı sayılabilir.¹⁵¹ Bu teşvikin gelir kaçışını en aza indirme ve yatırımları arzulanan faaliyete yönlendirebilme türde olması yatırımcı açısından önemlidir.¹⁵²

2.2.1.3. Yatırım Kredisi

Yatırım indiriminde yatırılan fonların bir kısmı vergi matrahından düşülürken, yatırım kredisinde (Tax Credit) vergi borcundan düşülür. Yatırım kredisinin teşvik edici etkisi kısa süreli yatırımlar üzerinde daha belirgin olmaktadır. Şöyle ki yatırım

¹⁴⁷ Holland and Vann, a.g.m., s. 9.

¹⁴⁸ Duran, a.g.e., s. 44.

¹⁴⁹ İlhami Dürüs, 'Türkiye'de Vergi Teşvik Önlemleri, Mahiyeti ve Etkinliği', (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 157.

¹⁵⁰ UNCTAD, a.g.e., s. 20.

¹⁵¹ Tekin, a.g.m., s. 306.

¹⁵² Holland and Vann, a.g.m., s. 6.

kredisinin teşvik edici etkisi yatırımın vergi sonrası getireceği gelire bağlıdır. Örneğin tüm yatırımların maliyeti % 20 oranında azalır, bu azalma vergi sonrası gelirleri artırarak girişimcileri yatırım yapmaya teşvik edecektir. Yatırım kredisinin anlaşılmasının ve uygulanmasının daha kolay olması ve marjinal oranları ne olursa olsun tüm yükümlüler için aynı krediyi sağlaması bu teşvik tedbirini diğer teşviklere göre daha avantajlı hale getirmektedir.¹⁵³

Yatırım indiriminde firmanın “vergiye tabi gelirini” azaltmak için vergi ödenekleri kullanılırken, yatırım kredisi ise “ödenmesi gereken vergi miktarını” doğrudan azaltmak için kullanılan bir teşvik türüdür. Her ikisi de yatırımcıların yaptıkları harcamaların indirimine dayanan ve onlara önemli vergi avantajları sağlayan teşviklerdir.¹⁵⁴

2.2.1.4. Vergi Tatili

Vergi tatili (Tax Holiday) ile gelir ve kurumlar vergisinin tamamen veya kısmen geçici bir süreliğine tatil edilmesi söz konusudur.¹⁵⁵ Vergi tatilleri gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri tarafından doğrudan yabancı yatırımcıları çekmek için yaygın olarak kullanılan bir vergi teşvik türüdür. Vergi tatilleri tatil dönemi boyunca, yatırımın maliyeti karşılanana kadar, elde edilen net gelirler üzerinden vergiyi ortadan kaldırmaktadır. Vergi tatili uygulamasında tatil döneminde vergi hesaplamaya gerek olmadığından basit bir vergi teşvik türü olarak görülmektedir. Bu yönü ile özellikle kurumsal bir vergi sistemi olan ülkelerde bu teşvik biçimi daha cazip hale gelmektedir.¹⁵⁶ Vergi tatili yeni faaliyete başlayan ve erken kâr eden şirketlere doğrudan ve büyük fayda sağlayabilir. Aynı zamanda girişimcilerin yatırımlarında borç finansmanı kullanmalarına engel olur. Ancak yönetimin bozuk ve verimsiz olduğu durumlarda mükelleflerin vergi idaresinden kaçınmalarına da izin veren bir uygulama olarak görülmektedir.¹⁵⁷

---

¹⁵³ Giray, Koban, Gerçek, a.g.e., s. 25.

¹⁵⁴ Holland And Vann, a.g.m., s. 6.

¹⁵⁵ Duran, a.g.e., s. 40.

¹⁵⁶ UNCTAD, a.g.e., ss. 19-20.

¹⁵⁷ Nigel A. Chalk, “Tax Incentives in the Philippines: A Regional Perspective”, *IMF Working Paper*, International Monetary Fund, 2001, s. 7.

2.2.1.5. Vergi Ertelemesi

Vergi ertelenmesi (Tax Deferment) uygulamasında vergiyi doğuran olay gerçekleşmeden vergi borcunun doğması önlenmektedir. Bu noktada vergi ertelenmesinin vergi gecikmesinden farkı ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; bir vergi borcu vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesiyle doğar. Verginin ödenme süresi, vergi borcunun fiilen ödenmesi için vergi kanununda öngörülen hukuki süredir. Bu hukuki sürenin geciktirilmesi ise vergi geciktirilmesidir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanılan vergi ertelenmesinde gelir üzerinden alınan vergiler için belirli bir süre bağışıklık sağlanır. Bu süre genellikle 5 yıldır. Vergi idaresi tarafından uygulanması basit bir teşvik türüdür. Ancak diğer teşvik türlerinde olduğu gibi vergi geliri kaybına neden olduğu da belirtilmelidir.¹⁵⁸

2.2.1.6. Hızlandırılmış Amortisman

Amortisman kavramı, işletmeye kayıtlı bir varlığın aşınma, yıpranma ve eskime payını ifade ederken; amortisman ayırma ise, aşınan, yıpranan ve eskimeye maruz kalan bir duran varlığın kullanım süreleri göz önünde bulundurularak gidere dönüştürülmesi işlemidir.¹⁵⁹

Hızlandırılmış amortisman (Accelerated Depreciation) terimi ise, genellikle, bir varlığın maliyetinin, vergi amaçlı olarak, gerçek ekonomik amortisman oranından daha hızlı bir şekilde yazılmasını sağlayan bir teşvik türüdür. Hızlandırılmış amortismanın maliyeti, tahakkuk eden vergi gelirleri açısından, normalde vergi tatili veya yatırım indirimi ve kredisinden çok daha azdır. Hızlandırılmış amortisman mevcutta var olan işletmelere önemli faydalar sağladığı gibi yatırımlarını artırmayı planlayan kurulu işletmeler için de önemli fayda sağlayabilir ancak birkaç yıl boyunca kârın olamayabileceği ilk yatırımların çoğunda hızlandırılmış amortisman fayda sağlamaz.¹⁶⁰ Hızlandırılmış amortisman şeklinde teşvikten yararlanmada ülkeler azalan bakiyeler usulüne göre amortisman türünü kullanmaktadırlar.

¹⁵⁸ Giray, a.g.e., s. 77.

¹⁵⁹ İbrahim Lazol, ‘Genel Muhasebe’, 16. b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2010, s. 169.

¹⁶⁰ Alex Easson and Eric M.Zolt, ‘Tax Incentives’, World Bank Institute, 2002, s.21. <http://siteresources.worldbank.org/INTTPA/Resources/EassonZoltPaper.pdf>, (12.05.2017).

2.2.1.7. İstisna ve Muafiyetler

İstisnalar (Exception), ‘‘vergi kanunlarında vergilendirilmesi için hüküm bulunan vergi konularının (mal, hizmet ya da işlem) aynı kanun veya diğer kanun hükümlerine göre tamamen veya kısmen devamlı veya geçici olarak şarta bağlı veya bağlı olmaksızın vergi dışı bırakılmasıdır.’’ Muafiyet (Exemption) ise, ‘‘vergi kanunlarıyla belirli bireyler veya birey gruplarının vergi dışı bırakılmasıdır.’’ İstisna objektif vergi yükümlülüğünü, muafiyet ise sübjektif vergi yükümlülüğünü ortadan kaldırmaktadır. Bu vergi teşvikinin, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yatırımların kalkınması istenen belli bölgelerin gelişmesine katkıda bulunması gibi faydaları vardır. Hemen hemen tüm ülkelerin vergi kanunlarında bulunan ve en yaygın olan vergi teşvik türüdür.¹⁶¹

2.2.1.8. İndirimli İthalat ve Gümrük Vergisi Uygulamaları

Gümrük vergileri ithal hammaddelerin ve sermaye mallarının maliyetini büyük ölçüde artırmaktadır. Yatırım kararlarında ithalat ve gümrük vergilerinden istisna ya da indirimli tarifeler bir yatırımın başlangıç maliyetini azaltır. Birçok yatırımcı bu teşvik türünün en değerli yatırım teşvik türü olduğunu düşünmektedir.¹⁶² Tarife korumaları pek çok ülkede oldukça yaygın bir yatırım teşviki olmuştur. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin Dünya Ticaret  rg t  (WTO) ve çeşitli bölgesel ticaret düzenlemeleri altında yapılan anlaşmaları takiben tarifelerini düşürmesi bu teşvikin uygulama alanlarını azaltmıştır. Birçok gelişmekte olan ülke tarife korumaları ile teşvik edilen yatırımların verimsiz, yüksek maliyetli ve çarpık endüstriyel yapıya yol açtığı sonucuna varmıştır.¹⁶³

2.2.1.9. Katma Değer Vergisi Desteği

KDV desteği sermaye malları ile yatırım kapsamına giren her türlü harcama kalemine tahakkuk eden KDV’nin ertelenmesi veya istisnaya tabi tutulmasıdır. Bu uygulamayla işletmelerin yatırım aşamasında ortaya çıkan finansman giderlerinde azalma sağlanmaktadır. KDV özelliği gereği mahsuba tabi tutulacağından aslında firmalara net bir katkı sağlamamaktadır. Ancak geri ödemelerin zaman alması ve

¹⁶¹ Giray, a.g.e., ss. 80-81.

¹⁶² Easson and Zolt, a.g.m., s. 23.

¹⁶³ UNCTAD, a.g.e., s. 22.

erteleme dolayısıyla fiyatlarda yıpranma olması gibi sebepler yatırımcılara dolaylı da olsa bir katkı sağlamış olmaktadır.¹⁶⁴

2.2.1.10. İndirim ve Giderler

İndirimler, gelirin elde edilmesiyle doğrudan ilişkisi olmayan, ekonomik ve sosyal amaçlı birtakım ödemelerin sâfi (net) gelirden düşülmesidir. Ekonomik amaçlı indirimlere örnek olarak zarar indirimi ve ödenen bazı vergilerin indirimi verilebilir. Sosyal amaçlı indirimler ise en az geçim indirimi ile bağış ve yardım şeklindeki ödemelerdir.

Giderler ise, mükellefin vergi borcu hesaplanırken gayrisafi (brüt) gelirinden, işle ilgili ve işin devamlılığını sağlayan ve vergi kanunlarında belirtilen harcamaların düşülmesidir. Bu giderler, ısıtma, aydınlatma, temizlik, çalışanların yemek ve sağlık harcamaları vb. kalemlerden oluşmaktadır.¹⁶⁵

2.2.1.11. Diğer Teşvik Türleri

2.2.1.11.1. Zarar İndirimi

Bazı hükümetler yatırımcıların vergi yükünü azaltabilmek için genellikle geçmiş yıl zararlarının ileriye aktarımına da izin vermektedir. Vergi muhasebesi amaçlarını gerçekleştirebilmek için, yatırımcıların belirlenen sayıda yıllar için (genellikle 3 ila 5 yıl) kayıplarını (zararlarını) ileriye taşıması sağlanarak büyük yatırım projelerinde ilk yıllarda ortaya çıkan zararı telafi etmek amaçlanmaktadır. Üretim pazarlarında, projelerini artırmaya çalışan ve ilk birkaç yılda zarar edebilecek sabit maliyetleri yüksek projelerde bu önlem yatırımcılar açısından değerli olduğu gibi yabancı yatırımcıları çekmede de cazip bir teşvik olarak değerlendirilebilir.¹⁶⁶

2.2.1.11.2. Uzun Vadeli Sermaye Kazançlarının Tercihli Muamelesi

İşletmelerin belirli bir süre (genelde 6 ay ile 1 yıl) boyunca sermayeyi (varlıkları) elde tutması durumunda, sermayenin (varlıkların) değerini takdir etmek için birçok ülke vergi konusunda ayrıcalıklı uygulamalara başvurmaktadır. Bu uygulama genellikle, uzun vadeli sermaye kazançlarının kısa vadeli sermaye kazançlarının yarısı oranında vergilendirilmesi şeklindedir. Kısa vadeli sermaye kazançları normal gelir

¹⁶⁴ Duran, a.g.e., s. 50.

¹⁶⁵ Giray, a.g.e. ss. 83-88.

¹⁶⁶ UNCTAD, a.g.e., s. 19.

vergisi gibi değerlendirilmektedir. Bu şekildeki bir tercihli vergi uygulaması ile uzun vadeli sermaye kazançlarının ülkeye çekilmesi amaçlanmaktadır.¹⁶⁷

2.2.1.11.3. Olumlu İndirim Kuralları

Politika yapıcılar, belirli harcama türlerini düşürmek için uygun kurallar oluşturarak yatırım kararlarının artmasını sağlayabilirler. Bu kurallara hızlandırılmış amortisman hükümleri ve sermaye harcamalarının derhal harcanmasına izin veren kurallar dahildir. Bunlardan biraz daha farklı teşvik türü ise, önceden belirlenen ve tercih edilen harcamaların çift (veya birden fazla) kesintiye tabi tutulmasıdır. Çifte kesinti, mükellefin vergilendirilebilir gelirini düşürmektedir. Örneğin, vergi mükellefleri, çalışanları eğitmek ve onlara yeni beceriler kazandırmak için 1 milyon dolar harcarsa, vergiye tabi gelirinin hesaplanmasında 2 milyon dolar düşürülebilir. Kesintinin mutlaka harcamanın 2 katı olması gerekmez. %150 veya %300 kesinti oranları uygulanması da bu teşvik türünün uygulanmasına örnek olabilir.¹⁶⁸

2.2.1.11.4. İstihdam Temelli Kesintiler

Birçok ülkede devlet tarafından uygulanan zorunlu sosyal güvenlik kesintileri işletmeler için büyük bir yük olabilmektedir. Özellikle belirli sektörlerde veya coğrafi bölgelerde yatırımları teşvik etmek için hükümetler işe alınan personel sayısına bağlı olarak sosyal güvenlik katkı paylarını azaltabilir veya vergi indirimleri sağlayabilirler. Örneğin, Bulgaristan'da engelli kişilere istihdam yaratmak için çeşitli vergi teşvikleri uygulanmaktadır.¹⁶⁹

2.2.1.11.5. İndirilmiş Stopaj Vergileri

Ülkelerin yabancı yatırımları çekmek veya teknoloji transferi gibi belirli hedefleri desteklemek için indirimli veya sıfır stopaj vergisi uygulaması sıkça başvurulan bir teşvik türüdür. Stopaj vergisinden muafiyet, bazen tercihli vergi oranlarında yapılan kredilere ilgi durumunda veya teknoloji transferi açısından ödenen gayrimaddi hak bedelleri veya teknik yardım ücretlerinde verilebilir. Örneğin, bir vergi müsaadesi döneminde elde edilen kazançların stopaj vergisinden muaf tutulması da oldukça yaygın bir uygulamadır. Yüksek stopaj vergisi oranlarının doğrudan yabancı yatırımları caydırıcı kıldığı konusunda bazı araştırmalar vardır. Ancak, muafiyetlerin

¹⁶⁷ a.g.e., ss. 21-22.

¹⁶⁸ Easson and Zolt, a.g.m., s. 21.

¹⁶⁹ UNCTAD, a.g.e., s. 22.

veya uluslararası standartların altında kalan oranlardaki indirimin ilk yatırım kararlarındaki etkisinin fazla olmayacağı da yine bu araştırmalarda gösterilmiştir.¹⁷⁰

2.2.1.11.6. Vergi Kredisi

Ulusal üretim kapasitesini geliştirmeyi teşvik etmek ve hammadde ihracatını engellemek için bu uygulamaya başvurulabilmektedir. Hükümetler katma değer yaratan işletmelere vergi kredisi sağlayabilir. Bu uygulama ile amaçlanan ihracat gelirlerini artırabilmektedir.¹⁷¹

2.2.1.11.7. Emlak Vergisinin Azaltılması

Mülkiyet vergilerinden muafiyet veya indirim etkili bir yatırım teşvik türüdür. Maliyetinin tamamen öngörülebilir olması hükümet açısından avantajlıdır. Etkisi ise, birkaç yıla yayılmış nakit yardımlarla çok benzerdir. Mülkiyet vergileri ile ilgili teşvikler çoğu zaman daha genel bölgesel kalkınma politikasının bir parçasıdır ve çoğunlukla merkezi değil, yerel yönetim otoriteleri tarafından belirlenmektedir.¹⁷²

2.2.1.11.8. İdari Takdir Hakkı

Teşvik türlerinin uygulanmasındaki en önemli husus, teşviklerin yalnızca yetkili makamların ön onayı ile isteğe bağlı verilip verilmemesi konusudur. İhtiyari olarak verilecek teşvikler hükümet değişikliği gibi politikalar gündeme geldiğinde politikacıları destekleyecek şekilde uyarlanır ya da belirli firmalara avantaj sağlayacak biçimde düzenlenir. Bu şekilde bir uygulama da belirli firmaların vergi kaçırmasına sebep olabilir. İsteğe bağlı teşvikler vergi sisteminin şeffaflığını zayıflatır. Şeffaflık ise yatırım yapacak şirketlerin en önemli ölçütüdür. Dahası isteğe bağlı teşvikler bir yolsuzluk davetiyesidir. İdari takdir yetkisi, hükümetlerin teşvikin ne derece yararlı olduğunu takip etmeleri, vergi mevzuatında değişiklik yapılması ve teşvik kriterlerinde sorun yaşandığı durumlarda müdahale edilmesi gibi konularda olumlu etkiler gösterebilir ancak hükümetlerin bu gibi teşvikleri belirlemede objektif olması gerekmektedir. Bu uygulamaya örnek olarak, vergi tatillerinde sürenin genelde isteğe bağlı belirlenmesi ve idari takdir hakkı kullanması verilebilir.¹⁷³

¹⁷⁰ Easson and Zolt, a.g.m., s. 22.

¹⁷¹ UNCTAD, a.g.e., s. 22.

¹⁷² Easson and Zolt, a.g.m., s. 23.

¹⁷³ Holland and Vann, a.g.m., ss. 9-10.

2.2.2. Vergi Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri

Vergi teşviklerinin amaçları arasında gelişmiş veya gelişmekte olan ülke olsun tüm ülkelerde görülen geri kalmış bölgelerin gelişmesine katkı sağlamak yer almaktadır. Vergi teşviklerinin bölgesel kalkınma üzerindeki bu etkileri şu şekilde sayılabilir:

- Ülkelerin teşvik sistemlerinin bölgesel hedeflere yoğunlaşması ve az gelişmiş bölgelere daha fazla vergi teşviki verilerek yatırımların artırılması hem bu bölgedeki işsizliği azaltmaya yardımcı olacak hem de geri kalmış bölgelerin kalkınmaları ivme kazanacaktır.¹⁷⁴

- Yeni doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesinde vergi teşvikleri bir araç işlevi görmektedir. İyi hedeflenmiş bir vergi teşvik programı, belirli projeleri veya belirli yatırımcı türlerini makul maliyetlerle cezbetmekte başarılı olabilecektir. Vergi teşvikleriyle belirli bölgelere yönlendirilmiş yabancı sermaye aynı zamanda teknoloji transferleri sağlayıp, istihdam artışı yaratacaktır.¹⁷⁵

- Doğrudan yabancı yatırımlar önemli ölçüde yayılma etkileri yaratabilir. Örneğin, büyük bir imalat tesisi için yer seçimi sadece o tesiste artan yatırım ve istihdam ile sonuçlanmayacaktır. Aynı zamanda ürünleri tedarik eden firmalar kadar bunları dağıtan firmalar da bu yayılmadan etkilenecektir. Bu durumun yansıdığı ekonomik büyüme, harcama gücünü artıracak, artan yatırımlar devlet vergi gelirlerini de artıracaktır. Doğrudan yabancı yatırımcılar tarafından ödenen vergiler artarken, dolaylı olarak çalışanlardan, tedarikçilerden ve tüketicilerden alınan vergi gelirleri de artacaktır.¹⁷⁶

- Vergi teşvikleri yatırımları istenilen bölgelere ve sektörlere yönlendirerek ve az gelişmiş bölgelerde yatırımların artmasını sağlayarak aynı zamanda geliri yeniden dağıtıcı bir fonksiyon üstlenmiştir. Yüksek teknolojili endüstrilerin vergi teşvikleriyle desteklenmesi, bu endüstrilerde ortaya çıkan olumlu dışsallıkların ekonominin diğer sektörlerine yayılmasını sağlamaktadır.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Mehmet Şahin, Özge Uysal, ‘‘Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi’’, *Maliye Dergisi*, S. 160, 2011, s. 137.

¹⁷⁵ Zolt, a.g.m., ss. 12-13.

¹⁷⁶ a.g.m., s. 13.

¹⁷⁷ Tekin, a.g.m., s. 310.

- Bazı yatırım türlerinin tamamen piyasadaki aktörlere bırakılması durumunda yatırım harcamaları optimal düzeyin altında kalabilir. Vergi teşvikleri, eğer bu piyasa başarısızlıklarını gidermek amacıyla veriliyorsa etkin kaynak dağılımı amacına hizmet etmiş olmaktadır. Teşviklerin kaynak dağılımında etkinliği sağlama amacına yönelik kullanılmasıyla sosyal fayda ve toplumsal refah artarak dolaylı yoldan bölgesel kalkınmaya destek olunacaktır.¹⁷⁸

- Bir vergi teşvikinin başarılı olabilmesi yatırımları ve istihdamı artırmış olmasına bağlıdır. Eğer girişimciler teşviksiz bölgelere yapacakları yatırımları teşvikli bölgelere kaydırıyorsa burada bir yatırım artışı değil yatırımın yer değiştirmesi söz konusudur. Eğer bu yatırım geri kalmış bir bölgeye yöneliyorsa başarılı, diğer durumda başarısız kabul edilecektir.¹⁷⁹

- Vergi bilincinin tam olarak yerleşmediği, vergi kayıp ve kaçaklarının yaygın olduğu, firmaların vergiden kaçınma yollarını teşviksiz elde edebileceği az gelişmiş bölgelerde vergi teşviklerinin beklenen etkileri göstermesi zorlaşabilir.¹⁸⁰

2.2.3. Vergi Teşviklerinin Bölgesel Kalkınma Üzerine Etkileri ile İlgili Literatür

Vergi teşvikleri bölgesel kalkınma ilişkisi üzerine yapılan yaygın çalışma literatürde yer almaktadır.

Tung ve Cho (2001) Çin için bölgesel yatırım kararları üzerinde belirleyici olarak vergi teşviklerini bir ampirik çalışma ile incelemişlerdir. Ampirik araştırma sonucuna göre vergi oranları ve vergi teşvikleri Çin’de bölgesel yatırım kararlarının önemli bir belirleyicisidir. Özellikle daha düşük vergi oranı ve artan vergi teşvikleri uygulayan bölgelerin daha fazla miktarda yabancı doğrudan yatırımları çekebilecekleri belirtilmektedir.¹⁸¹

¹⁷⁸ Şahin Akkaya, “Vergileme ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Seri:43-44, 2003, s. 72.

¹⁷⁹ Eser, a.g.e., s. 23.

¹⁸⁰ Acinöroğlu, a.g.m., s. 163.

¹⁸¹ Samuel Tung and Stella Cho, “Determinants of Regional Investment Decisions in China: An Econometric Model of Tax Incentive Policy”, *Review of Quantitative Finance and Accounting*, Vol. 17, Issue. 2, 2001, ss. 167-185.

Porsse ve diğerleri (2007) bölgesel vergi teşviklerinin ekonomik etkilerini genel denge yaklaşımı çerçevesinde araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre bölgesel vergi teşvik uygulamalarının hane halkının refahını arttırdığı, yeni istihdam olanakları yarattığı ve bölgesel ekonomik kalkınma üzerinde pozitif etkiler oluşturduğu tespit edilmiştir.¹⁸²

James'in (2009) vergilerin yatırım kararlarına etkilerini incelediği araştırma sonuçlarına göre vergi oranlarının düşürülmesi ve vergisel teşviklerin artırılması hükümetin vergi gelirlerini düşürür ancak sermaye yatırımlarını artırır. Daha fazla yatırım ülkeye sosyal faydalar sağlamakta aynı zamanda ülke kalkınmasına da destek olmaktadır.¹⁸³ Hazman (2010) Türkiye'de mali nitelikteki teşviklerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerine etkisini Toda-Yamamoto nedensellik analizi çerçevesinde incelemiştir. Türkiye'de yatırım yapanlara 1980'den itibaren teşvik belgesi verilmeye başlandığı için bu araştırma 1980 ve 2007 yılları arasını kapsamaktadır. Araştırma sonucuna göre, yabancı yatırımcılara verilen teşvik belgelerinin yabancı yatırımcıları ülkeye çekebilme gücünün kuvvetli olmadığı tespit edilmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi sadece yerli yatırımcıların yatırım tutarlarını arttırmakla mümkün olamayacağından, yabancı yatırımcıları ülkeye çekebilmek için mali teşviklerin iyileştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁸⁴

Parys ve James'in (2010) Frank kullanılan 12 merkezi Afrika ülkesinde, 1994 ve 2006 yılları arasını kapsayan ve panel veri analizi kullanarak hazırladıkları çalışmanın sonucuna göre, ihracatı arttırmaya yönelik bir vergi teşvik önlemi olarak uygulanan vergi tatillerinin bölgesel kalkınma üzerinde olumlu etkiler ortaya çıkardığı ancak bu etkinin oranının düşük ve önemsiz düzeyde olduğu tespit edilmiştir.¹⁸⁵

Nuri Yavan'ın (2011) teşviklerin ekonomik büyüme üzerine etkisini araştırdığı çalışmasında şu ampirik bulgulara ulaşılmıştır: (i) Bir ilde yatırımlara verilen teşvikler

---

¹⁸² Alexandre Porsse, Eduardo Hadded, Eduardo Riberio, "Economic Effects of Regional Tax Incentives: A General Equilibrium Approach", *Latin American Business Review*, 7(3-4), 2007, ss. 195-216.

¹⁸³ Sebastian James, "Tax and Non-Tax Incentives and Investments: Evidence and Policy Implications", *Committee of Experts on International Cooperation in Tax Matters*, Sixth Session, Geneva: 2010, ss .1-45.

¹⁸⁴ Gülsüm Gürler Hazman, "Türkiye'de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Çerçevesinde Değerlendirme", *Maliye Dergisi*, S. 158, 2010, s. 275.

¹⁸⁵ S.Van Parys and S.James, "The Effectiveness of Tax Incentives in Attracting Investment: Panel Data Evidence from the CFA Franc Zone", *International Tax Public Finance*, 17, 2010, ss. 400-429.

artıkça hem GSYH artış göstermiş hem de kişi başına düşen gelir miktarı artmıştır. (ii) Verilen teşvikler sonucu bir bölgedeki sanayi tesisi sayısının artması, sanayi yatırımcılarının güçlü olması, teknolojik imkanlardan daha fazla yararlanılması yatırımların bu bölgelere kaymalarına neden olur. Bu avantajlara sahip olamayan bölgeler geri kalmaya devam etmektedir. (iii) Teşviklerden daha fazla yararlanan iller daha fazla büyüme göstermiştir.¹⁸⁶

Babatunde ve Adapeju'nun (2012) vergi teşviklerinin, Nijerya'daki petrol ve gaz sektörüne yapılacak, uluslararası doğrudan yatırım kararları üzerine etkisinin incelendiği araştırma sonuçlarına göre, Nijerya'daki doğalgaz ve petrol sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım kararlarının en önemli belirleyicisi vergi teşvikleri olarak saptanmıştır. Vergisel teşviklerin doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekerek, ülkedeki ekonomik performans göstergelerini arttırdığı, makro ekonomik istikrarı sağlamaya yardımcı olduğu ve bölgesel kalkınmada önemli rol üstlendiği belirlenmiştir.¹⁸⁷ Benzer şekilde Githaiga ve diğerlerinin (2013) Nairobi'de vergi teşviklerinin doğrudan yatırımları çekmede ne derece başarılı olduğunu incelediği çalışmanın sonuçlarına göre, vergi teşviklerinin ve özellikle yatırım indirimi uygulamasının doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerinde pozitif ve önemli bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergisel teşvikler ile doğrudan yabancı yatırım girişleri arasında doğrudan ve olumlu bir ilişki olduğu ve artan yatırımların bölgesel gelişmeye de önemli oranda katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.¹⁸⁸

Selim ve diğerleri (2014) Türkiye'de yatırım teşvik belgelerinin istihdam üzerine etkisini panel veri analizi ile araştırmışlardır. Çalışmanın sonucuna göre, 2001-2012 yılları arasında 81 ilde yatırımları artırmak için verilen yatırım teşvik belgelerinin sayısının istihdam üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Türkiye'de

---

¹⁸⁶ Yavan, 2011a, s. 97.

¹⁸⁷ Babatunde and Shakirat Adapeju, "The Impact of Tax Incentives on Foreign Direct Investment in the Oil and Gas Sector in Nigeria", *IOSR Journal of Business and Management*, Vol. 6, Issue. 1, 2012, ss. 1-15.

¹⁸⁸ Githaiga and Isaiah Wahome, "The Impact of Tax Incentives on Foreign Direct Investment Inflows of Firms Listed at the Nairobi Securities Exchange", University of Nairobi, Research Project, 2013, ss. 1-39.

teşviklerin yatırımları ve istihdamı artırıcı etkisinin aynı zamanda bölgesel gelişmeyi de destekler nitelikte olduğu görülmüştür.¹⁸⁹

Gerni ve diğerlerinin (2015) Türkiye’de vergisel teşvikler dahil olmak üzere, yatırım teşvik politikalarının, 2004 ve 2012 yılları arasında, bölgesel kalkınma hedeflerini sağlayıp sağlamadığı Yakınsama Analizi ile incelenmiştir. Türkiye’yi bölgelere ayırarak inceleyen bu araştırma sonucuna göre, uygulanan teşvik politikaları ile Türkiye’deki 26 alt bölgenin bölgesel gelirlerinin giderek birbirine yaklaştığı ve bölgesel ekonomik dengesizliklerin giderek azaldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda bölgesel kalkınmada her bölgeye genel teşvik uygulamaları yerine bölgelerin ihtiyaçlarına göre mikro ölçekli verilecek olan teşviklerin daha yararlı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.¹⁹⁰

---

¹⁸⁹ Sibel Selim, Murat Koçtürk, Pınar Eryiğit, ‘‘Türkiye’de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımları İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi’’, *Ege Akademik Bakış*, C. 14, S. 4, 2014, s. 671.

¹⁹⁰ Cevat Gerni, Selahattin Sarı, Haktan Sevinç, Ömer Selçuk Emsen, ‘‘Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde Yatırım Teşviklerinin Rolü ve Türkiye Örneği’’, *International Conference on Eurasian Economies 2015*, Session 6b.: Bölgesel Ekonomiler II, 2015, ss. 318-319.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMADA VERGİ TEŞVİK
UYGULAMALARI

3. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMANIN GELİŞİMİ VE TEŞVİK BÖLGELERİ

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de bölgelerarası eşitsizliklerin ne boyutlarda olduğunu görebilmek için belirli ekonomik, mali ve sosyal göstergeler istatistiki veriler ışığı altında analiz edilerek durum tespiti yapılmıştır. Türkiye’de yıllar itibariyle uygulanmış olan vergi teşvikleri yasal mevzuata göre incelenmiş ve bu teşviklerin uygulama sonuçları ile bölgesel kalkınmaya etkileri ele alınmıştır.

3.1 TÜRKİYE’DE BÖLGELERARASI GELİŞMİŞLİK FARKININ İNCELENMESİ

Türkiye’de ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik maliye politikası araçlarının kullanılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda bir ekonomik ve sosyal sorun olan bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılmasına yönelik olarak vergi politikaları oluşturulmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde bölgesel kalkınma konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olup bu bölümde ise ülkemizde bölgesel gelişmişlik durumu belirlenerek, bölgesel kalkınmada vergi teşvikleri araçlarının uygulaması ve etkinliği değerlendirilecektir.

3.1.1. Türkiye’de Bölgelerarası Gelişmişlik Farkının Ekonomik ve Sosyal Göstergelere Göre Analizi

Bu başlık altında Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farkının ekonomik ve sosyal göstergelere göre analizi yapılacaktır. Bu analizler ‘‘İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1 Bölgeleri’’ esas alınarak oluşturulacaktır.

22 Eylül 2002 tarihli 24884 Sayılı Resmi Gazete’nin 2002/4720 Sayılı Kararname eki ile ‘‘Bölgesel İstatistiklerin Toplanması, Geliştirilmesi, Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Analizlerinin Yapılması, Bölgesel Politikaların Çerçevesinin Belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine Uygun Karşılaştırılabilir İstatistiki Veri Tabanı Oluşturulması Amacıyla Ülke Çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının Tanımlanmasına İlişkin Hakkında Karar’’ kabul edilmiştir. İİBS’nin amacı; bölgesel istatistiklerin toplanmasını, geliştirilmesini, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılmasını kolaylaştırmak, AB Bölgesel İstatistik Sistemi’ne uyumlu ve karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanlarının oluşturulması ile az gelişmiş bölgelere

yönelik bölgesel politikaların belirlenmesini sağlamak ve bölgesel kalkınmaya destek olmaktır.¹⁹¹

İİBS’de iller 3. düzeyde tanımlanmış olup; ekonomik, sosyal ve coğrafi açıdan benzerlik gösteren komşu iller ise, bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri göz önünde bulundurularak 1. düzey ve 2. düzey olmak üzere sınıflandırılmıştır. Buna göre;

1.Düzey: 2. düzey Bölge Birimlerinin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup 12 adettir.

2.Düzey: 3. düzeydeki komşu illerin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup 26 adettir.

3.Düzey: İl düzeyinde 81 adet İstatistiki Bölge Birimi yer almakta olup, her il bir İstatistiki Bölge Birimi’ni tanımlamaktadır.¹⁹²

3.1.1.1. Ekonomik ve Mali Göstergelere Göre Analiz

Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farkları; *kişi başına düşen GSYH düzeyleri, işgücü oranları ve kamu yatırımları, ihracat ve ithalat tutarları, vergi tahsilat oranları ve yoksulluk oranları* göstergelerinden faydalanarak belirlenecektir.

3.1.1.1.1. Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla

Bölgelerarası eşitsizliklerin tespit edilmesinde en önemli kriter bir bölgede kişi başına düşen geliri bilmektir. Diğer ifadeyle GSYH’den bölgelerin aldıkları pay bölgesel gelişmişliğin belirleyici göstergelerinden biridir. Kişi başına düşen gelir seviyesi arttıkça kişilerin refah seviyesi artması sonuçta da bölgenin kalkınması sağlanabilir. Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi aşamasında kişilerin gelir seviyelerinin artması ve bu gelirlerin adil bir şekilde dağılması önemlilik arz etmektedir.

Aşağıdaki Tablo 3’te Türkiye’de İİBS düzey 1 bölgelerine göre kişi başına düşen GSYH tutarları gösterilmektedir.

¹⁹¹ TÜİK, *Bölgesel Göstergeler TRC Güneydoğu Anadolu 2008*, Ankara: Yayın No: 3311, 2009, s. vii.

¹⁹² a.g.e., s. vii.

Tablo 3: Bölgelere Göre Kişi Başına Düşen GSYH (TL) 2004-2014

İİBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
TR1 İSTANBUL	14.656	16.749	19.368	21.388	23.852	23.454	26.253	31.165	34.637	39.468	43.645
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	44.199	50.758	56.999	63.109	70.981	70.882	84.115	97.794	107.261	118.777	133.306
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	61.223	69.586	81.243	86.716	97.583	96.709	111.096	131.203	147.880	165.917	186.367
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	74.723	87.351	102.948	113.717	126.872	122.791	138.572	168.042	187.592	216.426	242.474
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	27.317	31.616	35.498	40.360	44.863	45.271	47.908	56.462	63.057	73.851	82.113
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	54.019	62.148	70.567	78.005	87.208	87.606	102.841	119.828	130.736	145.462	162.322
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	45.863	53.075	59.526	65.564	73.514	75.455	90.442	108.435	117.596	132.750	149.210
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	57.795	65.454	74.329	81.731	93.792	94.490	109.591	130.762	145.682	164.617	182.188
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	34.263	41.069	47.966	52.531	59.541	59.529	69.887	80.878	91.511	102.255	114.299
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	30.637	34.041	39.650	44.069	49.181	52.715	64.549	73.688	86.192	83.105	102.536
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	32.728	38.689	43.520	48.907	54.417	56.580	67.412	78.627	90.119	102.085	112.637

TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	35.583	41.195	47.283	51.122	56.254	57.869	69.968	80.861	91.100	106.336	118.056
--	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	---------	---------

Kaynak: TÜİK, İl Bazında GSYİH, 2004-2014 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. www.tuik.gov.tr, (28.10.2017).

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde 2014 yılında kişi başına GSYH'nin *en yüksek olduğu bölge Doğu Marmara Bölgesi*'dir. Bu bölge içindeki 8 il kapsamında kişi başına GSYH'nin en yüksek olduğu il Kocaeli olarak görülmektedir. Kocaeli için bu tutar 43.521 TL'dir. Kocaeli'yi ikinci sırada Bilecik 32.602 TL ile takip etmektedir. Bursa'da kişi başına düşen GSYH tutarı 29.946 TL'dir. Birinci sırada bulunan Doğu Marmara Bölgesi'ni ikinci sırada Ege Bölgesi takip etmektedir. Ege'de GSYH'nin en yüksek olduğu il İzmir olup onu Muğla takip etmektedir. Bu bölgede kişi başına GSYH'nin en düşük olduğu iller ise Afyon ve Aydın olarak görülmektedir.

2014 yılında kişi başına GSYH'nin *en düşük olduğu bölge Batı Anadolu Bölgesi*'dir. Bunun sebebi bu bölge içinde 3 il bulunmasıdır. Bu iller arasında en yüksek tutar Ankara'ya aittir. Batı Anadolu Bölgesi içindeki 3 ilin kişi başına toplam GSYH tutarı 82.113 TL iken bu bölgeyi ikinci sırada 102.536 TL ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Bu bölge içinde bulunan 7 il arasında kişi başına düşen GSYH'nin en yüksek olduğu il Erzincan'dır. Bu tutar Erzincan'da 22.948 TL iken, en düşük olduğu il ise 8.486 TL ile Ağrı olarak tespit edilmiştir.

3.1.1.1.2. İşgücü Durumu

Bölgelerarası gelişmişlik farklarının tespit edilmesinde en önemli kriterlerden bir diğeri de bir bölgede bireylerin ne kadarının aktif olarak çalıştığının bilinmesidir. Bölgesel gelişimi engelleyen unsurlardan biri istihdam olanaklarının sınırlı olmasıdır. Az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere göçün en önemli sebeplerinden biri, bireylerin kendi bölgelerinde iş bulamamasıdır. Tablo 4'te İBBS düzey 1 bölgelerindeki, 2009 ve 2016 yılları arasındaki *işsizlik ve istihdam oranları* gösterilmektedir.

Tablo 4: Bölgelere Göre İşgücü Durumu

	2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	İŞO	İSHO	İŞO	İSHO	İŞO	İSHO	İŞO	İSHO	İŞO	İSHO	İŞO	İSHO	İŞO	İSHO	İŞO	İSHO
İİBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ																
TR TÜRKİYE	14,0	41,2	11,9	43,0	9,8	45,0	9,2	45,4	9,7	45,9	9,9	45,5	10,3	46,0	10,9	46,3
TR1 İSTANBUL	16,8	38,8	14,3	41,0	11,8	43,1	11,3	45,3	11,2	46,4	11,9	46,4	12,9	47,4	13,5	48,7
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	10,8	45,6	8,8	46,9	7,1	47,5	6,5	47,7	6,8	48,0	6,7	48,6	6,4	48,8	7,1	49,4
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	14,1	41,6	12,0	44,7	10,0	48,1	9,6	49,4	10,1	50,0	9,1	48,4	9,4	48,3	9,3	49,0
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	14,4	41,7	11,5	43,0	9,8	46,5	8,9	46,7	8,4	48,1	8,1	47,6	8,9	48,0	9,9	46,6
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	12,4	41,5	10,8	43,0	8,6	44,0	8,4	44,6	8,6	45,0	9,8	45,9	9,8	46,8	9,9	47,1
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	17,5	42,3	13,9	45,8	10,6	47,3	9,8	46,5	11,0	45,3	11,1	44,1	11,5	44,1	11,8	44,8
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	13,9	36,2	12,2	39,5	9,7	43,9	7,6	45,6	8,4	45,6	8,9	43,9	9,8	45,1	10,4	45,5
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	7,4	50,7	8,3	47,5	6,0	51,4	6,1	48,8	6,7	47,7	6,2	47,9	6,7	48,2	7,7	48,9
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	6,0	57,0	6,1	54,6	6,4	53,7	6,3	52,0	6,8	47,6	6,2	49,6	4,8	51,3	4,5	52,0
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	8,5	47,3	8,2	47,7	8,3	48,1	6,9	48,2	6,7	50,8	5,3	49,8	4,9	50,0	4,9	47,9

TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	16,6	36,6	14,3	39,1	11,2	42,4	8,7	43,7	9,0	45,3	10,6	42,6	8,7	43,5	9,0	41,5
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	17,4	30,0	12,4	33,2	11,7	32,1	12,4	30,8	14,5	34,3	15,6	34,8	16,5	35,2	18,7	35,5

* İŞO: işsizlik oranını, İŞHO: İstihdam Oranını ifade etmektedir.

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2014-2016 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.
www.tuik.gov.tr, (28.10.2017).

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde 2009 yılında tüm Türkiye genelindeki *toplam işsizlik oranı* % 14 iken 2015'e kadar bu oran % 9'lara düşmüştür. 2015'te tekrar iki haneli rakamlara ulaşır % 10.3 olarak tespit edilmiş olup 2016'da % 10.9'a yükselmiştir.

Bölgesel olarak bakıldığında işsizlik oranının hem 2009 yılında hem de 2016 yılında az gelişmişlik gösteren illerin bulunduğu Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu Bölgelerinde işsizlik oranı nispi olarak diğer bölgelere göre oldukça yüksektir. 2009 yılı ile 2016 karşılaştırıldığında Güneydoğu Anadolu Bölgesi hariç diğer bölgelerde düşme görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde işsizlik oranı 2009 yılında % 17.4'den 2016'da % 18.7'ye yükselmiştir. Yine bu bölge 2016 yılında işsizlik oranının en yüksek olduğu bölgedir. Bu durumda bölgenin coğrafi konumunun önemli etkisi bulunmaktadır. *İşsizlik oranının en düşük olduğu bölge* ise % 4.5 ile Doğu Karadeniz Bölgesi'dir. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi % 4.9 ile işsizliğin en düşük olduğu ikinci bölge olarak tespit edilmiştir.

İstihdam oranları açısından göstergeler değerlendirildiğinde Türkiye genelinde 2009'da % 41,2 olan oran 2016 yılında % 46,3'e yükselmiştir. Ancak bu artış trendi her bölge için geçerli olmamaktadır.

3.1.1.1.3. Kamu Yatırımları

Kamu yatırımları üretimi ve istihdamı artırma gibi işlevleri ile bölgenin ekonomik gelişimini sağlayacaklardır. Az gelişmiş bir bölgenin kalkınmasının başlaması ancak o bölgeye yatırım yapılmasıyla mümkün olmaktadır. Birinci bölümde

anlatıldığı üzere hem kamu hem de özellikle özel sektör yatırımları, bölgesel kalkınma araçlarıdır. Tablo 5'te Türkiye'de kamu yatırımlarının bölgesel dağılımı verilmektedir.

Tablo 5: Bölgelere Göre Kamu Yatırımlarının Dağılımı (Cari Fiyatlarla (Bin TL))

İİBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
TR TÜRKİYE	15.452.069	18.408.995	19.509.623	22.843.920	27.092.299	33.877.573	35.252.898	40.657.297	53.539.364
TR1 İSTANBUL	3.585.032	4.079.774	2.820.020	2.559.243	2.246.210	5.451.746	6.392.505	8.220.294	12.022.983
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Bahkeşir, Çanakkale)	598.767	788.280	820.334	924.312	1.061.744	1.739.273	1.605.279	1.912.281	2.188.033
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	1.327.975	1.564.619	1.902.138	2.145.060	2.732.160	3.517.226	3.572.163	3.860.475	5.756.992
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	1.119.363	1.222.476	1.373.959	1.486.623	2.038.277	2.311.801	2.275.469	2.567.394	3.507.520
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	1.702.505	2.012.021	2.247.707	4.174.077	4.442.677	5.572.188	5.291.272	5.924.130	7.525.160
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	1.481.703	1.474.548	1.404.314	2.147.948	2.935.336	2.753.987	2.896.082	3.445.840	4.806.164
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	719.809	828.728	982.587	1.177.331	1.574.645	1.573.193	1.982.947	2.139.374	2.690.620
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	973.836	1.360.195	1.161.554	1.300.231	1.450.578	1.717.423	1.813.269	2.256.535	2.877.062
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	864.488	1.093.827	1.638.055	1.516.528	1.292.106	1.216.368	1.383.678	1.765.309	2.440.511
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	467.401	658.689	873.688	977.040	1.183.499	1.327.403	1.375.250	1.722.500	1.768.733
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ,	633.196	847.587	1.155.562	1.093.886	1.745.839	1.964.321	1.787.762	2.038.390	2.332.220

Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)									
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	1.978.354	2.478.251	3.129.705	3.341.941	4.389.228	4.732.644	4.877.222	4.804.775	5.623.366

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2008-2017 Yılları Kamu Yatırım Tahsislerinin İllere Göre Dağılımı verilerine göre oluşturulmuştur. www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/ilozet.html, (30.10.2017).

Tablo 5’teki veriler incelendiğinde 2009 yılında Türkiye genelinde 15.452.069 TL olarak gerçekleşen kamu yatırımları 2017 yılına gelindiğinde 53.539.364 TL’ye ulaşmıştır. 2017 yılında İstanbul’da yapılan kamu yatırım tutarı diğer bütün bölgeleri geride bırakmıştır. Bu yılda *kamu yatırımlarının en fazla olduğu bölge Batı Anadolu Bölgesi* olup sadece Ankara’da yapılan kamu yatırımları 5.840.055 TL civarındadır. Batı Anadolu Bölgesi’ni ikinci sırada Ege Bölgesi izlemektedir. Ege Bölgesi içindeki 8 il arasında yatırım tutarının en fazla olduğu il İzmir’dir. Bu iki bölgeyi 5.623.366 TL ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Bu bölgeye yapılan kamu yatırımlarının fazlalığı bölgeyi geliştirmeye yönelik önemli adımlardan biridir.

2017’de *kamu yatırımlarının en az olduğu bölge ise, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’dir*. Bu bölge içinde en az yatırım yapılan ilk il Ardahan, ikinci il ise Iğdır’dır. Kamu yatırımlarının da gelişmiş bölgelerde daha fazla olduğu görülmektedir.

3.1.1.1.4. İhracat Verileri

İhracatın ekonomik büyümenin çekici bir gücü olduğu konusu bugüne kadar birçok araştırmaya konu olmuştur. Eğer bir ülkede ihracat artışı sağlanabilirse kaynaklar etkin olmayan ticaret-dışı sektörlerden ihracat sektörüne kaydırılacak, böylece kaynakların etkin ve verimli kullanımı sağlanarak iktisadi büyümeye katkıda bulunulacaktır.¹⁹³ İhracatta katkı payı ile bölgesel gelişmişlik arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Bu durum Tablo 6 verileri incelendiğinde de görülebilmektedir.

Tablo 6: Bölgelere Göre İhracat Verileri (Bin ABD \$)

İİBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
TR1 İSTANBUL	53.149.408	61.433.612	76.624.010	78.719.221	82.047.960	77.009.984	76.071.914	67.325.454
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ,								

¹⁹³ Hüseyin Taştan, ‘‘Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi’’, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C:2, S:1, 2010, s. 88.

Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	1.234.235	1.374.965	1.429.863	1.996.523	2.127.237	2.018.692	1.836.579	1.596.428
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	13.471.884	16.409.851	17.065.440	15.849.816	16.312.204	14.179.642	14.368.154	12.858.512
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	22.688.460	27.081.496	26.794.723	21.752.279	22.339.216	19.406.351	20.375.787	21.045.182
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	6.779.145	7.997.435	8.692.071	9.375.880	9.952.045	8.701.702	8.084.803	7.010.453
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	5.716.543	7.259.613	7.420.551	7.871.294	8.106.550	7.137.515	7.188.991	6.704.829
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	1.573.751	1.979.164	2.066.529	2.284.254	2.422.104	2.032.283	2.005.407	1.783.673
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	968.815	1.460.360	1.302.757	1.545.435	1.716.192	1.404.809	1.305.554	1.400.641
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	1.915.458	2.060.905	2.076.013	1.903.392	2.129.206	2.216.419	1.888.744	1.462.169
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	224.612	206.793	181.215	243.848	247.924	254.254	184.449	144.973
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	668.685	697.640	746.573	925.360	980.845	635.739	570.041	585.295
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	5.179.671	6.944.953	8.061.344	9.334.857	9.228.123	8.841.433	8.649.024	7.115.489
Belirsiz (hangi ile ait olduğu belli olmayan)	798	84	646	481	555	48	137	580
NOT: Her bir yıldaki ilk 10 ay verileri ile hazırlanmış olup Kasım ve Aralık verileri hariçtir.								

Kaynak: TÜİK, İllere Göre İhracat 2010-2017 verilerine göre oluşturulmuştur. www.tuik.gov.tr, (09.12.2017).

Genel olarak bakıldığında 2010 ve 2017 yılları arasındaki ihracat tutarlarının düzenli bir artış ya da azalış göstermediği, dalgalı bir seyir izlediği dikkat çekmektedir. Özellikle 2014 yılından sonra Doğu Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu hariç her bölgedeki ihracat rakamlarında bir düşüş yaşanmıştır (Tablo 6).

2010 – 2017 yıllarında bölgeler arasında *en yüksek ihracat Doğu Marmara Bölgesi*'ne aittir. Bu sonucun gerçekleşmesinde Bursa ve Kocaeli'nin bu bölgede bulunmasının payı büyüktür. Doğu Marmara Bölgesi'ni ikinci sırada Ege Bölgesi takip etmektedir. Ege Bölgesi'nde en yüksek ihracat İzmir'den yapılmıştır. İstanbul'daki toplam ihracat tutarının tüm bölgeleri geride bırakmıştır. 2017 yılında 67.325.454 \$ ile İstanbul ilk sırada, 8.691.370 \$ ile Bursa ikinci sırada, 7.484.891 \$ ile İzmir üçüncü sırada ve 6.787.130 \$ ile Kocaeli dördüncü sırada bulunmaktadır.

2010 – 2017 döneminde *en düşük ihracat Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi*'nde görülmektedir. Bu bölge içinde en yüksek ihracat 86.264 \$ ile Iğdır'da, en düşük ihracat ise 90 \$ ile Bayburt ve 133 \$ ile Kars'ta gerçekleşmiştir. Iğdır'daki ihracat tutarı Bayburt'un neredeyse 959 katıdır. Aynı bölge içinde bulunan bu iller arasındaki olağandışı farklar bölgesel gelişme açısından değerlendirildiğinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ni ikinci sırada Ortadoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Bu bölgede en yüksek ihracatı yakalayan il 287.584 \$ ile Elazığ olurken, en düşük ihracat tutarı 363 \$ ile Tunceli'de görülmektedir. Tunceli'yi ikinci sırada 1480 \$ ile Bingöl, üçüncü sırada ise 3338 \$ ile Bitlis takip etmektedir. Bu rakamlar sadece İstanbul ile karşılaştırıldığında bile bölgeler ve hatta iller arasında ihracat verilerinde ciddi uçurumlar olduğunun göstergesidir.

3.1.1.1.5. İthalat Verileri

Bir ülkede yeterli düzeyde üretimi gerçekleştirmek ve ihracat yapmak için ithalat yapmak gerekebilir. Altyapısı gelişmemiş, sermaye birikimi yetersiz, teknolojisi ilerlememiş az gelişmiş ülkeler, sanayileşme süreçlerini hızlandırabilmek için gelişmiş ülkelere makine, teçhizat, hammadde vb. ürünleri ithalat yoluyla sağlayabilirler.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Elif Meryem Yurdakul, *Türkiye'de İthalatın Gelişimi ve İthalatın Yapay Sınır Ağları Yöntemi ile Tahmin Edilebilirliğine Yönelik Bir Analiz*, (Doktora Tezi), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 14.

Tablo 7: Bölgelere Göre İthalat Verileri (Bin ABD \$)

İİBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
TR1 İSTANBUL	98.454.135	123.925.183	119.604.914	144.136.313	136.021.887	118.040.297	116.097.055	109.522.803
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	1.305.017	1.734.408	1.457.285	2.004.929	1.927.404	1.533.144	1.864.884	1.454.902
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	13.769.847	17.365.774	17.247.825	16.375.020	16.391.036	14.725.985	14.095.798	13.015.049
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	22.268.055	27.076.428	24.321.840	20.251.191	20.671.580	19.313.694	20.185.417	20.470.146
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	9.948.663	13.209.148	11.766.709	12.027.549	12.450.355	11.011.427	11.989.744	11.005.235
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	8.483.387	11.664.025	11.210.065	10.341.285	10.236.612	9.322.895	8.715.586	8.826.585
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	1.832.198	2.241.793	2.022.894	2.150.122	2.133.969	1.887.117	1.918.974	1.996.122
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	2.662.625	3.225.858	3.032.054	2.884.628	3.134.310	2.789.746	2.354.241	2.857.399
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	249.408	282.659	374.572	224.897	247.222	238.673	185.607	164.093
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	104.798	160.851	179.502	167.816	145.358	165.901	215.197	225.591
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	217.865	248.111	227.355	207.568	230.812	135.397	223.785	301.991
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	4.018.634	5.422.268	5.619.047	6.347.542	6.453.076	5.348.800	5.404.041	4.900.448

Belirsiz (hangi ile ait olduğu belli olmayan)	7.525	1.587	3.021	2.176	2.095	499	596	3.001
Gizli Veri (Veri gizliliği nedeniyle, il bilgisi gizlenen veriler 'Gizli Veri' adıyla ayrı olarak verilmiştir.)	22.232.275	34.283.585	39.478.058	34.540.215	32.131.400	22.720.781	15.367.038	15.444.429
NOT: Her bir yıldaki ilk 10 ay verileri ile hazırlanmış olup Kasım ve Aralık verileri hariçtir.								

Kaynak: TÜİK, İllere Göre İthalat 2010-2017 verilerine göre oluşturulmuştur. www.tuik.gov.tr, (09.12.2017).

Tablo 7’de Türkiye’de İİBS düzey 1 bölgelerine göre oluşturulmuş 2010 ve 2017 yılları arasını kapsayan ithalat tutarları gösterilmektedir. 2000’li yıllar boyunca *en yüksek ithalat hacmi Doğu Marmara Bölgesindedir*. Örneğin 2017 yılında bu bölgeler içinde en yüksek ithalat tutarı 20.470.146 \$ ile Doğu Marmara Bölgesi’ne aittir. Bu bölgedeki 8 il arasında en yüksek ithalatı 9.293.099 \$ ile Kocaeli gerçekleştirirken, onu ikinci sırada 7.449.151 \$ ile Bursa izlemektedir. Doğu Marmara Bölgesi’nden sonra en yüksek ithalatı gerçekleştiren ikinci bölge 13.015.049 \$ ile Ege Bölgesi olmuştur. Bu bölgedeki 8 il arasında en yüksek ithalat 7.962.676 \$ ile İzmir’den yapılırken, en düşük ithalat tutarı 99.212 \$ ile Afyon’dan yapılmıştır.

2010 - 2017 yılları itibariyle *en düşük ithalat tutarı Doğu Karadeniz Bölgesine* aittir. 2017 yılında bu bölgede 6 ilin gerçekleştirdiği toplam ithalat 164.093 \$’dır. Bu bölgedeki en yüksek ithalat 58.236 \$ ile Trabzon’da gerçekleşirken, en düşük ithalat tutarı 82 \$ ile Gümüşhane’de görülmektedir. Bu tutar aynı zamanda 2017’de gerçekleşen bütün iller arasındaki en düşük ithalat tutarıdır. En düşük ithalatı gerçekleştiren ikinci bölge ise Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’dir. Bu bölgedeki en yüksek ithalat 153.653 \$ ile Ağrı’da en düşük ithalat ise 96 \$ ile Ardahan’da görülmektedir. (Tablo 7).

3.1.1.1.6. Vergi Tahsilat Oranları

Vergi gelirleri; vergiyi doğuran faaliyetlerin hacmini, ekonomideki aktörlerin performansını buna dayalı olarak GSYH’deki büyümeyi belirleme ve kamu açıkları ve bütçe dengesi konusunda öngörülebilirlik açısından belirleyici göstergedir. Bir ekonomide konjonktürel dalgalanmaların yarattığı etkilerin ilk yansımaları vergi gelirlerinde olacaktır. Tersine vergi tahsilatında meydana gelen ani düşüşler ekonomide

ve piyasalarda konjonktürel olarak ortaya çıkan önemli dalgalanmalara sebebiyet vermektedir.¹⁹⁵

Tablo 8’de Türkiye’nin 81 ilinde ortaya çıkan brüt tahsilat tutarları ve illerin vergi tahsilat oranlarının toplam tahsilat içindeki payları gösterilmektedir.

Tablo 8: İllerin Brüt Tahsilat Tutarları ve Toplam Tahsilat İçindeki Payları

İller	2013		2014		2015		2016	
	Brüt Tahsilat	Top. Tah. Pay (%)*	Brüt Tahsilat	Top. Tah. Pay (%)*	Brüt Tahsilat	Top. Tah. Pay (%)*	Brüt Tahsilat	Top. Tah. Pay (%)*
Merkez**	1.243.555.677	0,34	1.512.222.000	0,38	3.679.685.253	0,79	1.814.818.633	0,34
ADANA	3.104.958.714	0,84	3.346.447.345	0,83	4.421.979.752	0,95	5.082.000.606	0,96
ADIYAMAN	338.927.288	0,09	405.574.247	0,10	452.624.525	0,10	522.008.340	0,10
AFYON	680.155.666	0,19	753.254.194	0,19	850.335.163	0,18	997.746.537	0,19
AĞRI	224.945.046	0,06	266.730.463	0,07	309.102.710	0,07	421.236.825	0,08
AMASYA	282.439.684	0,08	329.567.996	0,08	379.753.778	0,08	442.701.127	0,08
ANKARA	47.588.466.058	12,95	42.465.002.823	10,57	51.437.250.653	11,06	61.422.852.057	11,60
ANTALYA	5.116.208.856	1,39	5.986.649.488	1,49	6.485.211.892	1,39	6.702.727.223	1,27
ARTVİN	220.707.094	0,06	223.365.500	0,06	264.906.920	0,06	303.538.365	0,06
AYDIN	1.206.794.387	0,33	1.329.027.594	0,33	1.586.168.915	0,34	1.877.179.360	0,35
BALIKESİR	1.727.102.261	0,47	1.918.518.607	0,48	2.191.257.236	0,47	2.589.153.463	0,49
BİLECİK	232.597.598	0,06	275.646.045	0,07	301.196.392	0,06	334.535.325	0,06
BİNGÖL	140.705.860	0,04	167.822.281	0,04	189.123.490	0,04	228.617.894	0,04
BITLİS	173.960.428	0,05	189.756.470	0,05	212.016.516	0,05	267.459.495	0,05
BOLU	425.695.359	0,12	484.370.987	0,12	526.884.415	0,11	679.712.123	0,13
BURDUR	335.765.860	0,09	426.326.552	0,11	440.341.724	0,09	463.800.948	0,09
BURSA	9.452.201.351	2,57	10.663.211.053	2,65	12.676.739.439	2,72	14.474.609.834	2,73
ÇANAKKALE	770.237.862	0,21	884.445.134	0,22	1.014.380.582	0,22	1.172.525.525	0,22
ÇANKIRI	141.746.375	0,04	168.322.540	0,04	195.389.029	0,04	228.271.171	0,04
ÇORUM	488.754.092	0,13	535.869.963	0,13	602.347.341	0,13	726.683.331	0,14
DENİZLİ	1.845.475.816	0,50	2.115.716.468	0,53	2.490.002.416	0,54	2.911.463.206	0,55
DIYARBAKIR	1.163.816.991	0,32	1.325.519.219	0,33	1.577.597.463	0,34	1.849.825.395	0,35
EDİRNE	711.952.177	0,19	803.871.355	0,20	969.073.478	0,21	1.024.041.626	0,19
ELAZIĞ	598.167.864	0,16	680.434.872	0,17	765.071.579	0,16	900.430.281	0,17
ERZİNCAN	198.205.299	0,05	219.007.443	0,05	244.024.947	0,05	290.482.254	0,05
ERZURUM	677.893.388	0,18	759.132.169	0,19	873.488.555	0,19	1.062.472.443	0,20
ESKİŞEHİR	1.720.723.937	0,47	1.798.508.928	0,45	1.988.549.489	0,43	2.428.237.072	0,46
GAZİAN-TEP	2.470.920.384	0,67	2.743.505.303	0,68	3.521.674.319	0,76	4.381.452.074	0,83
GİRESUN	357.430.048	0,10	395.596.567	0,10	449.025.465	0,10	523.454.591	0,10

¹⁹⁵ TÜRMOB, *TÜRMOB Vergi Gelirleri Raporu*, www.turmob.org.tr, s.1. (08.01.2018).

GÜMÜŞHANE	82.080.577	0,02	92.423.121	0,02	104.194.689	0,02	127.269.731	0,02
HAKKARİ	109.593.549	0,03	136.259.474	0,03	155.375.443	0,03	166.098.505	0,03
HATAY	3.913.729.434	1,06	4.424.724.540	1,10	4.922.433.750	1,06	5.247.948.679	0,99
ISPARTA	478.422.549	0,13	538.702.739	0,13	605.583.883	0,13	754.294.899	0,14
MERSİN	6.981.185.377	1,90	7.719.168.164	1,92	8.144.355.020	1,75	8.586.381.882	1,62
İSTANBUL	159.048.532.242	43,28	185.068.676.539	46,07	208.892.023.447	44,90	234.969.837.145	44,37
İZMİR	38.416.022.546	10,45	42.329.881.963	10,54	48.535.220.705	10,43	55.700.972.833	10,52
KARS	160.838.134	0,04	187.380.075	0,05	208.200.396	0,04	257.500.834	0,05
KASTAMONU	467.113.965	0,13	483.070.316	0,12	497.529.857	0,11	547.894.925	0,10
KAYSERİ	2.445.584.142	0,67	2.658.437.245	0,66	3.113.284.510	0,67	3.582.585.291	0,68
KIRKLARELİ	459.904.795	0,13	506.194.051	0,13	595.270.876	0,13	635.827.721	0,12
KİRSEHİR	225.191.648	0,06	251.878.838	0,06	281.277.609	0,06	327.407.841	0,06
KOCAELİ	41.773.410.215	11,37	40.834.095.256	10,17	51.049.195.886	10,97	60.300.948.112	11,39
KONYA	2.870.523.174	0,78	3.321.707.784	0,83	3.847.851.866	0,83	4.571.080.503	0,86
KÜTAHYA	644.364.181	0,18	722.606.011	0,18	770.833.567	0,17	860.735.585	0,16
MALATYA	741.039.633	0,20	830.114.219	0,21	950.230.436	0,20	1.119.043.887	0,21
MANİSA	2.017.104.959	0,55	2.252.764.720	0,56	2.531.361.327	0,54	2.971.455.545	0,56
K.MARAŞ	1.063.431.298	0,29	1.182.224.309	0,29	1.409.105.221	0,30	1.672.527.348	0,32
MARDİN	427.285.082	0,12	446.392.440	0,11	532.061.230	0,11	605.630.353	0,11
MUĞLA	1.707.544.060	0,46	1.707.795.682	0,43	1.880.815.247	0,40	2.273.613.958	0,43
MUŞ	155.245.074	0,04	190.523.750	0,05	208.069.524	0,04	256.409.972	0,05
NEVŞEHİR	266.955.078	0,07	307.557.433	0,08	371.467.599	0,08	399.313.615	0,08
NİĞDE	235.018.853	0,06	278.878.982	0,07	317.969.984	0,07	390.441.226	0,07
ORDU	602.365.399	0,16	666.071.708	0,17	769.578.062	0,17	886.104.714	0,17
RİZE	562.137.070	0,15	647.412.160	0,16	742.857.282	0,16	925.020.031	0,17
SAKARYA	1.463.566.111	0,40	1.651.757.919	0,41	1.864.959.198	0,40	2.159.021.274	0,41
SAMSUN	2.052.230.872	0,56	2.313.973.844	0,58	2.673.494.086	0,57	2.921.765.031	0,55
SİİRT	182.286.572	0,05	207.226.987	0,05	231.925.987	0,05	258.955.021	0,05
SINOP	165.654.316	0,05	176.772.201	0,04	193.700.189	0,04	233.952.617	0,04
SİVAS	595.123.063	0,16	667.399.097	0,17	757.546.000	0,16	926.133.817	0,17
TEKİRDAĞ	3.560.178.683	0,97	4.413.253.859	1,10	4.852.669.898	1,04	5.059.326.506	0,96
TOKAT	403.251.442	0,11	442.068.464	0,11	490.834.411	0,11	595.387.005	0,11
TRABZON	1.287.806.993	0,35	1.481.450.696	0,37	1.740.855.440	0,37	2.041.377.891	0,39
TUNCELİ	72.546.015	0,02	83.560.142	0,02	90.605.986	0,02	109.545.597	0,02
ŞANLIURFA	947.078.613	0,26	1.056.189.467	0,26	1.236.583.884	0,27	1.634.991.421	0,31
UŞAK	399.360.176	0,11	444.010.809	0,11	501.874.090	0,11	622.128.160	0,12
VAN	521.327.665	0,14	558.465.593	0,14	565.734.190	0,12	736.355.933	0,14
YOZGAT	296.505.094	0,08	314.965.136	0,08	354.842.172	0,08	414.877.596	0,08
ZONGULDAK	1.755.348.212	0,48	1.883.741.058	0,47	2.330.220.801	0,50	2.034.526.659	0,38
AKSARAY	581.639.377	0,16	707.048.685	0,18	659.770.940	0,14	815.762.476	0,15

BAYBURT	48.498.637	0,01	52.902.330	0,01	64.571.769	0,01	79.317.446	0,01
KARAMAN	232.056.350	0,06	280.576.050	0,07	312.569.390	0,07	346.309.782	0,07
KIRIKKALE	934.670.718	0,25	949.482.315	0,24	270.125.326	0,06	294.547.220	0,06
BATMAN	357.468.733	0,10	437.992.479	0,11	562.979.424	0,12	659.596.836	0,12
ŞIRNAK	291.459.559	0,08	286.211.011	0,07	283.291.468	0,06	286.787.004	0,05
BARTIN	175.791.161	0,05	198.607.143	0,05	231.174.188	0,05	271.852.120	0,05
ARDAHAN	54.479.110	0,01	63.250.451	0,02	70.264.632	0,02	85.577.255	0,02
İĞDIR	108.364.895	0,03	118.680.655	0,03	136.954.227	0,03	167.207.549	0,03
YALOVA	378.522.080	0,10	491.843.392	0,12	569.966.678	0,12	621.176.535	0,12
KARABÜK	337.188.955	0,09	471.995.940	0,12	417.455.762	0,09	551.283.323	0,10
KİLİS	71.908.739	0,02	90.838.135	0,02	102.435.871	0,02	118.185.315	0,02
OSMANIYE	345.954.866	0,09	423.335.538	0,11	574.270.138	0,12	636.067.489	0,12
DÜZCE	402.325.695	0,11	457.991.946	0,11	556.362.351	0,12	665.503.950	0,13

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, İller İtibariyle Genel Bütçe Vergi Gelirleri 2013-2016, www.gib.gov.tr., (03.01.2018).

2013 yılında *brüt tahsilat tutarının en yüksek olduğu il* 159.048.532.242 TL ile *İstanbul*'dur. İstanbul'u ikinci sırada 47.588.466.058 TL ile Ankara, üçüncü sırada ise 41.773.410.215 TL ile Kocaeli takip etmektedir. 2014 yılında brüt tahsilat tutarlarında birçok ilde artış olmuştur. Brüt tahsilat tutarının en yüksek olduğu iller sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir ve Kocaeli'dir. 2015 yılında *toplam tahsilat içerisinde en yüksek payı olan il* % 44.90 ile *İstanbul*'dur. İstanbul'u % 11.06 ile Ankara takip etmektedir. % 10.97 oranıyla Kocaeli üçüncü sırada, % 10.43 ile İzmir dördüncü sırada bulunmaktadır.

2016 yılına gelindiğinde Türkiye'de *brüt vergi tahsilat tutarının en yüksek olduğu il* 234.969.837.145 TL ile *İstanbul*'dur. İstanbul'un toplam tahsilat içindeki payı % 44.37'dir. İstanbul'u ikinci sırada 61.422.852.057 TL ile Ankara takip etmektedir. Ankara'nın toplam tahsilat içindeki payı % 11,60'dır. Ankara'yı 60.300.948.112 TL ve % 11.39 oranıyla Kocaeli takip etmektedir. *Vergi tahsilat oranının en düşük olduğu il* 79.317.446 TL ile *Bayburt*'tur. Bayburt'un toplam vergi tahsilatı içindeki payı % 0.01'dir. Bayburt'u 85.577.255 TL ve % 0.02 oranıyla Ardahan takip etmektedir (Tablo 8).

Diğer göstergelerde olduğu gibi vergi tahsilatında da bölgeler arasında dengesizlik söz konusudur.

3.1.1.1.7. Yoksulluk Oranları

Türkiye’de dahil olmak üzere tüm ülkelerde 1980’lerde ortaya çıkan neo-liberal ekonomi politikaları, küreselleşme süreci, emek ve sermayenin serbest dolaşımının artması gibi nedenler tüm dünyada ekonomik açıdan yapısal bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Bu dönüşüm sürecinde bir grup ülkede refah, servet ve zenginlik artışları yaşanırken, diğer bir grup ülkede yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliği artarak devam etmiş ve bunun sonucunda gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki uçurumlar artmıştır. Yoksulluk yapısal ve çok boyutlu ciddi bir sorun olup yoksullukla mücadelede devletlere önemli rol düşmektedir.¹⁹⁶ Son 30 yılda tüm dünyada yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşümler toplumun bazı kesimlerinin kalıcı şekilde yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.¹⁹⁷ Ülke genelinde yaşanan yoksullaşma bölgeler arasında arasındaki yoksulluk durumlarını da etkilemiştir. Tablo 9’da ülkemizde 2012-2016 dönemi için bölgelere göre satın alma gücü paritesi (sgp) kullanılarak medyan gelirin % 50’sine göre belirlenen yoksulluk sınırı ve yoksul sayısı verilmektedir.

Tablo 9: Bölgelere Göre Satın alma Gücü Paritesi Kullanılarak Medyan Gelirin % 50’sine Göre Belirlenen Yoksulluk Sınırı ve Yoksul Sayısı

İİBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2012		2013		2014		2015		2016	
	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (Bin Kişi)
TR TÜRKİYE	4.394	11.131	4.871	10.321	5.390	10.451	6.032	10.503	6.896	10.296
TR1 İSTANBUL	4.394	644	4.871	614	5.390	781	6.032	1.059	6.896	845
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Bahkeşir, Çanakkale)	4.394	345	4.871	258	5.390	239	6.032	330	6.896	288
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	4.394	683	4.871	585	5.390	675	6.032	692	6.896	679
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	4.394	528	4.871	423	5.390	389	6.032	343	6.896	400

¹⁹⁶ Didem Gürses, ‘‘Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları’’, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:17, Sayı:1, 2007, s. 60.

¹⁹⁷ a.g.m., s. 70.

TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	4.394	484	4.871	434	5.390	494	6.032	393	6.896	406
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	4.394	1 665	4.871	1460	5.390	1776	6.032	1.615	6.896	1.746
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	4.394	459	4.871	458	5.390	402	6.032	408	6.896	453
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	4.394	492	4.871	484	5.390	498	6.032	513	6.896	443
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	4.394	299	4.871	212	5.390	209	6.032	274	6.896	199
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	4.394	752	4.871	662	5.390	640	6.032	554	6.896	461
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	4.394	1.355	4.871	1.356	5.390	1.214	6.032	1192	6.896	1.061
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	4.394	3.425	4.871	3.375	5.390	3.134	6.032	3.132	6.896	3.315

Gelirlerin referans dönemi bir önceki takvim yılıdır.

Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012-2016 verilerinden oluşturulmuştur. www.tuik.gov.tr, (17.12.2017).

Tablo 9’da görüldüğü üzere 2012’de 4.394 TL olan yoksulluk sınırı, 2016 yılında 6.896 TL’ye yükselmiştir. 2016 yılında 6.896 TL’nin altında geliri olan en yüksek kişi sayısı *Güneydoğu Anadolu Bölgesindedir*. İkinci sırada ise Akdeniz Bölgesi bulunmaktadır. *Yoksul sayısının en az olduğu bölge* 199 bin kişi ile *Doğu Karadeniz Bölgesinde* görülürken, bu bölgeyi ikinci sırada 288 bin kişi ile Batı Marmara Bölgesi izlemektedir.

Yoksul sayısı bu dönemde Akdeniz Bölgesi haricinde her bölgede düşme göstermekle birlikte, daha az gelişmiş bölgelerde 2012-2016 arasındaki fark daha düşüktür. Bu durum bölgeler arasında yoksulluk sayısındaki orantısızlığın devam ettiğini göstermektedir.

3.1.1.2. Sosyal Göstergelere Göre Analiz

Bölgelerarası eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi sadece ekonomik gelişmenin sağlanmasıyla mümkün olamaz. Ekonomik gelişmenin yanı sıra birtakım sosyo-kültürel gelişmelerinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Az gelişmiş bir bölgede yaşayan bireylerin eğitim seviyelerinin artırılması, sağlık hizmetlerinden daha fazla faydalanmaları, kültürel faaliyetlere katılarak genel olarak refah seviyelerinin artırılması bölgesel kalkınmada çok önemli rol oynamaktadır. Bu bölüm altında gelişmişlik farklarının sosyal göstergeler adı altında incelenmesinde demografik, eğitim, sağlık gibi alanlardaki istatistikî araştırmalar ele alınmaktadır.

3.1.1.2.1. Demografik Göstergeler

Bölgelerin demografik yapıları, sosyo-ekonomik gelişimleri hakkında bilgi verebilmektedir. Demografik yapıyı gösterecek veriler olarak *nüfusun bölgelere göre dağılışı, bölgelerin aldıkları ve verdikleri göç oranları* incelenebilir.

Nüfusun Bölgelere Göre Dağılışı

Tablo 10'da 2010 ve 2016 yılları arasındaki birer yıllık süreçlerde İBBS düzey 1 bölgelerindeki nüfus sayıları gösterilmektedir. 2016 yılında Türkiye'nin genel nüfusu 79.814.871 kişidir. Nüfusun yıllar itibarıyla artışı kadar hatta daha önemlisi bölgeler itibarıyla dağılımı önemli bir göstergedir.

İstanbul 14.804.116 kişiden oluşan nüfusu ile diğer tüm bölgeleri geride bırakmaktadır. İstanbul'dan sonra en yüksek nüfus Ege ve Akdeniz Bölgelerinde görülmektedir. Nüfusu en düşük birinci bölge Kuzeydoğu Anadolu, ikinci bölge ise Doğu Karadeniz Bölgesi olarak tespit edilmiştir. (Tablo 10). Dolayısıyla ülke genelinde bölgelerarasında nüfus dağılımında nispi olarak daha gelişmiş bölgeler lehine dengesizlik söz konusudur.

Tablo 10: Bölgelere Göre Toplam Nüfus

İİBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016
TR TÜRKİYE	74.724.269	75.627.384	76.667.864	77.695.904	78.741.053	79.814.871
TR1 İSTANBUL	13.624.240	13.854.740	14.160.467	14.377.018	14.657.434	14.804.116
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	3.210.147	3.247.669	3.278.705	3.351.582	3.387.449	3.442.229
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	9.687.692	9.779.502	9.897.313	10.023.549	10.138.132	10.265.111
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	6.952.685	7.058.367	7.198.284	7.332.137	7.499.352	7.684.187
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	7.163.453	7.253.247	7.362.247	7.499.242	7.643.315	7.753.431
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	9.495.788	9.611.007	9.766.093	9.906.771	10.039.939	10.182.776
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	3.843.731	3.853.025	3.873.470	3.886.251	3.894.341	3.948.240
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	4.477.107	4.483.603	4.499.102	4.493.559	4.502.525	4.551.366
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	2.513.021	2.545.274	2.553.647	2.566.840	2.572.850	2.645.584
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	2.230.394	2.226.155	2.207.602	2.206.326	2.195.359	2.201.368
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis,	3.709.838	3.756.322	3.774.582	3.801.911	3.824.817	3.827.576

Hakkari)						
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	7.816.173	7.958.473	8.096.352	8.250.718	8.385.540	8.508.887
Not: Yabancılar kapsamamıştır.						

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Demografi İstatistikleri 2010-2016 verilerinden oluşturulmuştur.
www.tuik.gov.tr, (21.12.2017).

Bölgelerin Aldıkları ve Verdikleri Göç Sayıları

Bölgelerin aldıkları ve verdikleri göç sayıları aynı zamanda söz konusu bölgelerin ekonomik ve sosyal durumlarının göstergesi olmaktadır. Tablo 11’de yıllık göç sayıları değişimi gösterilmektedir. *İstanbul* nüfus verilerinde olduğu gibi yine bütün bölgeleri geride bırakarak *en yüksek göç alan* il olmuştur. *İstanbul’a* 2015 ve 2016 yılları arasında 369.582 kişi göç etmiştir. *İstanbul’u* Doğu Marmara Bölgesi takip etmektedir. Bu bölgelere göçün nedenleri arasında daha fazla iş olanakları ve daha iyi yaşam koşulları yani daha yüksek gelişmişlik düzeyi sayılabilir. 1 yılda 257.367 kişi bu bölgeye göç etmiştir. *En az göç alan birinci bölge Kuzeydoğu Anadolu*, ikinci bölge ise *Ortadoğu Anadolu Bölgesidir*.

Tablo 11: Bölgelerin Aldığı Göç

İİBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016
TR TÜRKİYE	2.045.720	1.942.874	2.122.454	2.254.607	2.287.542	2.192.826
TR1 İSTANBUL	450.445	384.535	437.922	438.998	453.407	369.582
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	106.010	109.328	118.803	147.561	135.600	137.541
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	192.204	195.844	204.839	235.605	236.581	228.339
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	207.410	199.705	220.469	237.154	254.460	257.367
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	234.526	203.992	228.304	248.056	249.767	222.698
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay,	207.518	196.401	212.491	226.062	233.874	223.262

Kahramanmaraş, Osmaniye)						
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	100.887	101.268	113.920	116.952	110.852	116.281
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	134.817	143.423	161.961	160.815	165.936	170.808
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	85.271	105.109	105.175	113.914	106.006	137.818
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	72.372	63.300	69.019	80.017	80.965	82.863
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	102.675	112.229	107.275	101.298	106.707	97.245
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	151.585	127.740	142.276	148.175	153.387	149.022
Not: Yabancılar kapsamamıştır. Bölge içindeki illerin birbirleri arasındaki göçü kapsamamıştır.						

Kaynak: TÜİK, Göç İstatistikleri 2010-2016 verilerinden oluşturulmuştur. www.tuik.gov.tr, (21.12.2017).

Bölgelerin verdikleri göç sayıları da önem arz etmektedir. Tablo 12’de bu sayılar yer almaktadır. 2015 ve 2016 yılları arasında İstanbul’dan göç eden kişi sayısı 440.889 kişidir. Bir önceki Tablo 11’de İstanbul’a 369.582 kişinin göç ettiği belirtilmişti. Buna göre İstanbul’un verdiği göç aldığı göçten fazladır. *İstanbul’u ikinci sırada Akdeniz Bölgesi* takip etmektedir. Üçüncü sırada Güneydoğu Anadolu Bölgesi bulunmaktadır. Bu bölgenin verdiği göç sayısının fazla olması bölgedeki işgücü olanaklarının kısıtlı olmasına bağlanabilir. Bölgeler arasında *en az göç veren bölge Doğu Karadeniz Bölgesi*’dir. Bu bölgeyi ikinci sırada Batı Marmara Bölgesi takip etmektedir.

Tablo 12: Bölgelerin Verdiği Göç

İİBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016
TR TÜRKİYE	2.045.720	1.942.874	2.122.454	2.254.607	2.287.542	2.192.826
TR1 İSTANBUL	328.663	354.074	371.601	424.662	402.864	440.889
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	90.149	84.276	99.543	101.113	114.957	100.154
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	190.979	170.489	189.098	189.490	204.334	185.289
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	164.586	162.615	173.425	180.965	182.293	179.376
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	184.218	177.798	200.077	208.817	199.629	203.953
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	219.315	206.925	219.509	222.621	233.715	223.556
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	134.765	117.130	132.541	142.812	136.246	116.652
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	174.374	157.816	187.639	195.633	185.588	164.501
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	110.220	86.614	114.398	118.470	121.186	98.358
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	100.345	97.734	111.784	123.105	127.477	109.249
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis,	164.354	139.320	134.247	148.095	155.336	147.852

Hakkari)						
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	183.752	188.083	188.592	198.824	223.917	222.997
Not: Yabancılar kapsamamıştır. Bölge içindeki illerin birbirleri arasındaki göçü kapsamamıştır.						

Kaynak: TÜİK, Göç İstatistikleri 2010-2016 verilerinden oluşturulmuştur. www.tuik.gov.tr, (21.12.2017).

Normal şartlarda az gelişmiş bölgelerden verilen göç oranları fazla olurken, İstanbul'da son yıllarda yaşanan göçlerin yüksek olmasının sebepleri arasında insanların kalabalık, yaşama ve ihtiyaçları karşılama maliyeti yüksek ve yorucu şehirlerden uzaklaşmak istemesi gösterilebilir.

3.1.1.2.2. Eğitim Göstergeleri

Bölgesel gelişmişliğin tespiti açısından en önemli sosyal göstergelerden biri eğitim durumunu gösteren göstergelerdir. Bölgelere göre, *okur yazarlık seviyeleri, bireylerin hangi eğitim düzeyinden mezun oldukları* gibi veriler sosyal gelişmişliğin incelenmesi açısından kullanılabilir önemli verilerdir.

Tablo 13'de İBBS düzey 1 bölgelerine göre, 2010 ve 2016 yılları arasında, okuma yazma bilen nüfusun sayısı gösterilmektedir.

Tablo 13: Bölgelerde Okuma Yazma Bilen Nüfusun Sayısı

Okuma Yazma Bilen Nüfus (6 yaş ve üzeri)							
İBBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
TR TÜRKİYE	59.525.746	61.889.739	63.347.643	64.374.134	66.066.330	67.255.997	68.370.147
TR1 İSTANBUL	10.924.239	11.358.093	11.599.654	11.868.020	12.328.083	12.636.962	12.773.873
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	2.711.310	2.833.121	2.884.090	2.915.613	3.003.594	3.040.399	3.092.766
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	8.146.652	8.488.983	8.624.980	8.733.389	8.896.750	9.012.815	9.139.239
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	5.745.391	5.935.088	6.051.502	6.177.975	6.378.283	6.530.311	6.695.550
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	5.883.826	6.093.808	6.225.663	6.331.074	6.523.748	6.671.330	6.775.947

TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	7.620.015	7.866.729	8.068.350	8.206.851	8.406.254	8.563.892	8.725.356
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	3.077.809	3.159.812	3.246.351	3.272.868	3.304.581	3.321.558	3.377.262
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	3.687.099	3.770.720	3.846.727	3.877.592	3.906.149	3.926.192	3.976.901
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	2.025.124	2.084.217	2.144.357	2.162.796	2.197.356	2.221.630	2.289.403
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	1.629.101	1.712.866	1.730.056	1.724.438	1.748.856	1.759.625	1.781.239
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	2.678.764	2.843.549	2.933.933	2.970.443	3.034.713	3.086.174	3.112.092
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	5.396.416	5.742.753	5.991.980	6.133.075	6.337.963	6.485.109	6.630.519

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, Eğitim İstatistikleri, 2010-2016 verilerinden oluşturulmuştur. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/>, (18.12.2017).

2010 yılında *okuma yazma oranının en yüksek olduğu il* 10.924.239 kişi ile *İstanbul*'dur. İstanbul'u Ege ve Akdeniz Bölgeleri takip etmektedir. Bu yılda *okuma yazma oranının en düşük olduğu bölge* ise 1.629.101 kişi ile *Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi*'dir. 2016 yılına kadar ilk üç sırada sırasıyla İstanbul, Ege ve Akdeniz Bölgeleri bulunmaktadır. 2010 yılında Türkiye genelinde okuma yazma bilen kişilerin toplam sayısı 59.525.746 iken 2016'ya gelindiğinde bu sayı 68.370.147'ye ulaşmıştır.

2016 yılında *okuma yazma bilen nüfusun en yüksek olduğu il* 12.773.873 kişi ile *İstanbul*'dur. Bölgeler arasında *okuma yazma oranının en yüksek olduğu* birinci bölge 9.139.239 kişi ile *Ege Bölgesi* iken, ikinci sırada 8.725.356 kişi ile Akdeniz Bölgesi bulunmaktadır. *Okuma yazma bilen nüfusun en az sayıda olduğu bölge* 1.781.239 kişi

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesidir. Bu bölgeyi ikinci sırada 2.289.403 kişi ile Doğu Karadeniz Bölgesi izlemektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise, okuma yazma bilen kişi sayısı 6.630.519'dur. Bu sayı gelişmiş bölgelerdeki okuma yazma bilen kişi sayısına oldukça yakın bir sayıdır. Bu durum okuma yazma oranı açısından bölgeler arasındaki farkın az olduğunu göstermektedir.

Lise veya dengi mezunu bireylerin oranı dağılımı Tablo 14'te gösterilmektedir. 2010 ve 2016 yılları arasındaki 6 yıllık süreç incelendiğinde lise ve dengi mezunu olan nüfus hiçbir bölgede kademeli bir artış göstermemektedir.

Tablo 14: Bölgelerde Lise veya Dengi Mezun Oranı

Lise veya Dengi Mezunu Oranı (%; 15 Yaş ve Üzeri)							
İİBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
TR1 İSTANBUL	24,93	25,25	24,88	24,32	24,48	24,31	24,51
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	21,7	21,91	22,18	22,02	22,4	22,71	23,51
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	21,19	21,06	21,3	21,01	21,39	21,77	22,64
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	24,35	24,7	24,71	24,31	24,58	24,9	25,82
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	25,33	25,18	25,06	24,6	24,7	24,55	25,4
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	21,84	21,98	21,86	21,47	21,73	21,9	23,05
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	21,25	21,46	21,77	21,14	21,39	21,93	23,43
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	18,63	18,79	19,07	18,66	19,13	19,83	21,16
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	21,98	22,51	22,53	22,4	22,79	23,05	24,19

TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	18,44	18,88	18,77	18,46	18,37	18,8	19,9
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	18,62	19,58	19,35	18,95	19,1	19,33	20,22
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	15,61	16,41	15,97	15,75	15,76	15,96	16,87

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, Eğitim İstatistikleri, 2010-2016 verilerinden oluşturulmuştur. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/>, (18.12.2017).

2010 yılında bölgelerdeki lise ve dengi mezunu oranları % 15 ve % 25, 2016 yılında % 16 ve % 25 civarında seyretmekte olup, önemli bir değişim yaşanmadığı görülmektedir. *En yüksek oran* % 25.82 ile *Doğu Marmara Bölgesinde* görülmekte iken, onu ikinci sırada % 25.4 ile Batı Anadolu Bölgesi takip etmektedir. Lise ve dengi mezunlarının *en düşük olduğu bölge* % 16.87 ile *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir*. İkinci düşük orana sahip bölge ise % 19.9 ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'dir (Tablo 14).

Tablo 15 verileri İBBS düzey 1 bölgelerinde yüksekokul veya fakülte mezunu bireylerin oranını göstermektedir.

Tablo 15: Bölgelerde Yüksekokul ve Fakülte Mezunu Oranı

Yüksekokul veya Fakülte Mezunu Oranı (% , 15 Yaş ve Üzeri)							
İBBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
TR1 İSTANBUL	10,99	12,62	13,29	14,79	15,7	17,41	18,27
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Bahçeşir, Çanakkale)	8,36	9,69	10,19	11,38	12,43	13,45	14,09
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	9,25	10,62	11,1	12,15	13,25	14,41	15,22
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	8,92	10,4	10,97	12,2	13,06	14,35	15,06
TR5 BATI							

ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	12,94	14,71	15,24	16,31	17,22	18,64	19,36
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	8,29	9,6	10,17	11,39	12,29	13,46	14,19
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	7,33	8,6	9,01	10,25	11,07	12,09	12,8
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	6,94	8,13	8,67	9,94	10,78	11,7	12,44
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	7,59	8,95	9,54	10,65	11,67	12,67	13,4
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	5,77	7,36	7,82	9,07	9,87	10,74	11,3
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	5,76	7,29	7,82	9,2	10,02	11,04	11,75
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	4,67	6,02	6,6	7,79	8,56	9,55	10,27

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, Eğitim İstatistikleri, 2010-2016 verilerinden oluşturulmuştur. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/>, (18.12.2017).

Genel olarak yükseköğretim veya fakülte mezunu oranı her bölgede artmıştır (Tablo 15). Tüm yıllarda *en yüksek* yükseköğretim veya fakülte mezun olan kişi sayısına sahip bölge, *Batı Anadolu Bölgesi* olmuştur. Bu bölgede Ankara, Konya, Karaman gibi sadece 3 il bulunmasına rağmen bu iller diğer bütün bölgeleri geride bırakmışlardır. % 18.27 gibi bir oranla İstanbul Batı Anadolu Bölgesi'ni takip etmektedir. Üçüncü sırada ise % 15.22 ile Ege Bölgesi bulunmaktadır. % 0.16'lık bir farkla Ege Bölgesi'ni Doğu Marmara Bölgesi izlemektedir. 2016 yılında bir yükseköğretim veya fakülte mezun nüfusun *en düşük olduğu bölge* % 10.27 ile *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir*. 2012 yılında bu bölgede bu oran % 4.67 olduğundan 6 yılda yaklaşık 2.5 kat artmıştır. En

düşük oranın olduğu ikinci bölge % 11.3 ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi iken üçüncü sırada ise % 11.75 ile Ortadoğu Anadolu Bölgesi bulunmaktadır (Tablo 15).

3.1.1.2.3. Sağlık Göstergeleri

Refah artışını sağlayan unsurlar arasında yeterli nitelik ve nicelikteki sağlık hizmetleri yer alır. Sağlık hizmetlerinin yeterliliği değerlendirilirken *kurum sayıları, yatak sayıları, doktor, hemşire sayıları* gibi göstergelerden yararlanır. Bu göstergelere dayalı olarak bölgelerarası sosyal gelişmişlik durumu karşılaştırılabilir.

İBBS düzey 1 bölgeleri kapsamında 2000 ve 2015 yılları arasındaki bölgelerdeki *sağlık kurum sayıları ve yatak sayıları* Tablo 16’da gösterilmektedir.

Tablo 16: Bölgelerdeki Kurum ve Yatak Sayıları

İBBS DÜZEY I BÖLGELERİ	2000		2005		2010		2015	
	Toplam/ Kurum Sayısı	Toplam/ Yatak Sayısı	Toplam/ Kurum Sayısı	Toplam/ Yatak Sayısı	Toplam/ Kurum Sayısı	Toplam/ Yatak Sayısı	Toplam/ Kurum Sayısı	Toplam/ Yatak Sayısı
TR TÜRKİYE	1.183	134.950	1.154	155.072	1.397	184.339	1.398	209.648
TR1 İSTANBUL	186	26.298	195	27.399	217	30.881	236	34.089
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	73	6.190	64	7.282	75	8.099	84	9.158
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	166	20.001	153	22.203	177	24.666	195	28.136
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	96	10.213	89	13.113	117	16.391	135	19.767
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	90	16.450	103	18.195	114	23.828	135	25.056
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	119	14.399	120	17.772	161	21.334	176	25.493
TR7 ORTA ANADOLU								

(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	90	7.360	87	8.351	104	10.390	100	11.146
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	111	10.841	104	12.814	117	12.816	120	13.676
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	68	6.164	60	7.460	74	8.097	81	8.137
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	49	4.194	45	4.625	57	5.334	63	6.513
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	60	5.693	59	7.907	79	9.420	80	10.985
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	75	7.147	75	7.951	105	13.083	128	17.492

Sağlık Bakanlığı, Üniversite, Özel Kurum ve Belediyelere ait sağlık kurumlarının yatak sayıları kapsanmıştır. Ayrıca Milli Savunma Bakanlığı'na ait hastanelerdeki yatak sayıları da dahildir.

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, Sağlık İstatistikleri, 2000-2005-2010-2015 verilerinden oluşturulmuştur. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/>, (18.12.2017).

Hem 2000 yılında hem de 2015 yılında *hastane ve yatak sayısının en fazla olduğu il İstanbul'dur*. İstanbul'u Ege ve Akdeniz Bölgeleri izlemektedir. *Hastane ve yatak sayısının en düşük olduğu bölgeler ise Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu Bölgeleri'dir* (Tablo 16).

Sağlık hizmetleri değerlendirilmesinde bir başka dikkate alınacak gösterge sağlık personeli sayılarıdır. Bir ülkedeki hekim, hemşire, memur gibi sağlık personeli sayısı ne kadar fazla olursa sağlık sektörü ve vatandaşların aldığı sağlık hizmeti açısından o kadar gelişmişlik sağlanabilir.

Tablo 17’de görüldüğü üzere sağlık personeli sayısı genel olarak artmıştır. Nitekim Türkiye’de 2015 yılında toplam hekim sayısı 141.259, toplam hemşire sayısı 152.803, toplam sağlık memuru sayısı 145.943 kişiye ulaşmıştır. 2000-2015 döneminde toplam hekim sayısının *en yüksek olduğu il İstanbul’dur*. Doktor sayısı açısından İstanbul’u ikinci sırada Batı Anadolu Bölgesi, üçüncü sırada Ege Bölgesi takip etmektedir. *Hekim sayısının en düşük olduğu bölgeler ise Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgeleri’dir*.

Ancak hemşire ve sağlık personeli sayıları açısından değerlendirildiğinde en yüksek sayı *Ege Bölgesi’ne* aittir. En düşük hekim sayısında olduğu gibi diğer personel sayısı *Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nde* görülmektedir.

Tablo 17: Bölgelerdeki Toplam Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru Sayıları

İİBS DÜZEY 1 BÖLGELERİ	2005			2010			2015		
	Toplam Hekim	Hemşire	Sağlık Memuru	Toplam Hekim	Hemşire	Sağlık Memuru	Toplam Hekim	Hemşire	Sağlık Memuru
TR TÜRKİYE	100.853	78.182	62.035	123.447	114.772	99.302	141.259	152.803	145.943
TR1 İSTANBUL	23.146	9.734	6.970	25.661	17.923	12.591	28.797	24.720	18.416
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	3.376	3.679	2.448	4.338	4.629	4.080	5.250	6.429	6.503
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	15.504	12.591	8.099	16.793	15.706	12.584	19.803	20.878	19.726
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	8.048	7.409	5.248	10.085	10.503	9.024	12.336	14.686	13.438
TR5 BATI ANADOLU (Ankara, Konya, Karaman)	15.499	10.024	7.702	19.948	18.328	12.287	20.843	18.710	17.787
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	12.014	10.169	7.848	13.488	12.962	12.203	16.542	18.526	19.232
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	4.412	4.207	5.121	5.837	5.705	7.269	6.367	8.039	9.889
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	5.199	5.874	5.123	6.525	7.485	7.854	7.207	9.959	11.110

TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	2.542	3.919	3.492	3.890	4.984	5.028	4.300	6.489	6.983
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	1.832	1.980	2.053	2.991	3.012	3.256	3.440	4.070	4.192
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	3.537	3.587	3.475	5.241	5.170	5.398	5.428	7.181	6.986
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	5.744	5.009	4.456	8.650	8.365	7.728	10.946	13.116	11.681
Toplam hekim sayısı, uzman hekim, pratisyen hekim ve asistan hekim sayılarından oluşmaktadır. Bu veriler, devlet hesabına ve serbest çalışan tüm sağlık personelini kapsamaktadır.									

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, Sağlık İstatistikleri 2005-2010-2015 verilerinden oluşturulmuştur. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistik/>, (18.12.2017).

3.1.1.2.4. Gelir Dağılımı

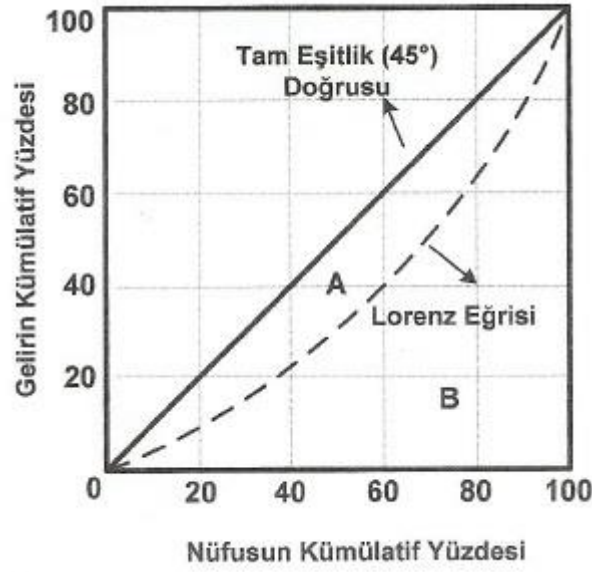
Makro ölçekte bir ülkedeki adil gelir dağılımını ölçmede Gini katsayısı kullanılır. Gini katsayısı bir ülkenin ya da bir bölgenin gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmeye yarayan bir katsayı olup 0 ve 1 arasında değerler almaktadır. 0'a yaklaştıkça gelir dağılımının daha adil hale geldiği, 1'e yaklaştıkça ise gelir dağılımının daha adaletsiz hale geldiği söylenebilir.

Bir ülkede gelir dağılımındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak için uygulanan ekonomi ve maliye politikalarının ne derece başarı gösterdiği "*Lorenz Eğrisi*" analizi ile açıklanabilir.¹⁹⁸

Gelirin mutlak anlamda eşit olarak dağıtıldığı yer 45 derece doğrusudur. Eğri 45 derecelik doğruya yaklaştıkça gelir dağılımı giderek daha adil olmaktadır. Örneğin; A noktası B noktasına göre gelirin daha eşit dağıtıldığı bir durumu göstermektedir.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Orhan Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, 11. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2010, s. 19.

¹⁹⁹ a.g.e., s. 20.

Şekil 1: Lorenz Eğrisi

Tablo 18’de Gini katsayısı ile Türkiye’de belli bölgelerdeki gelir dağılımının durumu incelenmektedir. Bir bölgedeki Gini katsayısı azaldıkça gelir eşitsizliği de azalıyor demektir.

Tablo 18: Türkiye’de Bölgelere Göre Gini Katsayısı

Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gini Katsayısı											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
TÜRKİYE	0,403	0,387	0,386	0,394	0,380	0,383	0,382	0,382	0,379	0,386	0,396
KENT	0,392	0,375	0,376	0,386	0,370	0,376	0,371	0,375	-	-	-
KIR	0,399	0,373	0,370	0,364	0,361	0,369	0,370	0,360	-	-	-
TR1 İSTANBUL	0,361	0,344	0,350	0,350	0,355	0,358	0,374	0,381	0,357	0,378	0,398
TR2 BATI MARMARA (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)	0,359	0,335	0,336	0,370	0,371	0,378	0,380	0,359	0,370	0,382	0,395
TR3 EGE (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	0,412	0,372	0,382	0,384	0,387	0,400	0,391	0,382	0,373	0,378	0,387
TR4 DOĞU MARMARA (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	0,390	0,380	0,332	0,364	0,328	0,323	0,342	0,329	0,351	0,353	0,346
TR5 BATI ANADOLU	0,399	0,368	0,396	0,388	0,358	0,364	0,357	0,388	0,393	0,385	0,394

(Ankara, Konya, Karaman)												
TR6 AKDENİZ (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	0,402	0,413	0,373	0,387	0,388	0,395	0,396	0,394	0,392	0,392	0,396	
TR7 ORTA ANADOLU (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)	0,359	0,340	0,344	0,400	0,369	0,363	0,361	0,343	0,365	0,362	0,386	
TR8 BATI KARADENİZ (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	0,367	0,366	0,375	0,382	0,345	0,333	0,337	0,329	0,339	0,358	0,368	
TR9 DOĞU KARADENİZ (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	0,393	0,359	0,371	0,373	0,328	0,337	0,332	0,328	0,333	0,336	0,369	
TRA KUZEYDOĞU ANADOLU (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	0,364	0,395	0,434	0,388	0,372	0,373	0,370	0,385	0,394	0,378	0,352	
TRB ORTADOĞU ANADOLU (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	0,380	0,374	0,369	0,385	0,384	0,383	0,356	0,350	0,367	0,355	0,370	
TRC GÜNEYDOĞU ANADOLU (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	0,381	0,355	0,393	0,401	0,382	0,378	0,348	0,362	0,361	0,363	0,349	

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2016, www.tuik.gov.tr, (28.10.2017).

Gini katsayısı ilk olarak Türkiye genelinde kent ve kırsal olmak üzere 2 bölge şeklinde değerlendirildiğinde, kentlerde 2006 ve 2013 yılları arasında Gini katsayısı 0.017 oranında gerilerken, kırsal alanlarda bu katsayı 0,039 oranında azalış göstermiştir. Kentlerdeki gelir dağılımının kırsal kesime nispetle daha eşitlikçi olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde Gini katsayısı 2006 yılında 0.403'den 2016 yılında 0.396'ya düşerek daha adil gelir dağılımı yönünde değişimin olduğu söylenebilir. 2006 yılında en yüksek Gini katsayısına (0.412) sahip bölge Ege, 2016 yılında (0.398) İstanbul'dur. 2006-2016 yılları arasında Gini katsayısının en fazla değişim gösterdiği bölge Doğu Marmara'dır (0,044) (Tablo 18).

Yukarıda açıklanan ekonomik, mali ve sosyal göstergeler sonuçları değerlendirildiğinde Türkiye’de İBBS düzey 1 bölgeleri arasında bölgesel eşitsizliklerin ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. En gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgeler arasında her açıdan büyük dengesizlikler tespit edilmiştir. Örneğin; kişi başına düşen gelir, en yüksek Doğu Marmara Bölgesi’ndeki Kocaeli de 43.521 TL olarak tespit edilmişken, en düşük seviyede olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki Ağrı’da 8.486 TL’dir. Doğu Marmara’da tespit edilen GSYH, Güneydoğu Anadolu’daki GSYH’nin neredeyse 5 katıdır. Aynı ülke içindeki iki bölgede oluşan bu farklar diğer göstergeler değerlendirildiğinde de benzer şekildedir.

Ekonomik ve mali göstergeler ile ortaya çıkan sonuçlar birlikte ele alındığında Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Ege Bölgeleri Türkiye’nin gelişmiş bölgeleri olarak kabul edilebilir. Kuzeydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ise az gelişmiş bölgeler statüsündedir. Eğitim, sağlık ve gelir dağılımı gibi sosyal göstergeler açısından bölgelerin durumu incelendiğinde ekonomik ve mali göstergelerde ortaya çıkan sonuçların değişmediği görülmektedir. Doğu Marmara, Ege, Batı Anadolu, Akdeniz Bölgeleri gelişmiş olarak kabul edilirken, Kuzeydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz, Güneydoğu Anadolu Bölgeleri az gelişmiş bölgeler arasında yer almaktadır. Örneğin; Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde okuma yazma bilenlerin sayısı gelişmiş bölgelerde ortaya çıkan sayılara epeyce yaklaşmış iken, bu bölgedeki lise ve fakülte mezunu sayılarının diğer tüm bölgeler arasında en düşük seviyede kalması eğitim alanında yeterli ilerleme kaydedilemediğinin bir göstergesidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde okuma yazma bilen kişi sayısında son yıllarda artış olması ancak bu artışın ileri eğitim düzeyine yansıyamaması bölgenin eğitim açısından gelişmesini engellemektedir. Bu konuda gelişme sağlayabilmek için devlet teşviklerde bulunarak müdahale etmelidir.

Türkiye’nin hem ekonomik hem sosyal açıdan en gelişmiş ili göstergeler doğrultusunda İstanbul’dur. Ancak İstanbul’daki bu olumlu gelişmeler nüfus ile birlikte ele alındığında eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi alanlarda nüfusun ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersizlikler ortaya çıkmaktadır. Sadece İstanbul değil gelişmiş bölgelerin az gelişmiş bölgelerden aldıkları göç bu bölgelerin kapasitelerini doldurmasına ve ihtiyaçlara cevap verememesine neden olmaktadır. Bu noktada

özellikle devlet tarafından az gelişmiş bölgelerde yapılan yatırımları artırmak, işgücü olanakları yaratmak, o bölgelerdeki vatandaşların eğitim ve sağlık hizmetlerinden en iyi derecede faydalanmasını sağlama zorunluluğu doğmaktadır. Az gelişmiş bölgelerde refah seviyesinin yükseltilmesi sadece o bölgelerdeki refah seviyesini artırmakla kalmayacak aynı zamanda diğer gelişmiş bölgeler ile arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldıracaktır.

3.2. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMAYA YÖNELİK VERGİSEL TEŞVİKLER

3.2.1. Türkiye’de Tarihsel Açıdan Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Vergi Teşvik Politikaları

Türkiye’de bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik politikalar ilk olarak 1960 sonrası dönemde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarında yer almaya başlamıştır. 1960’larda oluşturulmaya başlanan bu planlar ile kamu yatırımlarının ülke genelinde artırılması, kaynakların etkin kullanılması ve en önemlisi az gelişmiş bölgelerin teşviklerden daha fazla yararlandırılması amaçlanmıştır.²⁰⁰ Böylece 1963 yılında ilk beş yıllık kalkınma planı ile bölgesel teşvik uygulamaları başlamıştır. Bu yılda aynı zamanda vergi teşvikleri olarak *yatırım indirimine* ilişkin kanun ve *ihracatta vergi iadesine* izin veren kanun da yürürlüğe girmiştir. 1967 yılında çıkartılan 933 sayılı “*Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun*” ilk bölgesel teşvik sisteminin de temeli olmuştur. 1968 yılına teşvik belgesi sistemi başlatılmış ve ilk teşvik belgesi düzenlemesi yapılmıştır.²⁰¹ Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesine yönelik ülkenin bazı yöreleri “*Kalkınmada Öncelikli Yöreler (KÖY)*” olarak belirlenmiştir. İlk olarak 1968’de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini kapsayan 22 il KÖY olarak belirlenirken, 1972 yılına gelindiğinde 10 il daha KÖY kapsamına alınmıştır. 1979’da bu yörelerin sayısı 41’e çıkmıştır. 1981 yılına gelindiğinde; KÖY kapsamında olan illerin gelişme göstermediği görülmüş ve az gelişmiş illere yönelik Bakanlar Kurulu tarafından daha

²⁰⁰ Nuri Yavan, “Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *13.Ulusal Bölge Birimi/Bölge Planlaması Kongresi*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2010, s. 102.

²⁰¹ İsa Sağbaş, Saffet Erdoğan, Hüseyin Şen, “Türkiye’de Sektör Bazlı Bölgesel Teşvik Sistemi ve Ekonomik Etkileri”, *26. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Şanlıurfa: 2011, s. 389.

fazla teşvik tedbiri verilmesi kararına varılmıştır. Bu amaçla KÖY uygulamasındaki iller Birinci Derece KÖY ve İkinci Derece KÖY olmak üzere 2 gruba ayrılmıştır. 3.7.1981 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY kapsamında 1. Derece Öncelikli İllerin sayısı 20, 2. Derece Öncelikli İllerin sayısı 5 olarak belirlenmiştir. 1990 yılında KÖY kapsamındaki 1. Derece Öncelikli İller 16, 2. Derece Öncelikli İller 15 olarak değiştirilmiştir. 13.10.1998 Tarih ve 11844 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 1. Derecedeki KÖY sayısı 49 il ve 2 ilçe olarak belirlenmiştir. Böylece KÖY'ler yüzölçümü itibariyle ülke yüzölçümünün % 57.7'sini kaplamış bulunmaktadır.²⁰² 2009'da yeni teşvik sisteminin oluşturulması ile KÖY uygulamaları kaldırılmıştır.

1995 yılında Türkiye ile AB arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması ile beraber birçok konuda olduğu gibi teşvikler konusunda da AB politikaları ile uyumlaştırma yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. 1994 yılında 26.12.1994 tarihli Bakanlar Kurulunda alınan ‘‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’’ ile teşvikler konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden biri de daha önce kullanılan teşvik kelimesi yerine ‘‘devlet yardımı’’ ifadesinin kullanılmış olmasıdır.²⁰³

3.2.2. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşvik Uygulamaları

Türkiye’de bölgesel kalkınmaya yönelik izlenen vergi teşvik uygulamaları, 2009 yılına kadar ve 2009 sonrası uygulanan teşvikler şeklinde dönem olarak ayrı ayrı incelemek daha yararlı olacaktır.

3.2.2.1. 2000-2012 Yılları Arası Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşvikler

Türkiye’de az gelişmiş bölgelerin kalkınmasını sağlamak ve bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltabilmek amacıyla 29.01.2004 tarihinde 5084 Sayılı Kanun çıkartılmıştır. Bu kanunun amacı; bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkânlarını artırmaktır.²⁰⁴

²⁰² DPT, 2000, ss. 50-55.

²⁰³ Giray, a.g.e., s. 107.

²⁰⁴ 6 Şubat 2004 Tarih 25365 Sayılı *Resmi Gazete*.

Vergi ve sigorta primi teşvikleri ile enerji desteği açısından Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığınca 2001 yılı için belirlenen fert başına GSYH tutarı, 1500 ABD Doları veya daha az olan iller ile bu iller dışında kalan ve DPT Müsteşarlığınca 2003 yılı için belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre endeks değeri eksi olan²⁰⁵ iller, *yatırımlar için bedelsiz arsa ve arazi temini desteği* için ise bu illere ek olarak kalkınmada öncelikli yöreler kapsamında diğer iller teşvik kapsamına alınmıştır. Kalkınmada öncelikli yörelerde bulunan iller ile geliri 1500 Amerikan Dolarının altındaki iller ve sosyoekonomik gelişmişlik endeki eksi olan iller büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Teşviklerin uygulandığı 49 il içerisinde yalnızca Uşak, Düzce, Afyon ve Kütahya illeri kalkınmada öncelikli yöreler kapsamında yer almamaktadır. Bununla birlikte kalkınmada öncelikli 50 il arasından yalnızca Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri), Karabük, Kırıkkale, Samsun ve Zonguldak illeri kişi başına GSYH gelirleri 1500 Amerikan Dolarının üzerinde ve sosyoekonomik gelişmişlik endeksi (+) olduğu için vergi ve sigorta primi teşvikleri ile enerji desteğinden yararlanamamış yalnızca bedelsiz arsa ve arazi desteğinden yararlandırılmıştır.²⁰⁶

2004 yılında teşvikler konusunda değişikliğe gidilmiştir. Bu değişikliğin temelinde mevcut teşvik sisteminden beklentilerin karşılanamaması yatmaktadır. 2004 yılında 5084 Sayılı Kanun ile *gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta primi işveren hissesi teşviki, istihdamı artırmaya yönelik bedelsiz yatırım yeri tahsisi ve enerji desteği* gibi vergi teşvik uygulamaları getirilmiştir.²⁰⁷ Tablo 19’da bu teşviklerin kapsamaları ve uygulamaları gösterilmektedir.

²⁰⁵ Sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre endeks değeri eksi (-) olan il tanımı ile sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini koruyamayarak gerileyen iller belirtilmektedir.

²⁰⁶ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, ‘‘5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanunu’’nun Etkilerinin Değerlendirilmesi Çalışması’’, Ankara: 2007, s. 11.

²⁰⁷ GİB, ‘‘5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanununda Yer Alan Vergisel Teşvikler’’, <http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yatirimlarda-vergisel-tesvikler/l-kanunlarına-gore-vergisel-tesvikler/j-5084>, (9.11.2017).

Tablo 19: 5084 Sayılı Kanun ile Ülkemizde Vergi Teşvikleri

Teşvikler	Kapsam	Sağlanan Teşvik
Gelir Vergisi Stopajı Desteği	En az 30 işçi çalıştırmak şartıyla ücretler üzerinden <i>hesaplanan</i> gelir vergisinin, organize sanayi veya endüstri bölgelerinde <i>tamamı</i> , diğer işyerlerinde %80'i.	31.12.2009 yılı sonuna kadar tahakkuk eden vergiden terkin.
Sigorta Primi İşveren Hissesi Teşviki	En az 30 işçi çalıştırmak şartıyla ücretler üzerinden <i>hesaplanan</i> gelir vergisinin, organize sanayi veya endüstri Bölgelerinde <i>tamamı</i> , Diğer işyerlerinde %80'i.	31.12.2009 yılı sonuna kadar tahakkuk eden vergiden terkin.
Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisi	Kapsam dahilindeki iller için en az 30 kişilik istihdam öngören yatırımlara girişen gerçek ve tüzel kişilere	5 yıl süre ile istihdam koşulunu yerine getirmeleri halinde devlete ait arazi ve arsaların mülkiyeti bedelsiz olarak devredilecektir.
Enerji Desteği	-Hayvancılık, seracılık, tohumculuk yatırımlarında asgari 10 işçi, -İmalat sanayi, madencilik, turizm, eğitim ve sağlık yatırımlarında asgari 30 işçi.	01.04.2005 tarihinden itibaren faaliyete geçen ve 31.12.2009 yılı sonuna kadar enerji giderlerinin % 20'si Hazinece karşılanacaktır.

Kaynak: Niyazi Özker, Mine Biniş, 'Vergi Uygulamalarında Bölgesel Kalkınma Hedefleri ve Bölgesel Mali Teşvikler Açısından Değerlendirilmesi', Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, S:19, 2010, ss. 501-502.

5084 Sayılı Teşvik Kanunu çerçevesinde yatırım teşviklerinden yararlanan iller Tablo 20'de gösterilmektedir.

Tablo 20: 5084 Sayılı Teşvik Kanunu Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinden Yararlanan İller

İl	Kişi başına GSYH (\$)	İl	Kişi başına GSYH (\$)	İl	Kişi başına GSYH (\$)	İl	Sege Endeksi***
Kırşehir	1.488	Osmaniye	1157	Adıyaman	918	Kilis	-0,41175
Sinop	1459	Düzce	1142	Kars	886	Tunceli *	0,40003
Giresun	1443	Çankırı	1136	Van	859	Kastamonu *	-0,37558
Amasya	1439	Siirt	1111	Iğdır	855	Niğde *	-0,35582
Uşak	1436	Gümüşhane	1075	Yozgat	852	Kahramanmaraş*	-0,34968
Malatya	1417	Ordu	1064	Ardahan	842	Çorum *	-0,32761
Sivas	1399	Erzurum	1061	Hakkari	836	Artvin *	-0,26018
Tokat	1370	Bartın	1061	Bingöl	795	Kütahya *	-0,20684
Diyarbakır	1313	Bayburt	1017	Bitlis	646	Trabzon *	-0,18582
Afyon	1263	Şanlıurfa	1008	Şırnak	638	Rize *	-0,1784
Batman	1216	Mardin	983	Muş	578	Elazığ *	-0,10131
Erzincan	1158	Aksaray	966	Ağrı	568	Karaman *	-0,09852
** Çanakkale Gökçeada ve Bozcaada						Nevşehir *	-0,07483
Not: * 5350 Sayılı Kanun ile eklenen iller ** 5615 Sayılı Kanun ile eklendi. *** Sosyo ekonomik gelişme endeksi							

Kaynak: Nuri Yavan, 'Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi Türkiye Örneği', Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın No:27, Ankara: 2011b, s. 89.

5084 Sayılı Kanun'da yer alan teşviklerden hangi illerin yararlandırılacağı konusunda 3 kriter dikkate alınmıştır. Bunlar;

- Fert başına GSYH tutarının 1500 ABD doları altında olması,
- Yatırımın kalkınmada öncelikli yöre kapsamında olması,
- Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi değerinin eksi (-),

olmasıdır. Kanuna göre ilk iki şartı sağlamakla beraber SEGE değeri artı (+) olan iller vergi ve sigorta primi teşvikleri ile enerji desteğinden yararlanamamış sadece bedelsiz arsa ve arazi desteğinden faydalanmıştır. SEGE değeri (-) olan illeri kalkındırabilmek için ise, bu iller şartları sağlaması halinde tüm teşviklerden faydalandırılmaktadır. Bu nedenle 5084 Sayılı Kanun'da hangi ilin SEGE değerinin (-) ve (+) olduğu konusu önemlidir.

Ülkemizde genel olarak vergi teşvikleri ve bölgesel kalkınmaya yönelik vergi teşvikleri konusunda 2000'li yıllarda iki önemli değişimi içeren iki temel düzenleme yapılmıştır. Bunlardan ilki 2009, diğeri 2012 yılında yapılan düzenlemedir.

Türkiye'de az gelişmiş bölgelerin kalkındırılmasına yönelik 2009 yılında 15199 Sayılı '*Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar*' Kanunu'nun uygulamaya konmasıyla ülkemizde ilk kez kapsamlı bir sektörel-bölgesel teşvik sistemine geçilmiştir. Yeni teşvik sistemi illerin özelliklerini, potansiyellerini, gelişmişlik seviyelerini dikkate almış ve bölge bazında kademelendirilmiş bir model oluşturmuştur. Türkiye'de bölgesel eşitsizlikleri gidermeye yönelik 40 yıldır uygulanan KÖY politikası da yeni yatırım teşvik sistemi ile son bulmuştur. Yeni sistem hem Türkiye'nin bölgesel gelişme eğilimlerine uyumlu hem de AB'nin bölgesel politikalarına uygun şekilde düzenlenmiştir.²⁰⁸

Yeni teşvik sisteminin amacı; tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, yatırımlarda artışı ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır. Aynı zamanda uluslararası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve Ar-Ge içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirerek ve doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekerek, *bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek*, çevre korumaya

²⁰⁸ Yavan, 2011a, ss. 79-80.

yönelik yatırımlar ile Ar-Ge faaliyetlerini desteklemek olarak kanunda belirtilmiştir.²⁰⁹ Bu kanun ile çevre, Ar-Ge faaliyetleri gibi yeni alanlar ilk kez teşvik kapsamına alınmıştır.

Yeni sisteme göre iller İBBS düzey 2 bölgeleri, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak dört gruba ayrılmıştır. Aynı zamanda bölgesel desteklerden yararlanacak yatırım konuları her bir il grubunun yatırım potansiyeli ve rekabet gücü dikkate alınarak belirlenmiştir. Yatırım teşvik uygulamalarında bölgeler Tablo 21’de yer almaktadır.

Tablo 21: Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler

I. BÖLGE	II. BÖLGE	III. BÖLGE	IV. BÖLGE
TR10 İstanbul	TR22 Balıkesir Çanakkale (Bozcaada, Gökçeada hariç)	TR52 Konya Karaman	TR82 Kastamonu Çankırı Sinop
TR21 Tekirdağ Edirne Kırklareli	TR32 Aydın Denizli Muğla	TR63 Hatay Kahramanmaraş Osmaniye	TR90 Trabzon Ordu Giresun Rize Artvin Gümüşhane
TR31 İzmir	TR61 Antalya Isparta Burdur	TR71 Kırıkkale Aksaray Niğde Nevşehir Kırşehir	TRA1 Erzurum Erzincan Bayburt
TR41 Bursa Eskişehir Bilecik	TR62 Adana Mersin	TR33 Manisa Afyonkarahisar Kütahya Uşak	TRA2 Ağrı Kars Ardahan İğdir
TR42 Kocaeli Sakarya Düzce Bolu Yalova		TR72 Kayseri Sivas Yozgat	TRB2 Van Muş Bitlis Hakkari
TR51 Ankara		TR81 Zonguldak Karabük Bartın	TRB1 Malatya Elazığ Bingöl Tunceli
		TR83 Samsun Tokat Çorum Amasya	TRC2 Şanlıurfa Diyarbakır
		TRC1 Gaziantep Adıyaman Kilis	TRC3 Mardin Batman Şırnak Siirt
			TR22 Çanakkale İli Bozcaada,

²⁰⁹ 16 Temmuz 2009 Tarih 27290 Sayılı Resmi Gazete.

2009 yılında çıkarılan yeni yatırım teşvik sistemi yatırım yapılacak alanları 3 ana başlık altında ayırmaktadır. Bunlar (1) *Genel Yatırım Teşvik Sistemi*, (2) *Bölgesel Yatırım Teşvik Sistemi*, (3) *Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi*'dir.²¹⁰

(1) Genel Yatırım Teşvik Sistemi

Genel yatırım teşvik sistemi, yeni teşvik kanununda belirtilen asgari yatırım tutarlarına ulaşılması koşuluyla ülke çapındaki tüm yatırımlar için uygulanabilecek vergi teşviklerini içermektedir. Kanunda belirtilen teşvik edilemeyecek yatırım konuları bu kapsam dışındadır. Genel teşvik sisteminde, büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel teşviklerden yararlanamayan yatırımlar için gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası gibi vergi teşvik uygulamaları bulunmaktadır.²¹¹

(2) Bölgesel Yatırım Teşvik Sistemi

Türkiye'de bazı bölgelerin az gelişmiş bazı bölgelerin gelişmiş düzeyde olması, bu bölgelerde ağırlıkta olan sektörlerin ve bu bölgelerin rekabet güçlerinin birbirinden farklı olması ile bölgelerin teşviklere duyarlılıklarının aynı derecede sonuçlar doğurmaması ülkenin farklı bölgelerine farklı teşvik politikaları uygulanması gerektiğini göstermektedir. 2009 yeni teşvik sistemi ile yatırım konularının sektörel ve bölgesel bazda belirlenmiş olması bölgesel eşitsizlikleri gidermek açısından önemli bir adım olmuştur. Bu çerçevede sektörel ve bölgesel olarak değerlendirilecek yatırım konuları 2002/4720 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen İBBS düzey 2 bölgelerine göre düzenlenmiş olup 81 il esas alınarak belirlenmiştir. İBBS düzey 2 bölgeleri de sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından 4 bölgeye ayrılarak ele alınmaktadır. Bu bölgeler Tablo 22'de gösterilmektedir.²¹²

²¹⁰ Nuri Yavan, *Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi Türkiye Örneği*, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın No: 27, Ankara: 2011b, s. 97.

²¹¹ a.g.e., s. 101.

²¹² Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, "Ülkemizde Yatırımlara Uygulanan Devlet Yardımları", 2011, www.hazine.gov.tr/, (12.11.2017).

Tablo 22: İBBS Düzey 2 Bölgelerindeki İller ve SEGE Sıralaması

Bölge Kodu	Bölge İlleri	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (26 Bölge İçinde)	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi	Endeks Değişimi
TR10	İstanbul	1	2,83058	
TR51	Ankara	2	2,01563	-0,8150
TR31	İzmir	3	1,51986	0,4958
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	4	0,98075	-0,5391
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	5	0,78202	-0,1987
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	6	0,57210	-0,2099
TR62	Adana, Mersin	7	0,33448	-0,2376
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	8	0,28832	-0,0462
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	9	0,28086	-0,0075
TR22	Balıkesir, Çanakkale (Bozcaada, Gökçeada Hariç)	10	0,15300	-0,1279
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	11	-0,07141	-0,2244
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	12	-0,16572	-0,0943
TR52	Konya, Karaman	13	-0,25927	-0,0936
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	14	-0,31505	-0,0558
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	15	-0,33754	-0,0225
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	16	-0,37571	-0,0382
TR71	Kırkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	17	-0,40669	-0,0310
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	18	-0,41735	-0,0107
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	19	-0,55873	-0,1414
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	20	-0,55923	-0,0005
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	21	-0,67547	-0,1162
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	22	-0,78956	-0,1141
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	23	-0,96387	-0,1743
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	24	-1,20401	-0,2401
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	25	-1,26703	-0,0630
TRB1	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	26	-1,39095	0,1239
TR22	Çanakkale İli, Bozcaada Gökçeada İlçeleri	-	-	-

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, “Ülkemizde Yatırımlara Uygulanan Devlet Yardımları”, 2011, www.hazine.gov.tr/, (12.11.2017).

Bölgesel yatırım teşvik uygulamalarından yararlanacak olan sektörler 4 bölgeye göre incelendiğinde;

1. Bölgede; ağırlıkta olarak motorlu kara taşıtları ve yan sanayi, elektrikli makine teçhizat ürünleri, radyo, televizyon, haberleşme ürünleri imalatı, ilaç, eczacılık ürünleri, makine imalatı ve tıbbi aletler ile hassas ve optik aletler yatırımları,

2. Bölgede; makine ve teçhizat imalatı, akıllı çok fonksiyonlu teknik tekstil ürünleri ile metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, kağıt, gıda, içecek imalatı sektörleri,

3. ve 4.Bölgede; tarım ve tarıma dayalı faaliyetler, deri, plastik, kauçuk ürünleri imalatı, metal eşya ve mobilya imalatı gibi faaliyetler ile turizm, sağlık ve eğitim sektörü yatırımları teşvik edilecektir.²¹³

(3) Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik Sistemi

Yeni yatırım teşvik sistemi ile tüm ülke çapında büyük ölçekli yatırım projelerini desteklemek amacıyla ayrı bir teşvik programı belirlenmiştir. Bu program ile sanayi sektöründe yüksek katma değerli ürünler üretilmesi ve üretim şeklinin modernizasyonu amaçlanmaktadır. Yüksek teknoloji ürünler üretilmesiyle beraber dış ticaret açığının azalması, Ar-Ge faaliyetlerinin artması ve ülkenin üretim teknolojilerinde gelişmeler yaşanması öngörülmüştür.²¹⁴ Büyük ölçekli yatırım projeleri için 12 önemli sektör belirlenmiş olup belirli bir eşiğin üzerinde olan yatırımlar desteklenmektedir. Bu sektörler ve yapılması gereken yatırım tutarları Tablo 23’te yer almaktadır.

Tablo 23: Büyük Ölçekli Yatırım Yapılacak Sektörler ve Yatırım Tutarları

Sıra No	Sektör	50 Milyon TL'nin Üzerindeki Asgari Sabit Yatırım Tutarları (Milyon TL)
1	Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	
1-a	Ana Kimyasal Maddelerin İmalatı	1000
1-b	Diğer Kimyasal Ürünlerin İmalatı	300
2	Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1000
3	Transit Boru Hattıyla Taşımacılık Hizmetleri Yatırımları	
4	Motorlu Kara Taşıtlarının İmalatı Yatırımları	250
5	Demiryolu Ve Tramvay Lokomotifleri ve/veya Vagon İmalatı Yatırımları	
6	Liman ve Liman Hizmetleri Yatırımları	250
7	Elektronik Sanayi Yatırımları	
7-a	LCD/Plazma Üretimleri Yatırımları	1000
7-b	Modül Panel Üretimi Yatırımları	150
7-c	Televizyon Üretimi Yatırımları	
7-d	Diğer Elektronik Sektörü Yatırımları	
8	Tıbbi Alet, Hassas ve Optik Aletler İmalatı Yatırımları	
9	İlaç Üretimi Yatırımları	100
10	Hava ve Uzay Taşıtları İmalatı Yatırımları	
11	Makine İmalat Yatırımları	
12	Madencilik Yatırımları	

Kaynak: 16 Temmuz 2009 Tarih 27290 Sayılı Resmi Gazete.

²¹³ 16 Temmuz 2009 Tarih 27290 Sayılı Resmi Gazete.

²¹⁴ Eser, a.g.e., s. 140.

2009 yılı yeni teşvik kanunu içinde yer alan bölgesel kalkınmaya yönelik vergisel teşvik uygulamaları şu şekilde sıralanmıştır.²¹⁵

- **Gümrük Vergisi Muafiyeti:** Gümrük vergisi muafiyeti ile teşvik belgesi kapsamında yurtdışından ithal edilen yatırım mallarının yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken gümrük vergisinden muaf olduğu belirtilmiştir.

- **Katma Değer Vergisi İstisnası:** 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu gereğince, yatırım tutarlarını artırmak amacı ile teşvik belgesi kapsamında uygun görülen ithal ve yerli makine ve teçhizatın teslimleri KDV'den istisna edilmektedir.

- **Sigorta Primi ve İşveren Hissesi Desteği:** Bu teşvik türü, büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel uygulama kapsamında desteklenen yatırımlara verilmektedir. Teşvik belgesine dayalı komple yeni yatırımlarda işletmeye geçiş tarihinden itibaren sağlanan bu destek; diğer yatırım türlerinde, yatırımın tamamlanmasını müteakip, yatırıma başlama tarihinden önceki son altı aylık dönemde Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğüne verilen aylık prim ve hizmet belgesinde bildirilen ortalama işçi sayısına ilave edilen, istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgarî ücrete tekabül eden kısmı devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu vergi teşviki ile yatırımcılar yaratacakları ilave yatırımlar için 2 ve 7 yıl arasında belirtilen sürelerde sigorta primi işveren hissesini ödemeyerek teşvik edilmektedir (Tablo 24).

Tablo 24: Sigorta Primi ve İşveren Hissesi Desteği

Bölgeler	31/12/2010 Tarihine Kadar Başlanılan Yatırımlar	31/12/2010 Tarihinden Sonra Başlanılan Yatırımlar
I	2 Yıl	-
II	3 Yıl	-
III	5 Yıl	3 Yıl
IV	7 Yıl	5 Yıl

- **Vergi İndirimi:** Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel uygulama kapsamında teşvik belgesine dayalı yapılacak yatırımlarda gelir ve kurumlar vergisi oranları önemli ölçüde indirim tabi tutulmaktadır. Teşvik belgesi kapsamındaki bu indirim oranları ile

²¹⁵ 16 Temmuz 2009 Tarih 27290 Sayılı *Resmi Gazete*.

yatırıma katkı oranları 31/12/2010 tarihinden önce yatırıma başlayanlar ve bu tarihten sonra yatırıma başlayacaklar için farklılık göstermekte olup aşağıdaki Tablo 25’de açıklanmaktadır.

Tablo 25: Vergi İndirimi

31/12/2010 Tarihine Kadar Yatırıma Başlanması Durumunda				
Bölgeler	Bölgesel Uygulama		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Kurumlar Vergisi veya Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Kurumlar Vergisi veya Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)
I	20	50	30	50
II	30	60	40	60
III	40	80	50	80
IV	60	90	70	90

31/12/2010 Tarihinden Sonra Yatırıma Başlanması Durumunda				
Bölgeler	Bölgesel Uygulama		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Kurumlar Vergisi veya Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Kurumlar Vergisi veya Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)
I	10	25	25	25
II	15	40	30	40
III	20	60	40	60
IV	25	80	45	80

31/12/2010 tarihine kadar büyük ölçekli bir yatırıma başlayacaklara 1.bölgede vergi indirim oranı % 50, 4.bölgede bu oran % 90 olarak belirlenmiştir. Bunun sebebi 4.bölge az gelişmiş kabul edildiğinden bu bölgeye yatırım tutarlarını artırmak amacıyla yatırımcıları yüksek oranda indirim uygulanmaktadır.

- **Faiz Desteği:** Bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için bankalardan kullanılacak en az bir yıl vadeli kredilerin teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının % 70’ine kadar olan kısmı için ödenecek faizin veya kâr payının 3. bölgede yapılacak yatırımlarda Türk Lirası cinsi kredilerin 3 puanı, 4. bölgede yapılacak yatırımlarda Türk Lirası cinsi kredilerin 5 puanı devlet tarafından ödenecektir. Bu

rakamlar dövize bağı kredilerde farklılaşmaktadır. Faiz desteğı aynı zamanda Ar-Ge ve çevre yatırımlarında da uygulanan bir teşvik türüdür.

- **Yatırım Yeri Tahsisi:** Bu teşvik kapsamında Kalkınma Bakanlığı Müsteşarlığınca teşvik belgesi düzenlenmiş büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için Maliye Bakanlığınca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilmesi uygun görülmüştür.

- **Taşınma Desteğı:** Tekstil, konfeksiyon, hazır giyim ve deri sektörlerinde 1.ve 2.bölgelerdeki illerde faaliyette bulunan işletmelerin 4.bölgedeki illere 31/12/2010 tarihine kadar taşınması ve en az 50 kişilik istihdam yaratması durumunda bu tesisler için; kurumlar vergisi veya gelir vergisi beş yıl süreyle % 75 oranında indirimli olarak uygulanır, yatırım yeri tahsis edilebilir, çalışanların asgari ücrete tekabül eden sigorta primi işveren hissesinin tamamı taşınma tarihinden itibaren beş yıl süre ile bütçeden karşılanır. Bu teşvikin en önemli amacı yatırımları 4. Bölgeye yönlendirerek o bölgede kalkınma sağlamaktır. Bunun için yatırımcılara önemli oranlarda destek uygulanmaktadır.

Tablo 26’da tüm bu teşvik araçlarının genel yatırımlar, bölgesel yatırımlar ve büyük ölçekli yatırımlar içinde uygulanıp uygulanmadığı gösterilmektedir.

Tablo 26: 2009 Teşvik Sisteminde Uygulanan Vergi Teşvik Araçları

Teşvik Araçları	Genel	Bölgesel				Büyük Yatırımlar
		I.BÖLGE	II. BÖLGE	III. BÖLGE	IV. BÖLGE	
Gümrük Muafiyeti	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
KDV İstisnası	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Vergi İndirimi	-	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Yatırım Yeri Tahsisi	-	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Sigorta Primi İşveren Desteğı	-	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Faiz Desteğı	-	-	-	VAR	VAR	-
Taşınma Desteğı	-	-	-	-	VAR	-

Kaynak: Yavan, 2011b, s. 104.

2009 yılında uygulamaya konan bu teşvik sisteminin etkinliğinin zamanla azalması ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının değişmesi sebebiyle 2012 yılına

gelindiğinde bölgesel kalkınmaya yönelik vergisel teşviklerde önemli değişiklikler yapılmış ve yeni bir teşvik sistemi uygulanması kararı alınmıştır.²¹⁶

2009 yılında getirilen teşvik kanununda 4 bölgeye ayrılan iller ekonomik açıdan aynı özellikleri taşıymıyordu. Bu açıdan eleştirilmiştir. Bir diğer eleştirilen konu teşvikten faydalanacak yatırımcılar için asgari yatırım tutarlarının çok yüksek belirlenmiş olmasıdır.

3.2.2.2. 2012 Sonrası Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşvikler

2009 yılında bölgesel kalkınmaya yönelik getirilen yeni teşvik sisteminde Türkiye'deki iller gelişmişlik seviyesine göre 4 bölgeye kademelendirilmiş ve teşvik edilecek yatırımlar ile bu yatımlara uygulanacak vergisel teşvikler bu bölgelerin sosyo-ekonomik durumuna göre belirlenmiştir. 2012 yılına gelindiğinde ülkemizin teşvik sisteminde önemli değişikliklere gidilmiştir. 19 Haziran 2012 Tarihli 28328 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan ‘‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’’ ile teşvik sistemimiz revize edilmiştir. Bu kanunun amacı şu şekilde belirtilmektedir:

- Tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesi,
- Yatırım, üretim ve istihdam artışı sağlanması,
- Uluslararası rekabet gücünün ve Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması,
- Bölgesel eşitsizliklerin azaltılarak bölgesel kalkınmanın ülke çapında gerçekleştirilebilmesidir.

Bu teşvik sistemi bugüne kadar bölgesel kalkınmaya destek olmak konusunda yapılmış olan en kapsamlı ve köklü değişiklikleri içinde barındıran bir sistem olmuştur. Yatırımların, ekonomik ve sosyal açıdan göreceli olarak daha az gelişmiş illere yönlendirilerek bu illerde yatırımların istihdamın artırılması, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması ve refah seviyesinin yükseltilmesi amacıyla, yatırımlarda devlet

---

²¹⁶ Akdeve, Karagöl, a.g.m., s. 341.

katkısı artırılmıştır. Aynı zamanda yeni sistem şu değişiklikleri de beraberinde getirmiştir:²¹⁷

- Yeni bir bölgesel harita- İl bazlı bölgesel teşvik sistemine geçiş,
  - Destek unsurlarında değişen süreler ve oranlar,
  - Desteklenecek sektörlerin güncellenmesi,
  - Sosyo-ekonomik açıdan görece az gelişmiş bölgeye (6. Bölge) cazip destekler,
  - Öncelik arz eden yatırımlar,
  - Yeni bir teşvik statüsü: stratejik yatırımlar,
- gibi konular yeni teşvik sisteminde önem arz etmektedir.

‘‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’’ bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik olarak teşvikleri 4 ana başlık altında sınıflandırmıştır. Bu teşvikler şu şekildedir: *Genel teşvikler, bölgesel teşvikler, büyük ölçekli yatırım teşvikleri ve stratejik yatırım teşvikleridir.*²¹⁸

(1) Genel Teşvikler

Genel teşvik uygulamaları; bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar ile kanunda belirtilen teşvik edilmeyecek yatırım konuları ve teşviki için yine kanunda öngörülen şartları sağlayamayan yatırım konuları hariç olmak üzere, söz konusu kararda belirtilen sabit yatırım tutarları ve üzerindeki yatırımlar bölge ayrımı yapılmaksızın yatırımları artırmaya yönelik belirlenen vergi teşvik uygulamalarından yararlandırılabilir. Genel teşvikler içinde bulunan vergisel teşvikler; gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, gelir vergisi stopajı desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için), sigorta primi işveren hissesi desteğidir (tersanelerin gemi inşa yatırımları için).

(2) Bölgesel Teşvikler

2009 yılındaki kanunda 4 bölgeye ayrılmış olarak düzenlenen iller bu kanunda 6 bölge olarak belirlenmiştir. Tablo 27’de gösterilmektedir.

²¹⁷ Oral, Uğur, a.g.m., s. 158.

²¹⁸ 19 Haziran 2012 Tarih 28328 Sayılı *Resmi Gazete*.

Tablo 27: 2012 Teşvik Sisteminde Bölgeler ve İller

I. Bölge	II. Bölge	III. Bölge	IV. Bölge	V. Bölge	VI. Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri Hariç)	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri
			Sivas		

Kaynak: 19 Haziran 2012 Tarih 28328 Sayılı Resmi Gazete.

Yatırımcıların vergisel teşvik unsurlarından yararlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarını sağlamaları gerekmektedir. Bu tutar bölgelere göre farklılık göstermekte olup; 1 inci ve 2 nci bölgelerde 1 milyon Türk Lirası, 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde ise 500 bin Türk Lirası olması gerekmektedir.

Bölgesel teşvikler altında uygulanacak olan vergisel teşvikler şu şekildedir; *gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, faiz desteği* (3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerdeki yatırımlar için), *gelir vergisi stopajı desteği* (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için), *sigorta primi desteği* (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).

(3) Büyük Ölçekli Yatırımlar

Büyük ölçekli yatırımlar ile yüksek katma değerli ürünler elde edilmesi amaçlanmış olup bu yatırım konuları arasında kimyasal madde ve ürünlerin imalatı, motorlu kara taşıtlarının imalatı, ilaç üretimi yatırımları, elektronik sanayi ürünleri ve makine imalatı vb. bulunmaktadır. Tablo 28’de bu yatırım konuları ve bu yatırımların vergisel teşviklerden yararlanabilmeleri için gerekli olan asgari yatırım tutarları gösterilmektedir.

Tablo 28:Büyük Ölçekli Yatırım Konuları ve Asgari Yatırım Tutarları

Sıra No	Yatırım Konuları	Asgari Sabit Yatırım Tutarları (Milyon TL)
1	Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1000
2	Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	200
3	Liman ve Liman Hizmetleri Yatırımları	200
4	Motorlu Kara Taşıtlarının İmalatı Yatırımları: a) Motorlu Kara Taşıtları Ana Sanayi Yatırımları b) Motorlu Kara Taşıtları Yan Sanayi Yatırımları	200 50
5	Demiryolu ve Tramvay Lokomotifleri ve/veya Vagon İmalatı Yatırımları	50
6	Transit Boru Hattıyla Taşımacılık Hizmetleri Yatırımları	
7	Elektronik Sanayi Yatırımları	
8	Tıbbi Alet, Hassas ve Optik Aletler İmalatı Yatırımları	
9	İlaç Üretimi Yatırımları	
10	Hava ve Uzay Taşıtları ve/veya Parçaları İmalatı Yatırımları	
11	Makine (Elektrikli Makine ve Cihazlar Dahil) İmalatı Yatırımları	
12	Metal Üretimine Yönelik Yatırımlar: [Maden Kanununda belirtilen IV/c grubu metalik madenlerin cevher ve/veya konsantresinden nihai metal üretimine yönelik yatırımlar (bu tesislere entegre madencilik yatırımları dahil)]	

Kaynak: 19 Haziran 2012 Tarih 28328 Sayılı Resmi Gazete.

Büyük ölçekli yatırımlar Tablo 28’de belirtilen asgari yatırım tutarlarını sağlamaları halinde *gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, gelir vergisi stopajı desteği* (6 ncı

bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için), *sigorta primi desteği* (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için) gibi vergisel desteklerden yararlandırılabilir.

(4) Stratejik Yatırım Teşvikleri

Stratejik yatırım teşvikleri 2009 yılında yürürlüğe giren teşvik kanununda yer almamıştır. Dolayısıyla ilk kez bu tür yatırımlara yönelik düzenlenen teşvik olması açısından önemlidir. 2012/3305 Sayılı Kanunda ithalat bağımlılığı yüksek ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar stratejik yatırım olarak değerlendirilmekte olup aşağıda sayılan kriterleri sağlaması gerekmektedir:

a) Asgari sabit yatırım tutarının 50 milyon Türk Lirasının üzerinde olması (münhasıran bu yatırımların enerji ihtiyacını karşılamak üzere gerçekleştirilecek doğalgaza dayalı olmayan enerji yatırımlarının, tesis kurulu gücü ile orantılanacak kısmı dâhil).

b) Yatırım konusu ürünle ilgili yurtiçi toplam üretim kapasitesinin ithalattan az olması.

c) Bakanlıkça belirlenecek esaslar çerçevesinde, belge konusu yatırımla sağlanacak katma değer in asgari % 40 olması.

ç) Yatırım konusu ürünle ilgili olarak son bir yıl içerisinde gerçekleşen toplam ithalat tutarının 50 milyon ABD Dolarının üzerinde olmasıdır.

Stratejik yatırımlar konusunda getirilen “yatırım konusu ürünle ilgili yurtiçi toplam üretim kapasitesinin ithalattan az olması” koşulu ile “Bakanlıkça belirlenecek esaslar çerçevesinde, belge konusu yatırımla sağlanacak katma değer in asgari % 40 olması” koşulu ülkemizde özellikle yerli otomotiv ile ilgili yatırımların stratejik yatırımlar dışında kalmasına sebep olmuştur. Türkiye’de otomotiv sektörüne bakıldığında küçük (B sınıfı), orta (C sınıfı) ve hafif ticari araç sınıfında üretim yapılması ve bu üç sınıftaki üretimlerin ithalatın çok üstünde kalması dolayısıyla şirketler stratejik yatırım kriterlerini sağlayamadığından stratejik yatırım teşviklerinden faydalanamamaktadır.²¹⁹

---

²¹⁹ Giray, a.g.e., ss. 120-121.

2012 yılında yürürlüğe giren ‘‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’’da’’ yer alan dört ana sınıflandırma altındaki teşvikler Tablo 29’da yer almaktadır.

Tablo 29: 2012 Teşvik Kanunu’nda Yer Alan Vergisel Teşvikler

Genel Teşvikler	Bölgesel Teşvikler	Büyük Ölçekli Yatırım Teşvikleri	Stratejik Yatırım Teşvikleri
Gümrük vergisi muafiyeti	Gümrük vergisi muafiyeti	Gümrük vergisi muafiyeti	Gümrük vergisi muafiyeti
KDV İstisnası	KDV İstisnası	KDV İstisnası	KDV İstisnası
Gelir vergisi stopajı desteği (6. bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için)	Vergi indirimi	Vergi indirimi	Vergi indirimi
Sigorta primi işveren hissesi desteği (tersanelerin gemi inşa yatırımları için)	Sigorta primi işveren hissesi desteği	Sigorta primi işveren hissesi desteği	Sigorta primi işveren hissesi desteği
	Yatırım yeri tahsisi	Yatırım yeri tahsisi	Yatırım yeri tahsisi
	Faiz desteği (3., 4., 5. Ve 6. Bölgelerdeki yatırımlar için)		Faiz desteği
	Sigorta primi desteği (6.Bölge Yatırımları için)	Sigorta primi desteği (6. Bölge yatırımları için)	KDV iadesi
	Gelir vergisi stopajı desteği (6. bölge yatırımları için)	Gelir vergisi stopajı desteği (6. bölge yatırımları için)	Gelir vergisi stopajı desteği (6 ncı bölge yatırımları için)
			Sigorta Primi Desteği (6.Bölge Yatırımları için)

2012 yılında ‘‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’’ ile düzenlenen vergisel teşvikler şu şekildedir:²²⁰

- **Gümrük Vergisi Muafiyeti:** Yatırımcıların teşvik belgesi kapsamındaki yararlanabilecekleri bu teşvik şu alanları içermektedir: Yatırım malı makine ve teçhizatın ithali, otomobil ve hafif ticarî araç yatırımlarında yatırım dönemi içerisinde kalmak kaydıyla monte edilmemiş haldeki CKD²²¹ (complete knock-down) aksam ve parçaların ithali, gemi ve elli metrenin üzerindeki yat inşa yatırımlarında tekne kabuğu

²²⁰ 19 Haziran 2012 Tarih 28328 Sayılı Resmi Gazete.

²²¹ Başka bir yerde montaj edilmek üzere demonte parçalardan oluşan makine ve teçhizat.

ithali. Yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereği ödenmesi gereken gümrük vergisi konusunda bu sektörlere muafiyet sağlanmıştır.

- **KDV İstisnası ve İadesi:** Bu teşvik ile 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu gereğince, teşvik belgesini haiz yatırımcılara teşvik belgesi kapsamında yapılacak makine ve teçhizatın ithal ve yerli teslimleri KDV'den istisna edilerek yatırımcıların teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Buna ek olarak sabit yatırım tutarı 500 milyon Türk Lirasının üzerindeki stratejik yatırımlar kapsamında yapılacak bina-inşaat harcamaları da KDV iadesinden faydalanmaktadır.

- **Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği:** "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar"ın 12. Maddesinde bu teşvik türünden faydalanabilecek yatırımlar ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

(1) Büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlardan, tamamlama vizesi yapılmış teşvik belgesinde kayıtlı istihdamı aşmamak kaydıyla;

a) Komple yeni yatırımlarda, teşvik belgesi kapsamında gerçekleşen yatırımla sağlanan,

b) Diğer yatırım cinslerinde, yatırımın tamamlanmasını müteakip, yatırıma başlama tarihinden önceki son altı aylık dönemde (mevsimsel özellik taşıyan yatırımlarda bir önceki yıla ait mevsimsel istihdam ortalamaları dikkate alınır) Sosyal Güvenlik Kurumuna verilen aylık prim ve hizmet belgesinde bildirilen ortalama işçi sayısına teşvik belgesi kapsamında gerçekleşen yatırımla ilave edilen, istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı Bakanlık bütçesinden karşılanır.

(2) Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlarda sigorta primi işveren hissesi desteği Tablo 30'da belirtilen sürelerde uygulanır.

Tablo 30: Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Süreleri

Bölgeler	31/12/2013 Tarihine Kadar (Bu Tarih Dahil Başlanılan Yatırımlar)	1/1/2014 Tarihinden İtibaren Başlanılan Yatırımlar
1	2 yıl	-
2	3 yıl	-
3	5 yıl	3 yıl
4	6 yıl	5 yıl
5	7 yıl	6 yıl
6	10 yıl	7 yıl

(3) Stratejik yatırımlar için bu destek 6 ncı bölgede on yıl, diğer bölgelerde yedi yıl süreyle uygulanır.

(4) Yararlanılan sigorta primi işveren hissesi desteğinin tutarı, bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlar ile büyük ölçekli yatırımlarda sabit yatırım tutarının belirli bir oranını geçemez. Bu oranlar Tablo 31’de yer almaktadır.

Tablo 31: Bölgesel ve Büyük Ölçekli Yatırımlarda Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırımlar
Bölgeler	Sigorta primi işveren hissesi desteğinin sabit yatırım tutarına oranı (%)	Sigorta primi işveren hissesi desteğinin sabit yatırım tutarına oranı (%)
1	10	3
2	15	5
3	20	8
4	25	10
5	35	11
6	50	15

(5) Stratejik yatırımlarda sigorta primi işveren hissesi desteğinin miktarı, bölge ayrımı yapılmaksızın sabit yatırım tutarının % 15’ni geçemez.

Tablo 31’de de gösterildiği gibi ‘‘sigorta primi işveren hissesi desteği’’ tutarı bölgesel teşvik yatırımları ile büyük ölçekli yatırımlarda sabit yatırım tutarının belli yüzdelerini; stratejik yatırımlarda ise sabit yatırım tutarının % 15’ini geçemeyeceği kanunda belirtilmiştir. Ancak bu sınırlama özellikle 6. Bölgede yapılacak emek yoğun

yatırımlarda bu teşvik unsurundan yararlanacak yatırımcıları sınırlamaktaydı. Bu sebeple 2012/3802 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bu konuda bir düzenleme yapıldı. Yapılan düzenlemede ilk 5 bölgedeki oranlar değişmez iken, 6. bölgede yapılacak bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlarda sigorta primi işveren hissesi desteğinin sabit yatırım tutarının belli bir oran ile sınırlandırılması uygulaması son bulmuştur.²²²

- **Sigorta Primi Desteği:** “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar”ın 13. maddesine göre; 6 ncı bölgede; büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesine istinaden gerçekleştirilecek yatırımla sağlanan ilave istihdam için, tamamlama vizesi yapılan teşvik belgesinde kayıtlı istihdam sayısını aşmamak kaydıyla, işveren tarafından Sosyal Güvenlik Kurumuna ödenmesi gereken sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı, tamamlama vizesinin yapılmasını müteakip on yıl süreyle işveren adına Bakanlık bütçesinden karşılanabilir.

- **Gelir Vergisi Stopajı Desteği:** “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar” 14. maddede belirtildiği üzere; 6 ncı bölge için düzenlenen teşvik belgeleri kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarla sağlanan ilave istihdam için, belgede kayıtlı istihdam sayısını aşmamak kaydıyla, işçilerin ücretlerinin asgari ücrete tekabül eden kısmı üzerinden hesaplanan gelir vergisi, yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçtiği tarihten itibaren on yıl süreyle verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilebilir.

- **Vergi İndirimi:** Aynı Kararın 15. maddesine göre;

(1) Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarda, 5520 sayılı Kanununun 32/A maddesi çerçevesinde gelir veya kurumlar vergisi, öngörülen yatırıma katkı tutarına ulaşıncaya kadar aşağıda belirtilen oranlarda indirimli olarak uygulanır (Tablo 32).

---

²²² Erhan Gümüş, “Son Değişiklikler Çerçevesinde Yeni Teşvik Sistemi”, *Mali Çözüm*, S: 115, (Ocak-Şubat, 2013), s. 120.

Tablo 32: Vergi İndirimi Oranları (1)

Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Kurumlar Vergisi Veya Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Kurumlar Vergisi Veya Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)
1	10	30	20	30
2	15	40	25	40
3	20	50	30	50
4	25	60	35	60
5	30	70	40	70
6	35	90	45	90

(2) Ancak, bu Karara istinaden düzenlenecek teşvik belgeleri kapsamında 31/12/2013 tarihine kadar (bu tarih dahil) yatırıma başlanılmış olması halinde aşağıdaki Tablo 34’de belirtilen indirim oranları ile yatırıma katkı oranları uygulanır.

Tablo 33: Vergi İndirimi Oranları (2)

Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Kurumlar Vergisi Veya Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Kurumlar Vergisi Veya Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)
1	15	50	25	50
2	20	55	30	55
3	25	60	35	60
4	30	70	40	70
5	40	80	50	80
6	50	90	60	90

(3) Stratejik yatırımlar için tüm bölgelerde uygulanacak vergi indirimi oranı yüzde doksan ve yatırıma katkı oranı % 50’dir.

(4) Bu maddenin uygulamasında yatırıma katkı tutarı, indirimli gelir veya kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle tahsilinden vazgeçilen vergi yoluyla yatırımların Devletçe karşılanacak tutarını, bu tutarın yapılan toplam yatırıma bölünmesi suretiyle bulunacak oran ise yatırıma katkı oranını ifade eder.

Örnek Uygulama:

Sabit yatırım tutarı 5 Milyon TL olan bir yatırım için % 70 oranında vergi indirimi ve %30 oranında yatırıma katkı oranı öngörüldüğünü varsayalım.

Yatırımcı, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu uyarınca % 20 olarak uygulanmakta olan Kurumlar Vergisini, vergi indirim oranı olan % 70 indirimle, % 6 olarak ödeyecektir. Dolayısıyla, kurumlar vergisine esas kazancı 20.000 TL olan firma, % 20 vergi oranı üzerinden 4.000 TL kurumlar vergisi ödemesi gerekirken, vergi indiriminden faydalanarak % 6 vergi oranı üzerinden 2.800 TL indirim ile 1.200 TL olarak ödeyecektir. Bu indirim, devletin tahsil etmekten vazgeçtiği vergi tutarları toplamı, sabit yatırım tutarı olan 5.000.000 TL'nin % 30'u olan yatırıma katkı oranına ulaşmaya kadar devam edecektir. Başka bir ifadeyle, indirimli kurumlar vergisi oranı, toplam indirilen tutar yatırım tutarının % 30'u olan 1.500.000 TL oluncaya kadar uygulanmaya devam edecektir.²²³

Yatırım Tutarı	5.000.000 TL
Vergi İndirim Oranı	%70
Yatırıma Katkı Tutarına Ulaşmaya Kadar Uygulanacak Kurumlar/Gelir Vergisi Oranı:	%6
Yatırıma Katkı Oranı	%30
İndirilebilecek Vergi Tutarı (Yatırım Tutarı×Yatırıma Katkı Oranı)	1.500.000 TL

- **Faiz Desteği:** ‘‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Kararın’’ 11. maddesine göre;

(1) Talep edilmesi halinde, bölgesel teşvik uygulamaları ve stratejik yatırımlar ile AR-GE ve çevre yatırımları kapsamında desteklerden yararlanacak yatırımlar için bankalardan kullanılacak en az bir yıl vadeli yatırım kredilerinin teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının yüzde yetmişine kadar olan kısmı için ödenecek faizin veya kâr payının;

a) 3 üncü bölgede yapılacak bölgesel yatırımlar için Türk Lirası cinsi kredilerde üç puanı, döviz kredileri ve dövize endeksli kredilerde bir puanı,

b) 4 üncü bölgede yapılacak bölgesel yatırımlar için Türk Lirası cinsi kredilerde dört puanı, döviz kredileri ve dövize endeksli kredilerde bir puanı,

²²³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, ‘‘Yatırım Teşvik Belgesi Kapsamında Devlet Destekleri: Adım Adım Uygulama Rehberi’’, Ankara: Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2013, s. 13.

c) 5 inci bölgede yapılacak bölgesel yatırımlar için Türk Lirası cinsi kredilerde beş puanı, döviz kredileri ve dövize endeksli kredilerde iki puanı,

ç) 6 ncı bölgede yapılacak bölgesel yatırımlar için Türk Lirası cinsi kredilerde yedi puanı, döviz kredileri ve dövize endeksli kredilerde iki puanı,

d) Bölge ayrımı yapılmaksızın tüm bölgelerde gerçekleştirilecek stratejik yatırımlar, AR-GE yatırımları ve çevre yatırımları için Türk Lirası cinsi kredilerde beş puanı, döviz kredileri ve dövize endeksli kredilerde iki puanı,

Bakanlıkça da uygun görülmesi halinde azami ilk beş yıl için ödenmek kaydıyla bütçe kaynaklarından karşılanabilir.

(2) Faiz desteği içeren teşvik belgelerine konu yatırımlardan finansal kiralama yöntemiyle gerçekleştirilecek olanlar için de faiz veya kâr payı ödemelerini içeren itfa planı yapılması kaydıyla aynı şartlarla faiz desteği öngörülebilir.

(3) Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında yapılacak yatırımlarda proje bazında sağlanacak faiz desteği tutarları 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde sırasıyla beş yüz bin, altı yüz bin, yedi yüz bin ve dokuz yüz bin Türk Lirasını geçemez.

(4) Faiz desteği tutarı, bölge ayrımı olmaksızın AR-GE ve çevre yatırımlarında beş yüz bin Türk Lirasını, stratejik yatırımlarda ise sabit yatırım tutarının yüzde beşini aşmamak kaydıyla elli milyon Türk Lirasını geçemez.

(5) Stratejik yatırımlarla ilgili olarak 31/12/2013 tarihine kadar (bu tarih dahil) yapılacak müracaatlara istinaden düzenlenecek teşvik belgeleri kapsamında faiz desteği öngörülür. Ancak, bu belgeler kapsamında faiz desteği ödemelerine 1/1/2013 tarihinden sonra başlanır.

Faiz desteğinin hangi bölgelere ne kadar verileceği tablo halinde gösterilebilir (Tablo 34).

Tablo 34: Faiz Desteğinden Yararlanacak Bölgeler ve Tutarları

Faiz Desteği	1.Bölge	2.Bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.Bölge	6.Bölge
-TL Cinsinde -Döviz/Döviz Endeksli	Yok	Yok	3 Puan	4 Puan	5 Puan	7 Puan
-Destek Sınırı	Yok	Yok	500 Bin	600 Bin	700 Bin	900 Bin

- **Yatırım Yeri Tahsisi:** Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın 16. maddesine göre Bakanlıkça teşvik belgesi düzenlenmiş büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için, 29/6/2001 tarihli ve 4706 sayılı Kanunun ek 3 üncü maddesi çerçevesinde Maliye Bakanlığınca belirlenen usul ve esaslara göre yatırım yeri tahsis edilebilir.

- **Ar-Ge Yatırımlarına Yönelik Teşvikler:** Ar-Ge ve çevre yatırımları; KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti ve faiz desteği gibi vergi teşviklerinden yararlanabilir. Eğer bu tür yatırımlar 6. bölgede gerçekleşirse gelir vergisi stopajı ve sigorta primi teşviklerden de faydalanabilir.

3.3. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMAYA YÖNELİK UYGULANAN VERGİSEL TEŞVİKLERİN ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bölgesel kalkınma sürecinde yatırımların az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesini sağlayacak en önemli araçlardan birinin vergi teşvik önlemleri olduğu çalışmanın ikinci bölümünde açıklanmıştır. Bu bölümde ülkemizde uygulanan bölgesel vergi teşviklerinin etkinliği birtakım göstergelerle incelenecektir.

3.3.1. 2009 Yılı Öncesi Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşviklerin Etkinliğinin Değerlendirilmesi

Ülkemizde vergi teşviklerinin değerlendirilmesinde kullanılan göstergelerden biri yatırım teşvik belge sayısıdır. Türkiye’de ilk yatırım teşvik belgeleri (YTB), bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine yönelik 1968 yılında ‘*Kalkınmada Öncelikli Yörelere Belirlenmesi ile İlgili Kararla*’ verilmeye başlanmıştır.

Aşağıdaki Tablo 35’te 1980 ve 2008 yılları arasında verilen YTB’lerin coğrafi bölgelere göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 35: 1980 ve 2008 Yılları Arasında Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı

Yıllar	Marmara	İç Ana.	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Ana.	Güneydoğu Ana.	Muhtelif	Toplam
1980	241	82	66	70	68	24	19	1	571
1981	1243	838	196	466	250	108	180	4	3245
1982	744	242	139	207	90	45	87	2	1556

1983	443	143	106	125	70	33	55	2	977
1984	527	140	171	118	94	68	51	7	1176
1985	743	272	285	179	167	84	94	9	1833
1986	976	363	372	242	253	126	125	34	2491
1987	1068	409	482	302	291	102	121	53	2828
1988	1006	372	530	307	239	105	138	44	2741
1989	922	390	501	306	441	183	405	109	3257
1990	425	205	129	157	387	697	1130	10	3140
1991	544	228	178	170	181	188	258	27	1774
1992	747	195	264	137	114	41	32	23	1553
1993	1403	383	526	279	245	70	95	52	3053
1994	645	150	244	124	117	39	53	22	1394
1995	2118	477	985	670	246	71	264	123	4954
1996	1950	735	904	627	348	112	316	32	5024
1997	1824	837	886	620	383	119	416	59	5144
1998	1575	690	636	410	432	178	323	47	4291
1999	1056	510	518	273	258	131	158	64	2968
2000	1358	558	559	313	304	147	209	73	3521
2001	836	300	347	201	168	109	153	41	2155
2002	1351	372	451	301	189	85	212	41	3002
2003	1765	415	590	477	203	107	285	34	3876
2004	1518	727	640	431	318	161	264	19	4078
2005	1461	731	618	542	452	210	267	22	4303
2006	846	395	385	342	239	91	158	19	2475
2007	837	327	325	318	209	70	142	14	2242
2008	876	400	304	307	217	124	207	11	2446

Kaynak: Bozdoğan, ss. 214-223; Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2006-2008 Yatırım Teşvik Verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

1980 ve 1990 yılları arasında verilen YTB'lerin coğrafi bölgelere göre dağılımı incelendiğinde belge sayısının en az olduğu bölgelerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olduğu görülmektedir. Marmara Bölgesi'ne verilen yatırım teşvik belgesi sayısı diğer bölgelerle karşılaştırıldığında Marmara Bölgesi açık farkla öndedir. Aynı zamanda 1980-1981-1984 ve 1987 yıllarında Marmara Bölgesi'ne verilen YTB'in sayısı G. Doğu Anadolu'ya verilen belge sayısının neredeyse 10 katıdır (Tablo 35). YTB'lerin en az Doğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleşmiş olmasının nedenleri arasında bu bölgede yatırımlar için gerekli koşulların oluşmaması ve özel sektörü bu bölgeye çekmede

yeterli olmadığına anlaşılması gösterilebilir. Doğu ve G. Doğu Anadolu Bölgeleri'nde yapılacak yatırımların getirisinin düşük olacağı düşüncesi de girişimcilerin bu bölgeye yatırımlarını engelleyen nedenler arasındadır. 1980 sonrasında bu bölgelere yatırımları cazip hale getiren teşvikler verilmiş olsa da bu bölgelerde fizibilite çalışması yapılmadan yatırımlara başlanmış olması verilen teşvik belgelerinin tamamının yatırımlara dönüştürülmesini engellemiştir.²²⁴

1990 sonrasında verilen YTB'lerin coğrafi bölgelere göre dağılımı incelendiğinde 7 bölge arasındaki farkların devam ettiği görülmektedir. Doğu ve G. Doğu Anadolu Bölgeleri'nde belge sayılarında artışlar olsa da iki bölgeye verilen toplam belge sayısı tek başına Marmara Bölgesi'ne verilen belge sayısının çok altında kalmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne verilen YTB sayısında 1990'dan sonra artış olmasının sebebinin arasında bu yıllarda başlatılan GAP Projesi olduğu düşünülebilir. 2008 yılına gelindiğinde Türkiye'nin doğusuna verilen belge sayısı hala çok alt seviyelerdedir ve Marmara Bölgesi ile aralarındaki fark devam etmektedir. Bu durum Türkiye'de verilen teşviklerin ¼'ü Marmara, Akdeniz, Ege ve İç Anadolu Bölgelerinde yoğunlaştığı anlamına gelmektedir (Tablo 35). Bu göstergelere dayalı olarak 1980-2008 yılları arasında yatırımları Türkiye'nin doğusundaki illere yönlendirebilecek derecede etkili olan bir vergi teşvik sisteminin oluşturulamadığı ve Türkiye'nin doğusu ile batısı arasındaki bölgesel eşitsizlikleri azaltabilecek, her bölgede bölgesel kalkınmayı artıracak yatırım teşvik projeleri gerçekleştirilemediği söylenebilir.

Tablo 36'da teşvik sisteminin '*Kalkınmada Öncelikli Yörelere*', '*Normal Yörelere*' ve '*Gelişmiş Yörelere*' olarak sınıflandırılmanın esas alındığı, 2001 ve 2008 yılları arasında verilen teşvik belgesi sayıları, toplam yatırım tutarları ve istihdam edilen kişi sayıları gösterilmektedir.

---

²²⁴ Bozdoğan, a.g.e., ss. 215-216.

Tablo 36: 2001 ve 2008 Yılları Arasında Verilen Teşvik Belgesi Sayıları, Sabit Yatırım Tutarları ve İstihdam Edilen Kişi Sayıları

Yıllar	KÖY	Normal Yöre	Gelişmiş Yöre
Belge Sayısı(adet)			
2001	366	975	1.007
2002	318	1.361	1.384
2003	349	1.602	1.738
2004	533	1.799	1.696
2005	755	1.763	1.552
2006	546	1.290	1.020
2007	521	1.069	985
2008	546	1.246	1.060
Sabit Yatırım (1000 YTL)			
2001	2.201	5.691	4.595
2002	1.152	6.363	5.829
2003	916	5.959	7.318
2004	1.406	7.105	7.090
2005	1.714	8.779	9.468
2006	1.590	5.345	7.772
2007	5.176	6.161	9.388
2008	4.513	8.950	9.739
İstihdam (Kişi)			
2001	15.227	59.923	54.162
2002	17.661	78.890	65.161
2003	14.592	74.744	74.224
2004	21.156	88.432	82.250
2005	23.356	90.526	76.214
2006	14.698	59.158	50.211
2007	22.013	49.374	48.161
2008	13.077	46.251	49.413

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001-2008 Yatırım Teşvik Verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

Tablo 36'daki verilerde yörelere göre belge sayıları incelendiğinde, KÖY'lerin verilen YTB'lerden en çok payı alması gerekirken belge sayılarının normal ve gelişmiş yörelerde daha fazla olduğu görülmektedir. 2001 ve 2008 yılları arasında KÖY'lere verilen belge sayıları, toplam yatırım tutarı ve istihdam edilen kişi sayılarında düzenli

bir artış bulunmamaktadır. 2008 yılında normal yörelere yapılan yatırım tutarı 9 milyon TL'ye yaklaşmışken, KÖY'lerde bu oran 5 milyona bile ulaşamamıştır. Aynı şekilde 2008 yılı istihdam verilerine bakıldığında normal yörelerde bu oran 46 bin civarında iken KÖY'lerde bu sayının yarısına bile ulaşamamıştır. Özellikle 2005 yılından sonra tüm yörelerdeki sabit yatırım tutarı ve istihdam rakamlarında ciddi düşüşler gözlenmektedir.

Tüm bu veriler açıkça şunu belirtmektedir ki ana amacı bölgesel farklılıkları azaltmak ve görece az gelişmiş yöreleri kalkındırmak olan ve 1968'den beri 40 yıldır uygulanan KÖY politikası kendisinden beklenen başarıyı gösterememektedir.²²⁵

3.3.2. 2009-2012 Yılları Arası Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşviklerin Etkinliğinin Değerlendirilmesi

2009 yılında çıkarılan 2009/15199 sayılı kanunun uygulaması sonrası teşvik sisteminin bölgesel açıdan durumu *yatırım teşvik belgeleri, sabit yatırım tutarları ve istihdam sayıları* itibariyle açıklanacaktır.

Genel Olarak Yatırım Teşvik Belgeleri, Sabit Yatırım Tutarları ve İstihdam Sayıları:

Tablo 37: 2009 ve 2011 Yılları Arasında Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgeleri, Sabit Yatırım Tutarları ve İstihdam Sayıları

Yıllar	Sermaye Türü	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İstihdam
2009	Yabancı Sermaye	156	9.713	13.209
	Yerli Sermaye	1.918	13.896	65.138
	Toplam	2.074	23.609	78.347
2010	Yabancı Sermaye	192	7.544	14.834
	Yerli Sermaye	3.363	60.201	117.086
	Toplam	3.555	67.745	131.920
2011	Yabancı Sermaye	197	8.520	8.937
	Yerli Sermaye	3.761	40.338	111.348
	Toplam	3.958	48.858	120.285
Genel Toplam	Yabancı Sermaye	545	25.777	36.980
	Yerli Sermaye	9.042	114.435	293.572
	Toplam	9.587	140.212	330.552

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, "Yatırım Teşvik Verileri", www.ekonomi.gov.tr/, (14.11.2017).

²²⁵ Yavan, 2011a, ss. 82-83.

2009 yılında yürürlüğe giren teşvik sistemi uygulanmaya başlandığı ilk yıl verilen yatırım teşvik belgesi sayısı 2.074 iken 2011 yılına gelindiğinde verilen yatırım teşvik belgesi sayısı 3.958'e ulaşmıştır. Ancak sabit yatırımlar ve istihdam sayısında 2011 yılında bir düşüş vardır. Bu durum genel olarak yatırım teşviklerinin yatırımlar ve istihdam üzerinde olumlu etkisinin olmadığını göstermektedir (Tablo 37).

Bölgeler İtibariyle Yatırım Teşvik Belgeleri, Sabit Yatırım Tutarları ve Yaratılan İstihdam Durumu:

Tablo 38'de YTB'lerin dört bölge olarak dağılımı verilmektedir.

Tablo 38: Yatırım Teşvik Belgelerinin Dört Bölgeye Göre Dağılımı

Bölgeler	Sermaye Türü	2009		2010		2011	
		Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)
I.Bölge	Yabancı Sermaye	92	3.499	102	3.230	97	2.376
	Yerli Sermaye	664	5.018	963	25.983	1.197	19.052
	Toplam	756	8.518	1.065	29.213	1.294	21.428
II.Bölge	Yabancı Sermaye	26	1.429	28	2.928	42	1.033
	Yerli Sermaye	369	2.438	584	20.328	776	7.923
	Toplam	395	3.867	612	23.256	818	8.956
III.Bölge	Yabancı Sermaye	15	1.795	27	545	30	799
	Yerli Sermaye	317	3.104	573	5.367	568	4.848
	Toplam	332	4.899	600	5.912	598	5.647
IV.Bölge	Yabancı Sermaye	13	686	13	94	19	2.678
	Yerli Sermaye	235	1.109	468	4.519	490	3.040
	Toplam	248	1.796	481	4.613	509	5.718
Genel Toplam	Yabancı Sermaye	146	7.410	170	6.797	188	6.886
	Yerli Sermaye	1.585	11.669	2.588	56.197	3.031	34.864
	Toplam	1.731	19.079	2.758	62.994	3.219	41.750

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, "Yatırım Teşvik Verileri", www.ekonomi.gov.tr/, (14.11.2017).

2009 yılında I. Bölgeye verilen yatırım teşvik belgesi sayısı 756 iken, IV. Bölgede bu sayı 248 olup I. Bölgenin yarısından daha azdır. Yine I. Bölgede sabit yatırımlar 8.5 milyon TL civarında iken, IV. Bölgede bu rakam 1.7 milyon TL'dir. Uygulamaya konduğu ilk yıl olan 2009 yılında yeni teşvik sisteminin görece az gelişmiş illerin bulunduğu IV. Bölgede etkili sonuçlar ortaya çıkarmadığı görülmektedir (Tablo 38).

2010 yılında yerli sermaye ile gerçekleşen sabit yatırım tutarlarında 4 bölgede de ciddi artışlar görülmektedir. Bir önceki yıl IV. Bölgede 1.109 Milyon TL olan yatırım

tutarları, 2010’da 4.519 Milyon TL’ye ulaşmıştır. IV. Bölgede az gelişmiş iller bulunduğundan bu bölgeye verilen teşviklerin hem daha çeşit hem de tutar olarak diğer bölgelere oranla daha yüksek miktarda olması yatırımcıları bu bölgeye çekmiştir denilebilir. 2011 yılına gelindiğinde I. Bölgede verilen yatırım teşvik belgesi sayısı 1294, II. Bölgede 818, III. Bölgede 598, IV. Bölgede 509’dur. 2009 yılı teşvik sisteminin üzerinden 2 yıl geçmesine rağmen yatırımlarda artış sağlansa (2011’de düşüş hariç) bile az gelişmiş bölgeleri kalkındırmaya yönelik pozitif etkileri görülemediği söylenebilir.

Sözkonusu dönem itibariyle *istihdamdaki* gelişime bakıldığında I. II. III. ve IV. Bölgelerde 2009’dan 2010 yılına gelindiğinde toplam istihdam tutarlarında artışlar görülürken 2011 yılında toplam istihdam sayılarında düşüş tespit edilmiştir. Sadece II. Bölgede 2009, 2010 ve 2011 yıllarında istihdam sayısında kademeli ve düzenli bir artış görülmektedir (Tablo 39). Bu göstergelere dayalı olarak şu sonuç çıkartılabilir: 2009 yılında uygulamaya konan teşvik sisteminde yer alan vergisel teşvikler ilk aşamadaki 1 yıllık süreçte girişimcileri yatırım yapmaya yönlendirmiştir. Fakat 2 yıl sonra 2011 yılına gelindiğinde yatırım tutarlarında beklenen artış gerçekleşmediğinden istenilen istihdam artışı da sağlanamamıştır.

Tablo 39: Yatırım Teşvik Belgelerinin Dört Bölgede Yarattığı İstihdam

Bölgeler	Sermaye Türü	2009	2010	2011
I. Bölge	Yabancı Sermaye	7.823	7.894	3.712
	Yerli Sermaye	24.333	46.497	46.161
	Toplam	32.156	54.391	49.873
II. Bölge	Yabancı Sermaye	1.696	1.911	1.923
	Yerli Sermaye	10.408	19.006	21.774
	Toplam	12.104	20.917	23.697
III. Bölge	Yabancı Sermaye	2.135	1.706	1.708
	Yerli Sermaye	14.052	17.657	15.941
	Toplam	16.187	19.363	17.649
IV. Bölge	Yabancı Sermaye	925	976	1.105
	Yerli Sermaye	7.444	14.808	11.518
	Toplam	8.369	15.784	12.623
Genel Toplam	Yabancı Sermaye	12.579	12.487	8.448
	Yerli Sermaye	56.237	97.968	95.394
	Toplam	68.816	110.455	103.842

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Yatırım Teşvik Verileri”, www.ekonomi.gov.tr/, (14.11.2017).

Sektörler İtibariyle Yatırım Teşvik Belgelerinin Dağılımı:

Teşvik uygulamaları sonucunda YTB'lerin sektörel dağılımındaki değişim Tablo 40'da gösterilmektedir.

Tablo 40: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	Sermaye Türü	2009		2010		2011		2012	
		Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)
Enerji	Yabancı Sermaye	16	2.543	11	2.070	17	4.262	10	1.224
	Yerli Sermaye	90	4.052	143	6.372	178	8.777	173	10.348
	Toplam	106	6.595	154	8.442	195	13.039	183	11.572
Hizmetler	Yabancı Sermaye	33	3.433	26	1.154	28	1.906	48	1.508
	Yerli Sermaye	441	4.062	920	23.427	1.076	13.209	992	12.242
	Toplam	474	7.495	946	24.582	1.104	15.115	1.040	13.750
İmalat	Yabancı Sermaye	100	3.329	140	4.230	144	2.316	150	4.971
	Yerli Sermaye	1.210	5.136	1.826	27.209	2.070	16.513	2.244	28.948
	Toplam	1.310	8.465	1.966	31.439	2.214	18.829	2.394	33.919
Madencilik	Yabancı Sermaye	5	403	8	31	5	19	9	323
	Yerli Sermaye	112	437	227	1.989	232	745	244	2.103
	Toplam	117	839	235	2.019	237	765	253	2.426
Tarım	Yabancı Sermaye	2	6	7	58	3	17	5	19
	Yerli Sermaye	65	209	247	1.204	205	1.094	102	648
	Toplam	67	215	254	1.262	208	1.111	107	667

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, "Yatırım Teşvik Verileri", www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

2009 ve 2012 yılları arasında sabit yatırım tutarlarının *en yüksek olduğu sektör imalat sektörüdür*. İmalat sektörünü *hizmetler sektörü* takip etmektedir. Yatırımlardan *en düşük payı tarım sektörü* almıştır. 2012 yılında enerji, hizmetler ve tarım sektöründeki yatırım tutarlarında bir önceki yıla göre düşüşler görülürken, imalat ve madencilik sektörlerinde artışlar görülmektedir (Tablo 40). 2012 yılında teşvik sisteminin kabul edilmiş olması ile beraber imalat ve madencilik sektöründe yaşanan bu artış yeni sistemin bu sektörlerle olumlu etkileri olarak değerlendirilebilir.

3.3.3. 2012 Yılı Sonrası Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Uygulanan Vergisel Teşviklerin Etkinliğinin Değerlendirilmesi

19 Haziran 2012 Tarihli 28328 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan '*Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar*' ile teşvik sistemimizde köklü değişiklikler yapılmıştır.

Genel Olarak Yatırım Teşvik Belgeleri, Sabit Yatırım Tutarları ve İstihdam Sayıları:

2012’de uygulamaya konan vergisel teşviklerin ilk uygulama sonuçları Tablo 41’de ve Tablo 42’de gösterilmektedir.

Tablo 41: 2012’de Uygulamaya Konan Vergisel Teşviklerin İlk Uygulama Sonuçları

	1 Ocak-19 Haziran 2012		20 Haziran-31 Aralık 2012		Toplam
	Adet	%	Adet	%	
Belge Adedi/%	1.839	42	2.526	58	4.365
Sabit Yatırım (Milyon TL)/ Yüzde	20.163	35	37.608	65	57.771
İstihdam (kişi)/ Yüzde	51.495	34	98.003	66	149.498

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Yeni Yatırım Teşvik Programı 2012 Yılı Değerlendirmesi”, Ankara: 2013.

2012’nin ilk altı ayında 20.163.000 TL olarak gerçekleşen sabit yatırım tutarı 31.12.2012 tarihinde 37.608.000 TL’ye ulaşmıştır. Yatırımlardaki artış istihdam oranlarına da yansımıştır. İlk altı ayda % 34 olan istihdam oranı 2012 sonunda neredeyse 2 katına % 66’ya ulaşmıştır (Tablo 41).

Benzer şekilde belge başına düşen sabit yatırım tutarı ve istihdam miktarı bir yıllık süre boyunca artış göstermiştir (Tablo 42).

Tablo 42: Yatırım Teşvik Belgesi Başına Düşen Sabit Yatırım ve İstihdam

	1 Ocak-19 Haziran 2012	20 Haziran-31 Aralık 2012	Artış/Azalış Yüzdesi (+/-)
Belge Başına Düşen Sabit Yatırım (Milyon TL)	11,0	14,9	+ % 36
Belge Başına Düşen İstihdam	28,0	38,8	+ % 39

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Yeni Yatırım Teşvik Programı 2012 Yılı Değerlendirmesi”, Ankara: 2013.

2012 yılında yerli ve yabancı sermaye toplamıyla YTB sayısı 3977 iken 2017’ye gelindiğinde bu sayı 5609 olarak belirlenmiştir. 2012 ve 2017 yılları arasında verilen belge sayılarında yalnızca 2014’te bir düşüş görülmektedir. Bu yıldan sonra artış devam etmektedir (Tablo 43).

Tablo 43: 2012 ve 2017 Tarihleri Arasında Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgesi Sayıları ve Sabit Yatırım Tutarları

Yıllar	Sermaye Türü	Belge Adedi	Belge Adedi % Değişme	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırımlarında % Değişme
2012	Yabancı Sermaye	222	12.690	8.044	- 5.586
	Yerli Sermaye	3.755	- 0.159	54.290	34.587
	Toplam	3.977	0.480	62.334	27.581
2013	Yabancı Sermaye	225	1.351	17.751	120.673
	Yerli Sermaye	4.374	16.484	77.600	42.936
	Toplam	4.599	15.639	95.350	52.966
2014	Yabancı Sermaye	264	17.33	12.436	- 29.941
	Yerli Sermaye	3.631	- 16.986	51.606	- 33.497
	Toplam	3.895	- 15.307	64.042	- 32.834
2015	Yabancı Sermaye	233	- 11.742	34.842	180.170
	Yerli Sermaye	4.278	17.818	65.396	26.721
	Toplam	4.511	15.815	100.238	56.519
2016	Yabancı Sermaye	223	- 4.291	30.961	- 11.138
	Yerli Sermaye	4.900	14.539	66.964	2.397
	Toplam	5.123	13.566	97.925	- 2.307
2017*	Yabancı Sermaye	234	4.932	13.435	- 56.606
	Yerli Sermaye	5.375	9.693	60.613	- 9.484
	Toplam	5.609	9.486	74.049	- 24.381

* 30.09.2017 Tarihine kadar.

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Yatırım Teşvik Verileri”, www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

Tablo 43’te aynı zamanda 2012 ve 2017 yılları arasında verilen yatırım teşvik belge sayılarının ve sabit yatırım tutarlarının birer yıllık periyotlarda ortaya çıkardığı değişim yüzde olarak da hesaplanmıştır. 2012 yılında uygulamaya konan yatırım teşvik sisteminin 2013’te belge sayısı ve sabit yatırım tutarına olumlu etkileri görülmektedir. 2013 yılında belge sayısı bir önceki yıla oranla % 15.639, sabit yatırım tutarı ise % 52.966 oranında artmıştır. Ancak Tablo 43 incelendiğinde en ciddi düşüş 2014’te yaşanmıştır. 2014’te belge sayısında % 15.307, sabit yatırım tutarında ise % 32.834 oranında bir düşüş görülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde hem belge sayısı hem yatırım tutarlarında artış görülmektedir. 2016 yılında belge sayısında bir önceki yıla

göre % 13.566 oranında bir artış görülürken, sabit yatırım tutarlarında % 2.307 bir düşüş saptanmıştır. 2017 yılı verileri incelendiğinde ise verilen yatırım teşvik belgesi sayılarında % 9.486 oranında bir artış görülürken sabit yatırım tutarlarında % 24.381'lik bir oranda düşüş görülmektedir. Bu verilere göre yatırım teşvik sistemi uygulamaya girdiği ilk yılda olumlu etkiler gösterirken daha sonraki yıllarda bu etkileri devam ettirememiş, belge sayıları ve yatırım tutarlarında düzenli bir artış sağlanamamıştır.

2012 ve 2017 yılları arasında istihdam da ortaya çıkan değişimler Tablo 44'de yer almaktadır.

Tablo 44: 2012 ve 2017 Tarihleri Arasında Gerçekleşen İstihdam

Yıllar	Sermaye Türü	İstihdam	İstihdam % Değişme
2012	Yabancı Sermaye	16.940	89.549
	Yerli Sermaye	135.671	21.844
	Toplam	152.611	26.874
2013	Yabancı Sermaye	16.797	- 0.844
	Yerli Sermaye	171.408	26.340
	Toplam	188.205	23.323
2014	Yabancı Sermaye	12.874	- 23.355
	Yerli Sermaye	130.158	- 24.065
	Toplam	143.032	- 24.002
2015	Yabancı Sermaye	10.740	- 16.576
	Yerli Sermaye	132.989	2.175
	Toplam	143.729	0.487
2016	Yabancı Sermaye	14.578	35.735
	Yerli Sermaye	124.473	- 6.403
	Toplam	139.051	- 3.254
2017*	Yabancı Sermaye	14.254	- 2.222
	Yerli Sermaye	144.108	15.774
	Toplam	158.362	13.887

* 30.09.2017 Tarihine kadar.

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, "Yatırım Teşvik Verileri", www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

2013 yılında 188.205 kişiye istihdam sağlanmış, bir önceki yıla göre istihdamda % 23.323 oranında bir artış görülmektedir. 2014 yılında Tablo 44'de belirtildiği gibi belge sayısı ve sabit yatırım tutarlarındaki ciddi düşüş etkisini istihdamda da olumsuz bir şekilde göstermektedir. Bu yılda istihdam edilen kişi sayısına 143.032 kişi eklenmiş olsa da bir önceki yıla göre istihdam oranında % 24.002'lik bir düşüş görülmektedir. 2015 yılında bir önceki yıla göre ufak bir artış yaşansa da 2016'da istihdam oranındaki yüzde değişme eksilere düşmüştür. 2017 yılına gelindiğinde ise 158.362 kişiye istihdam sağlanmış olup bir önceki yıla göre istihdam oranında % 13.887'lik bir artış görülmektedir. Tablo 44'ün tamamı genel olarak incelendiğinde 2012'den günümüze istihdamda düzenli bir artış trendi yakalanamamıştır denilebilir.

Bölgelere Göre Yatırım Teşvikleri:

Bölgelere göre yatırımların gelişimi; YTB sayısı, sabit yatırım tutarları ve istihdam düzeyi verilerine göre gösterilmektedir. Tablo 45’de bölgeler itibariyle YTB sayısı verilmektedir.

Tablo 45: Yatırım Teşvik Belgeleri Sayısının Bölgelere Göre Dağılımı

Belge Adedi							
Bölgeler	Sermaye Türü	2012	2013	2014	2015	2016	30.09.2017
I. Bölge	Yabancı Sermaye	121	102	138	103	110	123
	Yerli Sermaye	1.333	1.563	1.261	1.387	1.409	1.622
	Toplam	1.454	1.665	1.399	1.490	1.519	1.745
II. Bölge	Yabancı Sermaye	38	37	44	48	39	38
	Yerli Sermaye	667	722	651	834	972	857
	Toplam	705	759	695	882	1.011	895
III. Bölge	Yabancı Sermaye	33	41	43	42	43	37
	Yerli Sermaye	616	603	522	620	765	730
	Toplam	649	644	565	662	808	76
IV. Bölge	Yabancı Sermaye	19	20	20	24	11	19
	Yerli Sermaye	432	453	409	466	656	892
	Toplam	451	473	429	490	667	911
V. Bölge	Yabancı Sermaye	2	12	8	12	13	5
	Yerli Sermaye	308	438	342	457	643	630
	Toplam	310	450	350	469	656	635
VI. Bölge	Yabancı Sermaye	7	11	10	2	6	11
	Yerli Sermaye	392	571	431	504	438	632
	Toplam	399	582	441	506	444	643

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Yatırım Teşvik Verileri”, www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

YTB’lerin 2012 teşvik sisteminde belirlenen 6 bölgeye göre dağılımı incelendiğinde 2017 yılında YTB’lerin *en fazla verildiği bölge* I. Bölgedir. İkinci sırada IV. Bölge gelmektedir. YTB’lerin *en düşük olduğu bölgeler* V ve VI. Bölgelerdir. 2012 yılına bakıldığında da durum da hiçbir değişiklik yoktur. Yine en düşük YTB sayısı V ve VI. Bölgelerdedir.

Söz konusu dönemde teşvik sisteminin etkisi belirlemek üzere sabit yatırım tutarına bakmak yararlı olacaktır.

Tablo 46: Sabit Yatırım Tutarlarının Bölgelere Göre Dağılımı

Sabit Yatırım Tutarları (Milyon TL)							
Bölgeler	Sermaye Türü	2012	2013	2014	2015	2016	30.09.2017
I. Bölge	Yabancı Sermaye	4.471	8.712	6.959	4.001	22.706	8.838
	Yerli Sermaye	26.211	23.569	20.672	19.124	24.540	20.489
	Toplam	30.682	32.281	27.631	23.125	47.246	29.327
II. Bölge	Yabancı Sermaye	877	2.819	1.797	2.419	5.362	1.520
	Yerli Sermaye	8.627	14.811	9.508	12.921	12.208	10.511
	Toplam	9.504	17.629	11.305	15.340	17.570	12.031
III. Bölge	Yabancı Sermaye	632	2.945	905	824	995	662
	Yerli Sermaye	7.244	8.802	10.093	17.723	6.315	7.998
	Toplam	7.875	11.748	10.998	18.548	7.310	8.660
IV. Bölge	Yabancı Sermaye	1.870	354	1.197	2.876	156	84
	Yerli Sermaye	3.836	9.404	4.070	7.392	10.970	11.501
	Toplam	5.706	9.759	5.267	10.268	11.126	11.586
V. Bölge	Yabancı Sermaye	5	1.517	715	1.395	233	17
	Yerli Sermaye	4.081	3.883	3.908	4.406	5.846	4.792
	Toplam	4.086	5.400	4.623	5.801	6.079	4.808
VI. Bölge	Yabancı Sermaye	156	1.342	817	4	28	2.255
	Yerli Sermaye	3.859	3.515	2.103	2.172	2.398	4.051
	Toplam	4.015	4.857	2.919	2.177	2.425	6.306

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Yatırım Teşvik Verileri”, www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

2012 ve 2017 yılları arasında yatırım tutarlarında dengeli bir artış ya da azalış görülmektedir. 2012-2017 dönemi boyunca *yüksek yatırım tutarı* YTB sayısında olduğu gibi yine I. Bölgededir. *Yatırımların en az yapıldığı* yer V. Bölge’dir (2017 yılı rakamları 9 aylık). VI. Bölgede 2012 yılında 4.015.000 TL olarak gerçekleşen sabit yatırım tutarı 2016’da 2.425.000 TL’ye düşmüştür. Yatırımlardaki bu gelişmenin istihdam üzerine etkisi Tablo 47’deki verilere dayalı olarak açıklanabilir.

Tablo 47: İstihdam Sayısının Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	Sermaye Türü	2012	2013	2014	2015	2016	30.09.2017
I. Bölge	Yabancı Sermaye	9.133	5.476	7.536	4.133	10.215	8.950
	Yerli Sermaye	52.883	59.411	53.259	51.685	46.101	50.431
	Toplam	62.016	64.887	60.795	55.818	56.316	59.381
II. Bölge	Yabancı Sermaye	2.899	2.566	2.444	2.176	1.361	1.571
	Yerli Sermaye	20.878	26.002	18.331	20.937	17.034	20.787
	Toplam	23.777	28.568	20.775	23.113	18.395	22.358
III. Bölge	Yabancı Sermaye	1.296	2.299	1.067	1.490	1.341	813
	Yerli Sermaye	18.259	20.236	15.454	14.358	11.977	14.506
	Toplam	19.555	22.535	16.521	15.848	13.318	15.319
IV. Bölge	Yabancı Sermaye	1.937	1.110	452	732	195	137
	Yerli Sermaye	13.601	15.563	10.193	12.306	11.315	15.638
	Toplam	15.538	16.673	10.645	13.038	11.510	15.775
V. Bölge	Yabancı Sermaye	60	3.145	821	804	790	375
	Yerli Sermaye	12.250	16.097	13.008	10.450	12.022	15.200
	Toplam	12.310	19.242	13.829	11.254	12.812	15.575
VI. Bölge	Yabancı Sermaye	1.615	2.191	544	118	676	2.404
	Yerli Sermaye	17.737	32.598	19.838	23.098	25.590	27.011
	Toplam	19.352	34.789	20.382	23.216	26.266	29.415

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Yatırım Teşvik Verileri”, www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

Teşvik kapsamındaki altı bölgedeki istihdam sayılarına bakıldığında 2016 yılında I. Bölge 56.316 kişilik istihdam sayısı ile diğer bütün bölgeleri geride bırakmıştır. VI. Bölgede 2012 yılında 19.352 olan istihdam 2016'da 26.266 kişiye ulaşmıştır. Bu bölge açısından olumlu bir sonuçtur. Fakat I. Bölge ile karşılaştırıldığında I. Bölgede gerçekleşen istihdamın neredeyse yarısıdır. Ayrıca tüm bölgelerde 2013'den sonra istihdam düzeyinin düştüğü görülmektedir.

Destek Türlerine Göre Yatırım Teşvikleri:

2012 yılında çıkan ‘‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’’ ile getirilen teşvik sınıflandırılmasına göre YTB sayısı ve sabit yatırım tutarlarının uygulama sonuçları Tablo 48’de gösterilmektedir.

Tablo 48: Yatırım Teşvik Belgelerinin Destek Türlerine Göre Dağılımı

Destek Sınıfları	Sermaye Türü	2013		2014		2015		2016		30.09.2017	
		Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)
Bölgesel	Yabancı Sermaye	136	9.957	162	7.119	118	3.771	121	23.577	155	7.751
	Yerli Sermaye	2.566	27.676	2.074	29.571	2.167	25.003	1.951	24.182	2.549	31.921
	Toplam	2.702	37.633	2.236	36.690	2.285	28.774	2.072	47.759	2.704	39.672
Büyük Ölçekli	Yabancı Sermaye	9	3.983	6	2.699	9	25.224	2	230	2	532
	Yerli Sermaye	8	12.528	7	1.252	15	3.342	5	4.366	3	1.392
	Toplam	17	16.511	13	3.951	24	28.566	7	4.595	5	1.924
Genel	Yabancı Sermaye	80	3.811	96	2.618	102	3.194	100	7.154	76	5.082
	Yerli Sermaye	1.790	27.719	1.546	19.870	2.090	25.653	2.941	34.957	2.816	22.467
	Toplam	1.870	31.530	1.642	22.488	2.192	28.847	3.041	42.111	2.892	27.549
Stratejik Yatırımlar	Yabancı Sermaye	0	0	0	0	4	2.653	0	0	1	70
	Yerli Sermaye	10	9.676	4	914	6	11.398	3	3.459	7	4.833
	Toplam	10	9.676	4	914	10	14.050	3	3.459	8	4.903

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, ‘‘Yatırım Teşvik Verileri’’, www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

2013-2017 döneminde belge sayısı ve sabit yatırım tutarının en yüksek olduğu destek sınıfı *bölgesel yatırımlar* olmuştur. Bölgesel yatırımları ikinci sırada *genel yatırımlar* takip etmektedir. Üçüncü sırada *stratejik yatırımlar*, son olarak dördüncü sırada ise, *büyük ölçekli yatırımlar* bulunmaktadır. Stratejik yatırımlarda 2013 yılından sonra bir düşüş görülmüş olsa da 2015 yılında yabancı sermayenin devreye girmesiyle stratejik yatırımlarda da artış görülmüştür (Tablo 48).

Büyük ölçekli yatırımların bölgelere göre dağılımına bakıldığında hem belge adedi hem de sabit yatırımlar açısından en yüksek değerlere sahip bölge yukarıda belirtildiği üzere *I. Bölge*dir. Ancak 2014 yılında I. Bölgede yapılan sabit tutarı yatırım 2.888 milyon TL iken 2017 yılında bu tutar 1.242 milyon TL'ye gerilemiştir. Yine 2016 yılında V. ve VI. Bölgelerde; 2017 yılında II., V., ve VI. Bölgelerde hiç büyük ölçekli yatırım yapılmamıştır. Belirtmek gerekir ki VI. Bölgede son dört yılda büyük ölçekli yatırım hiç yapılmamıştır (Tablo 49).

Tablo 49: Büyük Ölçekli Yatırımların Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	2014		2015		2016		2017	
	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)
I. Bölge	8	2.888	11	1.851	4	3.480	3	1.242
II. Bölge	2	161	4	461	1	698	0	0
III. Bölge	2	407	3	1.002	1	168	1	182
IV. Bölge	0	0	2	931	1	250	1	500
V. Bölge	1	495	3	1.121	0	0	0	0
VI. Bölge	0	0	0	0	0	0	0	0

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, "Yatırım Teşvik Verileri", www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

Bir diğer destek türünü gösteren stratejik yatırımların bölgelere dağılımının gelişimi Tablo 50'de gösterilmektedir.

Tablo 50:Stratejik Yatırımların Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	2014		2015		2016		2017	
	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)
I. Bölge	0	0	4	895	2	189	1	80
II. Bölge	1	215	1	145	0	0	3	301
III. Bölge	3	698	3	10.610	0	0	2	580
IV. Bölge	0	0	1	2.100	1	3.270	2	3.942
V. Bölge	0	0	1	300	0	0	0	0
VI. Bölge	0	0	0	0	0	0	0	0

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Yatırım Teşvik Verileri”, www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

Stratejik yatırımlar, yatırımcılara büyük maliyetler yüklediğinden genellikle devlet tarafından gerçekleştirilen yatırımlardır. Bu nedenle genel ve bölgesel yatırımlar yanında stratejik yatırımlara yapılan sabit yatırım tutarları da düşük seviyede kalmaktadır. 2017 yılında en yüksek yatırım tutarı IV. Bölgede görülmektedir. İkinci sırada 580 milyon TL ile III. Bölge bulunmaktadır. 2014, 2016, 2017 yıllarında V. ve VI. Bölgelerde hiç stratejik yatırım yapılmamıştır (Tablo 50).

Destek Sınıflamasına Göre İstihdam Durumu:

Teşvik türlerine göre istihdam durumu değerlendirildiğinde *en yüksek istihdam* sağlayan yatırım türü *bölgesel yatırımlar* olmuştur. İkinci sırada, *genel yatırımlar* bulunmaktadır. *En düşük istihdam sayısı, büyük ölçekli yatırımlarda* görülmektedir. Genel olarak istihdam sayıları tüm yatırım türlerinde düşme eğilimi göstermiştir (Tablo 51).

Tablo 51: Destek Türlerine Göre İstihdam Durumu

Destek Sınıfları	Sermaye Türü	2012	2013	2014	2015	2016	30.09.2017
Bölgesel	Yabancı Sermaye	10.989	12.207	10.545	5.238	12.675	11.958
	Yerli Sermaye	96.045	127.173	99.251	101.421	89.662	121.276
	Toplam	107.034	139.380	109.796	106.659	102.337	133.234
Büyük Ölçekli	Yabancı Sermaye	3.280	3.087	982	1.821	300	427
	Yerli Sermaye	708	965	1.002	2.623	6.916	870
	Toplam	3.988	4.052	1.984	4.444	7.216	1.297
Genel	Yabancı Sermaye	2.671	1.503	1.347	3.069	1.603	1.855
	Yerli Sermaye	37.922	41.209	29.627	27.201	26.795	20.633
	Toplam	40.593	42.712	30.974	30.270	28.398	22.488
Stratejik Yatırımlar	Yabancı Sermaye	0	0	0	612	0	14
	Yerli Sermaye	996	2.061	278	1.744	1.100	1.329
	Toplam	996	2.061	278	2.356	1.100	1.343

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Yatırım Teşvik Verileri”, www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

Sektörler İtibariyle Yatırım Teşvik Belgeleri ve İstihdam Durumu:

Tüm yıllarda *YTB sayısının en fazla olduğu sektör imalat sektörüdür*. Bu sektörü ikinci sırada 23.597.000 TL ile *hizmetler sektörü*, üçüncü sırada ise, *enerji sektörü* takip etmektedir. *YTB sayısının en az olduğu sektör ise tarım sektörüdür*.

Sabit yatırım tutarı açısından değerlendirildiğinde imalat sektörü en fazla sabit yatırım tutarına sahip sektör konumunda olmuştur. Sabit yatırım tutarının en az olduğu sektör yine tarım sektörüdür (Tablo 52).

Tablo 52: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	Sermaye Türü	2013		2014		2015		2016		30.09.2017	
		Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (Milyon TL)
Enerji	Yabancı Sermaye	8	2.475	11	1.957	19	24.043	22	5.078	25	3.165
	Yerli Sermaye	162	27.207	257	8.745	823	13.718	1.831	20.464	1.897	18.266
	Toplam	170	29.682	268	10.701	842	37.761	1.853	25.542	1.922	21.431
Hizmetler	Yabancı Sermaye	29	2.853	47	5.002	46	2.896	33	20.783	28	6.170
	Yerli Sermaye	1.233	15.805	1.244	21.385	1.480	31.501	1.211	22.985	1.341	17.427
	Toplam	1.262	18.658	1.291	26.387	1.526	34.397	1.244	43.768	1.369	23.597
İmalat	Yabancı Sermaye	172	12.315	189	5.094	157	5.283	162	5.063	173	4.041
	Yerli Sermaye	2.633	25.164	1.894	18.898	1.707	18.881	1.635	18.983	1.840	21.739
	Toplam	2.805	37.479	2.083	23.992	1.864	24.164	1.797	24.047	2.013	25.780
Madencilik	Yabancı Sermaye	11	54	12	358	7	2.551	3	12	5	43
	Yerli Sermaye	249	8.660	147	1.920	123	622	94	3.748	134	1.841
	Toplam	260	8.713	159	2.278	130	3.173	97	3.760	139	1.885
Tarım	Yabancı Sermaye	5	53	5	25	4	70	3	25	3	15
	Yerli Sermaye	97	764	89	658	145	674	129	783	163	1.341
	Toplam	102	818	94	684	149	743	132	808	166	1.356

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, "Yatırım Teşvik Verileri", www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

I. ve II. Bölgelerde en yüksek *istihdam hizmetler* sektöründen sağlanmaktadır. Bu bölgelerde hizmetler sektörünü, imalat sektörü takip etmektedir. III. ve IV. Bölgelerde en çok istihdam yaratan sektör *imalat sektörüdür*. V. ve VI. Bölgelerde de ilk sıradaki imalat sektörü ve ikinci sırada hizmetler sektörü izlemektedir.

Bölgeler itibariyle en az istihdam yaratan sektörler 2017 yılı için, I. ve II. Bölgelerde sırasıyla *madencilik ve enerji*, III. Bölgede *enerji ve tarım*, IV, V. VI. Bölgelerde *tarım ve madencilik* sektörleridir (Tablo 53).

Tablo 53: Bölgelerde İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı

Bölgeler	Sermaye Türü	Enerji		Hizmetler		İmalat		Madencilik		Tarım	
		2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
I.Bölge	Yabancı Sermaye	26	4	5.459	4.644	4.730	4.224	0	25	0	53
	Yerli Sermaye	538	440	32.150	33.316	12.666	15.187	231	415	516	1.073
	Toplam	564	444	37.609	37.960	17.396	19.411	231	440	516	1.126
II.Bölge	Yabancı Sermaye	380	22	125	40	813	1.509	3	0	40	0
	Yerli Sermaye	1.140	667	7.896	10.360	6.650	6.897	592	662	756	2.201
	Toplam	1.520	689	8.021	10.400	7.463	8.406	595	662	796	2.201
III.Bölge	Yabancı Sermaye	23	0	70	35	1.206	726	12	35	30	17
	Yerli Sermaye	622	411	4.842	6.564	5.533	6.445	183	675	797	411
	Toplam	645	411	4.912	6.599	6.739	7.171	195	710	827	428
IV.Bölge	Yabancı Sermaye	5	25	0	27	140	79	0	6	50	0
	Yerli Sermaye	980	1.032	4.733	6.013	4.193	7.128	1.227	1.001	182	464
	Toplam	985	1.057	4.733	6.040	4.333	7.207	1.227	1.007	232	464
V.Bölge	Yabancı Sermaye	3	0	56	0	731	375	0	0	0	0
	Yerli Sermaye	687	376	2.589	4.064	8.286	10.156	145	365	315	239
	Toplam	690	376	2.645	4.064	9.017	10.531	145	365	315	239
VI.Bölge	Yabancı Sermaye	8	105	640	1.400	28	899	0	0	0	0
	Yerli Sermaye	30	416	7.800	9.740	17.541	16.072	50	252	169	531
	Toplam	38	521	8.440	11.140	17.569	16.971	50	252	169	531

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, "Yatırım Teşvik Verileri", www.ekonomi.gov.tr/, (21.12.2017).

SONUÇ VE ÖNERİLER

20. yüzyılın ortalarından itibaren yaşanan piyasa başarısızlıkları, liberalizasyon ve küreselleşme gibi süreçler devletin ekonomideki rolünün değişmesine ve devletin ekonomide aktif rol almasına sebep olmuştur. Geçmişten günümüze hem az gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde en önemli ortak sorun bölgelerarası gelişmişlik farklarıdır. Uluslararası alanda güçlü olmak isteyen her ülke sürdürülebilir ve dengeli kalkınmayı en öncelikli amaçları haline getirmiştir. Ancak ülkeler için bölgelerarası eşitsizlik sorunu bu amacın önündeki en büyük engeldir. Çünkü az gelişmiş bölgeler birçok sorunla karşı karşıyadır. Bu bölgelerde tarıma dayalı fakat kapalı ekonomiler mevcuttur. Piyasa mekanizması tam anlamıyla işleyemediğinden eksik istihdam durumu vardır. Altyapı yetersizliği yatırımcıların bu bölgelere gelişini engellemekte ve geri kalmış bölgelerde yatırımlar düşük düzeyde kalmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası olarak rekabet gücü olmayan bu bölgelerde gelir ve eğitim düzeyi ile sağlık standartları da oldukça düşük seviyededir. Tüketimin ve satın alma gücünün düşüklüğü yoksulluk oranlarının yüksek olduğunun da bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Devletin müdahale etmediği durumlarda bu bölgelerde az gelişmişlik kısır bir döngü haline gelmektedir. Bu döngüyü engellemek ve bölgelerarası eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için devletler bölgesel politikalar uygulamaktadır. İşte bölgesel kalkınma politikalarının içindeki en önemli araçlardan biri de vergisel teşvik uygulamalarıdır. Adil ve dengeli bir kalkınma sağlayabilmek için maliye politikasının bir aracı olarak kullanılan vergisel teşvikler bazen ekonomik hayatı yönlendirici ve teşvik edici bazen de müdahaleci niteliktedir.

Bölgelerarasında gelişmişlik farkı birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de temel ekonomik sosyal sorunu oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren bölgelerarası eşitsizlik sorunu hükümetlerin her zaman gündeminde olmuştur. Ancak bölgelerarası gelişmişlik farkı giderilememiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde İBBS düzey 1 bölgelerinde belirli ekonomik, mali ve sosyal göstergeler analiz edilmiştir. Bu veriler incelendiğinde bölgelerarası eşitsizliğin ülkemizde ciddi boyutlarda olduğu görülmektedir. En gelişmiş bölgeler ve az gelişmiş bölgeler arasındaki bu uçurum uygulanan birçok politikaya rağmen önlenememiştir. Türkiye'de bölgesel kalkınmayı sağlamak için son 100 yıldır yasal düzenlemelerle oluşturulan çok çeşitli vergi teşvik politikaları uygulanmıştır. Özellikle

1980'lerden sonra bölgesel planlama deneyimleri içinde gösterilen ‘‘Kalkınma Planları’’ ve ‘‘Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY)’’ uygulamaları ile geri kalmış bölgelerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır fakat bölgelerarası eşitsizlikler giderilememiştir. KÖY illerine yapılan yatırımlar gelişmiş ve normal yörelere çok altında kalmış, KÖY sisteminde yer alan teşvikler yatırımları çekebilecek kadar cazip hale getirilememiştir.

Türkiye’de bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik en önemli gelişme 16 Temmuz 2009 Tarih ve 27290 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2009/15199 Sayılı Teşvik Sistemi’dir. Bu sistemde Türkiye’deki 81 il 4 bölgeye ayrılmış ve bu bölgeler niteliklerine göre teşvik uygulamalarından yararlanmıştır. Bu sistem sektörel ve bölgesel nitelikli ilk ve en önemli düzenlemelerden biri olmasına karşın 4 bölgeye ayrılan illerin ekonomik açıdan aynı özellikleri taşıyor olması sistemin eleştirilmesine sebep olan ciddi konulardan biridir. Ayrıca bu sistemde teşvikten faydalanacak yatırımcılar için asgari yatırım tutarları çok yüksek belirlenmiştir. 2009 teşvik sistemi önceki düzenlemelere göre daha kapsamlı olmasına rağmen verilen teşvik belge sayıları, yatırım tutarları ve istihdam verileri incelendiğinde sistemin ekonomideki gelişmelere olumlu cevap veremediği görülmektedir.

2009 teşvik sisteminin istenilen sonuçları gerçekleştirilememesi 19 Haziran 2012 Tarih ve 28328 Sayılı Resmi Gazetede ‘‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın’’ yürürlüğe girmesine sebep olmuştur. Yeni teşvik sisteminde bölge sayısı 6’ya çıkarılmış olup teşvikler yatırımın büyüklüğü, bölgesi ve konusuna göre değişen oran ve sürelerde uygulanmaktadır. Büyük ölçekli ve stratejik yatırımlara yönelik ayrıca özendirici teşvik uygulamaları bulunmaktadır.

2012 teşvik sisteminin etkilerini anlayabilmek açısından çalışmanın son bölümünde 2012 ve 2017 yılları arasındaki yerli ve yabancı sermaye yatırım tutarları ve istihdam verileri incelendiğinde vergi teşvikleriyle teşvik belgeli yatırımlar arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak 5. ve 6. Bölgeler bölgesel kalkınma açısından Türkiye’nin az gelişmiş bölgeleri statüsünde yer aldığından bu bölgelere verilen teşvik türü, oranı ve süresi diğer 4 bölgeye oranla daha cazip olmasına rağmen 5. ve 6. Bölgelere yapılan yatırım tutarları, 1. ve 2. Bölgelerin yanında çok düşük seviyede kalmaktadır. Duruma İBBS Düzey 1 Bölgeleri açısından bakıldığında İstanbul, Doğu

Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde vergisel teşviklerin etkinliği Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine göre çok daha yüksektir. Türkiye'nin batısında sanayinin doğusuna göre çok daha gelişmiş olması verilen teşviklere rağmen yatırımcıları daha az gelişmiş bölgelere çekememektedir. Bu da vergi teşvik sisteminin ve yasal düzenlemelerin yetersiz olduğunu göstermektedir. Türkiye'de vergisel teşviklerde etkinlik sağlanamaması, yatırımcıların doğru alanlara yönlendirilememesinin ve sistemin bütüncül olarak izlenip değerlendirilememesinin bir sonucudur.

Bölgesel kalkınmada etkin bir vergi teşvik sisteminde olması gereken özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Az gelişmiş bölgelerin sorunları doğru tespit edilmeli ve kaynaklar rasyonel kullanılmalıdır. Bu amaçla vergi teşviklerinde bölgesel ve yerel ihtiyaçlar dikkate alınarak her bölgeye özgü ayrı vergisel teşvikler verilmelidir.
- Vergi teşvik sistemi bölgeselleşmelidir.
- Yatırımcıları çekmede vergi teşvikleri tek başına yeterli değildir. Az gelişmiş bölgelerde yatırımları artırmak için bazı ön koşullar sağlanmalıdır. (altyapının iyileştirilmesi vb.)
- Bölgelerin içsel potansiyellerini harekete geçirecek vergisel teşvikler uygulanmalıdır.
- Teşviklerin hangi aşamada verileceği önceden belirlenmelidir. (yatırım öncesi ya da yatırım aşaması gibi.)
- Teşvik mevzuatı sık sık değişmemeli ve istikrarlı olmalıdır.
- Karar merkezleri yenilikçilik odaklı hareket etmeli ve keyfi uygulamalardan kaçınılmalıdır.
- Teşvikler verilirken işletme büyüklükleri dikkate alınmalıdır. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de küçük ve orta ölçekli işletmeler; işletme sayısı, ihracattaki payları, istihdama katkıları gibi unsurlar dikkate alındığında önemli bir yer teşkil ederler. Az gelişmiş bölgelerdeki işletmelerin önemli kısmı bu tür işletmelerdir. AB'de de olduğu gibi işletmelere özgü vergi teşvikleri getirilmelidir.
- Vergisel teşvik uygulamaları karmaşık ve dağınık olmamalı, net ve anlaşılabilir olmalıdır.

- Yerel ve merkezi otorite arasında koordinasyon olmalı aynı zamanda katılımcılık ilkesi de uygulanmalıdır.
- Etkin bir izleme ve değerlendirme süreci olmalı, çıktılar dikkatle izlenmeli ve eksiklikler giderilmelidir.
- Bölgesel kalkınma politikaları amaçları ve vergisel teşvik uygulamalarının amaçları örtüşmelidir.

Sonuç olarak geri kalmış bölgelerin ihtiyaçlarına göre verilecek vergisel teşvikler ekonomik büyümeye pozitif katkı sağlamakta aynı zamanda yerel ve bölgesel kalkınmada önemli bir maliye politikası aracı durumunda olduğu bir gerçektir. Vergi teşvikleri önemli bir unsurdur. Etkin bir şekilde kullanıldığında olumlu sonuçların alınabileceği ülke örneklerinde de görülebilmektedir. Ancak kalkınma dinamik bir süreçtir ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bölgeler arasındaki eşitsizlikleri giderirken vergi teşvik politikalarının işlevlerini yapabilmesi için birtakım önlemler alınmasına ihtiyaç vardır. Devletin tüm bölgesel kalkınma politikası araçlarını en etkili şekilde kullanması ve yönlendirmesi gerekmektedir. Morisset ve Pirnia'nın da dediği gibi *“Vergi teşvikleri bir tatlı gibidir; olması iyidir, ancak yemek yoksa çok fazla yardımcı olmaz.”*

KAYNAKÇA

ACİNÖROĞLU Serkan, “Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomik Üzerine Etkinliği”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Vol. 1, No. 2, 2009, ss. 147-169.

AKDEVE Erdal, Erdal Tanas Karagöl, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.37, 2013, ss. 329-350.

AKIN Naci, “Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, TEPAV, (Eylül, 2006), ss. 295-304.

AKKAYA Şahin, “Vergileme ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Seri:43-44, 2003, ss. 53-75.

ARSLAN Kahraman, “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, Sayı:7, Bahar 2005/1, ss. 275-294.

AYDIN Abdürrauf, “İktisadi Açından Bölgesel Dengesizlik: Mardin İli Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 24, 2008, ss. 304-312.

BABATUNDE and Shakirat Adapeju, “The Impact of Tax Incentives on Foreign Direct Investment in the Oil and Gas Sector in Nigeria”, *IOSR Journal of Business and Management*, Vol. 6, Issue. 1, 2012, ss. 1-15.

BAKIRCI Fehim, Emine Demet Ekinci, Tuba Şahinoğlu, “Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 18, S. 2, 2014, ss. 281-298.

BAYAR Yılmaz, “Girişimcilik Finansmanında Risk Sermayesi ve Melek Finansmanı”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, C. 7, S. 2, 2012, ss. 133-144.

BAYRAKTUTAN Yusuf, “Bölgesel Dengesizlik ve Bölgesel Kalkınma (Çorum-Çankırı ve Erzurum Kırsal Kalkınma Projelerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi)”, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 3-4, 1994, ss. 183-214.

BENK Serkan, “Vergisel Teşvikler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, *Vergi Sorunları*, S. 206, 2005, ss. 183-191.

BIYIK Recep, Aydın Kıratlı, *Vergi Teşvikleri ve Korumaları*, 2.b., Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2001.

BOZDOĞAN Mine Nur, *Bölgesel Kalkınmanın Sağlanmasına Yönelik Vergi Özendirme Önlemlerinin Türkiye Açısından İncelenmesi ve Etkinliğinin Analizi*, (Doktora Tezi), Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Yayın No: 57, 2008.

Bölgesel Kalkınma ve Kamu Politikaları Tebliğler, 26. Türkiye Maliye Sempozyumu Şanlıurfa: 2011.

CAN Ergüder, Dilek Akdenizli Kocagül, “Avrupa Birliği’nde Bölgesel Politikanın Gelişimi ve Yapısal Fonlar”, TEPAV, Temmuz 2008, ss. 1-146.

CHALK Nigel A., “Tax Incentives in the Philippines: A Regional Perspective”, *IMF Working Paper*, International Monetary Fund, 2001, ss. 1-37.

CORNIA Giovanni Andrea and Sampsa Kiiski, “Trends in Income Distribution in the Post-World War II Period Evidence and Interpretation”, *Discussion Paper*, No. 2001/89, Helsinki: 2001, ss. 1-44.

CUNNINGHAM Paul, Abdullah Gök, Philippe Laredo, “The Impact of Direct Support to R&D and Innovation in Firms”, *Nesta Working Paper*, No:13/03, ss. 1-64.

DEMİRCAN Esra Siverekli, “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, S. 21, 2003, ss. 97-116.

DİNÇER Bülent, Metin Özaslan, Taner Kavasoğlu, “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)”, DPT: Yayın No: 2671, <http://ekutup.gov.tr/bolgesel/gosterge/2003-05.pdf>

DİNLER Zeynel, *Bölgesel İktisat*, Yenilenmiş 10.b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2014.

DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, (2007-2013), Ankara: 2008.

DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: 2000.

DURAN Mustafa, “Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları”, *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma ve İnceleme Dizisi 33*, 2003.

DÜRÜS İlhami, “*Türkiye’de Vergi Teşvik Önlemleri, Mahiyeti ve Etkinliği*”, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

EASSON Alex and Eric M.Zolt, “Tax Incentives”, World Bank Institute, 2002, ss. 1-35. <http://siteresources.worldbank.org/INTTPA/Resources/EassonZoltPaper.pdf> , E.T. 12.05.2017.

ERKAL Mustafa, *Bölge Açısından Az Gelişmişlik*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları: 56 1982.

ESER Emre, ‘‘Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler’’, (Uzmanlık Tezi), DPT, 2011.

European Agricultural Fund, <https://eufunds.gov.mt> (11.05.2017).

European Commission, *Regional Policy*, Belgium: 2014, s. 7.

European Investment Bank, www.eib.org (11.05.2017).

European Investment Bank-EIB, https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-investment-bank_en (11.05.2017).

European Maritime and Fisheries Fund (EMFF), https://ec.europa.eu/cfp/emff_en (11.05.2017).

GERNİ Cevat, Selahattin Sarı, Haktan Sevinç, Ömer Selçuk Emsen, ‘‘Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde Yatırım Teşviklerinin Rolü ve Türkiye Örneği’’, *International Conference on Eurasian Economies 2015*, Session 6B: Bölgesel Ekonomiler II, 2015, ss. 311-320.

GİB, ‘‘5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanununda Yer Alan Vergisel Teşvikler’’, <http://www.gib.gov.tr/yaritim-ve-kaynaklar/yatirimlarda-vergisel-tesvikler/1-kanunlarına-gore-vergisel-tesvikler/j-5084>, (9.11.2017).

GİRAY Filiz, *Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*, 3.b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2016.

GİRAY Filiz, Emine Koban, Adnan Gerçek, ‘‘Avrupa Birliği ve Türkiye’de Yatırımlara Yönelik Vergi Teşvikleri ve Karşılaştırmalı Değerlendirmesi’’, Bursa: BOSYÖD, 1998.

GİTHAİGA and Isaiah Wahome, ‘‘The Impact of Tax Incentives on Foreign Direct Investment Inflows of Firms Listed at the Nairobi Securities Exchange’’, University of Nairobi, Research Project, 2013, ss. 1-39.

GÜLMEZ Mustafa, İlkay Noyan Yalman, ‘‘Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri, Sivas İli Örneği’’, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 24, S. 2, 2010, ss. 235-257.

GÜMÜŞ Erhan, ‘‘Son Değişiklikler Çerçevesinde Yeni Teşvik Sistemi’’, *Mali Çözüm*, Sayı: 115, Ocak-Şubat 2013, ss. 89-132.

GÜNDÜZ Ali Yılmaz, *Bölgesel Kalkınma Politikası*, 1.b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2006.

GÜNDÜZ Ali Yılmaz, ‘‘Türkiye’de Az Gelişmiş Bölgelerin Kalkındırılmasında Bölgesel Kalkınma Ajansları ve TRB1 Bölgesi’’, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 27, S. 2, 2013, ss. 63-78.

GÜRSSES Didem, ‘‘Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları’’, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:17, Sayı:1, 2007, ss. 59-74.

GÜZEL Simla, ‘‘Avrupa Birliği ve Türkiye’de KOBİ’lere Yönelik Ar-Ge Teşvikleri: Bursa Uygulaması’’, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, ‘‘ Ülkemizde Yatırımlara Uygulanan Devlet Yardımları’’, 2011, www.hazine.gov.tr/, (12.11.2017).

HAZMAN Gülsüm Gürler, ‘‘Türkiye’de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Çerçevesinde Değerlendirme’’, *Maliye Dergisi*, S. 158, 2010, ss. 262-277.

HOLLAND David and Richard J.Vann, ‘‘Income Tax Incentives for Investment’’, *Tax Law Design and Drafting*, (Volume:2; International Monetary Fund: 1998; Victor Thuronyi, ed.) Chapter: 23, ss. 1-32.

İNCEKARA Ahmet, *Türkiye’de Teşvik Sistemi (Genel Değerlendirme)*, Yayın No: 1995-10, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 1995.

JAMES Sebastian, ‘‘Tax and Non-Tax Incentives and Investments: Evidence and Policy Implications’’, *Committee of Experts on International Cooperation in Tax Matters*, Sixth Session, Geneva: 2010, ss.1-45.

JONES Stephany Griffith, Alfred Steinherr and Ana Teresa Fuzzo de Lima, *The European Investment Bank: A useful inspiration for emerging countries?*, New York: United Nations, 2004, ss. 1-59.

KALEM Ali, ‘‘Türkiye’de Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarına Etkisinin İncelenmesi’’, (Uzmanlık Tezi), T.C. Kalkınma Bakanlığı Yatırım Programlama, İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Yayın No:2922, Mart 2015.

KARABIÇAK Mevlüt, ‘‘Türkiye’de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal, Bölgesel ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 3, 2013, ss. 263-280.

KEYDER Çağlar, Nazan Üstündağ, ‘‘Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Kalkınmasında Sosyal Politikalar, ‘‘Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler’’ Raporu Bölüm IV, TESEV, *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*, İstanbul: 2006, ss. 1-97.

KIZILTAN Alaattin, Mustafa Ersungur, ‘‘Türkiye’de İller ve Bölgelerin Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkiler’’, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 2, 2007, ss. 269-286.

KOBİ Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Tarihçe, <http://www.kobias.com.tr/tarihce.html> (6.12.2017).

KOBİ LINE KOBİ Destek Merkezi, KOBİ'lere Verilen Hibe Tesvik Destek Ve Krediler, <https://www.kobi-line.com.tr/kobilere-verilen-hibe-tesvik-destek-ve-krediler> (6.12.2017).

KÖSECİK Muhammet, S.Yaman Koçak, "Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, C.2, DPT ve PAÜ, 2004, ss. 1-19.

KULAKSIZ Yahya, "Türkiye'de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi", (Uzmanlık Tezi), Ankara: Türkiye İş Kurumu, 2008.

LabX Melek Yatırımcılık, http://lab-x.org/hakkimizda/2-biz_kimiz.html (6.12.2017).

LAZOL İbrahim, *Genel Muhasebe*, 16. b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2010.

LEBLEBİCİ Fatih, Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi, Ankara: DPT, Yayın No: 2663, 2002.

MESCHİ ve Vivarelli, "Globalization and Income Inequality", *IZA Discussion Paper*, No. 2958, 2007, ss. 1-34.

MORİSSET ve Pirnia, "How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment", *Policy Research Working Paper: 2509*, 2000, ss. 1-29.

MUTLU Servet, "Bölge Gelişmesinde Temel Etmenler ve Türkiye'deki Durum", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 25, S. 3, 1992, ss. 93-129.

NALBANT Atilla, "Bölgesel Devlet: Yeni Bir Devlet Biçimi Mi? (Kuramsal Temeller)", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 29, S. 2, (Haziran, 1996), ss. 39-70.

ORAL Burcu Gediz, Alparslan Uğur, "Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlikleri Gidermek İçin Devlet Yardımları (Teşvikler): 2012 Teşvik Sisteminin Bölgesel Teşvikler Açısından Getirdiği Yenilikler", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S. 21, 2013, ss.140-168.

ÖZEL Mehmet, "Avrupa Birliği'nde Bölge, Bölgeselleşme, Bölge Yönetimleri Kavramları Üzerine", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 58, S. 1, 2003, ss. 97-117.

ÖZEL Mehmet, "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgelerarası Dengesizlik ve Yeni Yönetimsel Birim Arayışları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 64, S. 1, 2009, ss. 165-199.

ÖZKER Niyazi, Mine Biniş, “Vergi Uygulamalarında Bölgesel Kalkınma Hedefleri ve Bölgesel Mali Teşvikler Açısından Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:19, 2010, ss. 491-508.

PARYS S.Van and S.James, “The Effectiveness of Tax Incentives in Attracting Investment: Panel Data Evidence from the CFA Franc Zone”, *International Tax Public Finance*, 17, 2010, ss. 400-429.

PORSSE Alexandre, Eduardo Hadded, Eduardo Riberio, “Economic Effects of Regional Tax Incentives: A General Equilibrium Approach”, *Latin American Business Review*, 7 (3-4), 2007, ss. 195-216.

SAĞBAŞ İsa, Saffet Erdoğan, Hüseyin Şen, “Türkiye’de Sektör Bazlı Bölgesel Teşvik Sistemi ve Ekonomik Etkileri”, *26. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Şanlıurfa: 2011, ss. 385-417.

SELİM Sibel, Murat Koçtürk, Pınar Eryiğit, “Türkiye’de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımları İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi”, *Ege Akademik Bakış*, C. 14, S. 4, 2014, ss. 661-673.

SEVİNÇ Haktan, “Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, C. 6, S. 2, 2011, ss. 35-54.

SİNEMİLLİOĞLU M. Oğuz, “Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 27, 2009, ss. 245-268.

ŞAHİN Mehmet, Özge Uysal, “Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi”, *Maliye Dergisi*, S. 160, 2011, ss. 111-138.

ŞENER Orhan, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, Tıpkı 11.Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2010.

TAŞTAN Hüseyin, “Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 2010, ss. 87-98.

TAŞTEKİN Abdullah, “*Avrupa Birliği’nde Bölgesel Gelişme Politikaları ve Türkiye’de Bölgesel Stratejiler*”, (Doktora Tezi) İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, “5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanunu’nun Etkilerinin Değerlendirilmesi Çalışması”, Ankara: 2007.

T.C. Ekonomi Bakanlığı, ‘‘Yatırım Teşvik Belgesi Kapsamında Devlet Destekleri: Adım Adım Uygulama Rehberi’’, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Nisan 2013.

T.C. Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, ‘‘Yeni Yatırım Teşvik Programı 2012 Yılı Değerlendirmesi’’, Ankara, 2013.

T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*, Ankara: 2013.

T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı(2014-2018)*, 2015 Yılı Programı, Ankara: 2014.

TEKİN Ahmet, ‘‘Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri’’, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16, 2006, ss. 301-316.

TMMOB, *Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikler Konulu Komisyon Çalışması*, 2004, s.1, http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=86&tipi=15 (10.03.2017).

TOBB, *Ekonomik Rapor 2014*, Ankara: 2015.

TOLUNAY Ahmet, Ayhan Akyol, ‘‘Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* Seri: A, S.2, 2006, ss. 121-132.

Treaty Establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty, eur-lex.europa.eu (11.05.2017).

TUNG Samuel and Stella Cho, ‘‘Determinants of Regional Investment Decisions in China: An Econometric Model of Tax Incentive Policy’’, *Review of Quantitative Finance and Accounting*, Vol. 17, Issue. 2, 2001, ss. 167-185.

TÜİK, *Bölgesel Göstergeler TRC Güneydoğu Anadolu 2008*, Ankara:Yayın No: 3311, 2009.

TÜRMOB, ‘‘TÜRMOB Vergi Gelirleri Raporu’’, s.1, www.turmob.org.tr, (08.01.2018).

UNCTAD, ‘‘Tax Incentives and Foreign Direct Investment A Global Survey’’, United Nations, Newyork and Geneva: 2000, ss. 1-177.

YAVAN Nuri, ‘‘Teşviklerin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz’’, *Ekonomik Yaklaşım*, C. 22, S. 81, 2011a, ss. 65-104.

YAVAN Nuri, ‘‘Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi Türkiye Örneği’’, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın No:27, Ankara, 2011b.

YAVAN Nuri, ‘‘Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi’’, *13.Ulusal Bölge Birimi/Bölge Planlaması Kongresi*,

ed. Ebru Seçkin, Bölgesel Gelişme İçin Yapılanma Gündemi Bildiriler Kitabı, Yıldız Teknik Üniversitesi: Oditoryum, 2010, ss. 101-117.

YAVİLİOĞLU Cengiz, ‘‘Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri’’, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1, 2002, ss. 59-77.

YILMAZ Ömer, ‘‘Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye Örneği’’, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1-2, (Mart, 2001), ss. 1-19.

YURDAKUL Elif Meryem, ‘‘Türkiye’de İthalatın Gelişimi ve İthalatın Yapay Sınır Ağları Yöntemi ile Tahmin Edilebilirliğine Yönelik Bir Analiz’’, (Doktora Tezi), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, 2014.

ZEE Howell H., Janet G.Stotsky, and Eduardo Ley, ‘‘Tax Incentives for Business Investment: A Primer For Policy Makers in Developing Countries’’, *World Development*, Vol:30, No:9, 2002, ss. 1497-1516.

ZOLT Eric, ‘‘Tax Incentives: Protecting the Tax Base’’, Paper for Workshop on Tax Incentives and Base Protection, Newyork: 2015, ss. 1-45.

6 Şubat 2004 Tarih 25365 Sayılı *Resmi Gazete*.

16 Temmuz 2009 Tarih 27290 Sayılı *Resmi Gazete*.

19 Haziran 2012 Tarih 28328 Sayılı *Resmi Gazete*.

<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/>

www.ekonomi.gov.tr/

www.hazine.gov.tr/

www.gib.gov.tr.

www.kalkinma.gov.tr

www.tuik.gov.tr

www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/ilozet.html,

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	GİZEM ZEREN
Tez Adı	BÖLGESEL KALKINMADA VERGİ TEŞVİKLERİNİN ROLÜ VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	MALİYE
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tez Danışman(lar)ı	PROF.DR.FİLİZ GİRAY
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 30.03.2018

İmza :